

LINGUA ET VITA

vedecký časopis
pre výskum jazykov a interkultúrnej komunikácie
Fakulty aplikovaných jazykov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal
for Research of Languages and Intercultural Communication
of the Faculty of Applied Languages,
University of Economics in Bratislava

Ročník/Issue XI/1

Číslo/Number 21/2022

VEDECKÁ REDAKČNÁ RADA/SCIENTIFIC EDITORIAL BOARD

Šéfredaktor časopisu/Editor-in-chief: PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Členovia vedeckej redakčnej rady/Scientific Editorial Board Members:

Prof. Dr. Vasile Spiridon, *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Univ. Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD., *University of Applied Sciences, Burgenland, Eisenstadt, Austria*

Dipl. Slaw. Heike Kuban, *University Erfurt, Germany*

Jelena Jurjevna Strigankova, PhD., *The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, Saratov*

Dr. Farida Djaileb, Associate Prof., *University of Science and Technology, Oran, Algeria*

Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc., *Charles University in Prague, Czech Republic*

Doc. Mgr. Tomáš Káňa, PhD., *Masaryk University, Brno, Czech Republic*

Prof. PaedDr. Dušan Kostrub, PhD., *Comenius university in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. PaedDr. Martina Šipošová, PhD., *Comenius university in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD., *Comenius University in Bratislava, Slovak Republic*

PhDr. Eva Molnárová, PhD., *Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic*

Prof. Elena Markova, DrSc., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. PhDr. Mgr. Tatjana Grigorjanová, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

PaedDr. Zuzana Hrdličková, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

PaedDr. Eva Stradiotová, PhD., *University of Economics in Bratislava, Slovak Republic*

Recenzenti/Editorial Consultants:

Prof. PaedDr. Dušan Kostrub, PhD.

Doc. PaedDr. Martina Šipošová, PhD.

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.

PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Mgr. Ángel Lozano Hernández

Mgr. Florence Agnès Marguerite Gajdošová

Grafická úprava a zlom/Graphic Design:

PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, jún 2022

Náklad/Number of copies: 30

Strán/Pages: 92

ISSN 1338-6743

Evidenčné číslo/Registration Number: EV 5817/19

Za pravopisnú, gramatickú, lexikálnu a štylistickú stránku uverejnených príspevkov zodpovedajú autori príspevkov. / The language quality of the published papers is the sole responsibility of the authors.

Adresa redakcie/Editorial Office:

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava, Slovenská republika
Email: casopis.faj@gmail.com
Web: linguaetvita.sk

RUBRIKY ČASOPISU/CATEGORIES OF THE JOURNAL

JAZYK, KOMUNIKÁCIA, KULTÚRA ***LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION***

The section deals particularly with:

- Linguistic phenomena from both synchronic and diachronic perspective,
- Comparative linguistics,
- Theory of communication and intercultural communication,
- History and culture of language areas.

DIDAKTIKA A METODIKA VYUČOVACÍCH A CUDZÍCH JAZYKOV ***DIDACTICS AND METHODOLOGY OF TEACHING AND FOREIGN LANGUAGES***

The section deals particularly with:

- Language didactics,
- Methodology of language education,
- Teaching styles and strategies in language education,
- Testology within the framework of CEFR for languages.

TRANSLATOLÓGIA ***TRANSLATOLOGY***

The section deals particularly with:

- Theory and practice of translation and interpretation,
- Translation and interpretation of general and literary texts from and into Slovak language,
- Translation and interpretation of texts for specific purposes from and into Slovak language.

RECENZIE ***REVIEWS***

The section deals with:

- Reviews of scientific treatises, scholarly papers, project publications and monographs written at the faculty or other universities in Slovakia or abroad.

SPRÁVY ***REPORTS***

The section deals with:

- News about scientific events and other supporting scientific and research activities of the Faculty of Applied Languages and the University of Economics in Bratislava.

5	OBSAH / CONTENTS
7	ÚVOD / INTRODUCTION

JAZYK, KULTÚRA, KOMUNIKÁCIA / LANGUAGE, CULTURE, COMMUNICATION
--

9	SILVIA ADAMCOVÁ, LÍVIA ADAMCOVÁ
AUSGANGSPOSITIONEN IM PROZESS DER VERMITTLUNG DER STANDARDAUSSPRACHE IM GERMANISTIKSTUDIUM / TEACHING THE STANDARD PRONUNCIATION IN GERMAN STUDIES	

18	MICHAELA ČIEFOVÁ, PAVOL RAK
KOMPARATIVE ANALYSE DER DEUTSCHEN UND SLOWAKISCHEN SPRACHE AM BEISPIEL VON VERTRÄGEN / COMPARATIVE ANALYSIS OF GERMAN AND SLOVAK LANGUAGE ON THE EXAMPLE OF CONTRACTS AND AGREEMENTS	

25	DARINA HALAŠOVÁ
JAZYKOVÉ VYPOŽÍČKY Z ANGLIČTINY A ICH ZAČLENENIE DO SLOVENSKEJ LEXIKY / LEXICAL BORROWINGS FROM ENGLISH AND THEIR INTEGRATION INTO SLOVAK LEXIS	

33	NINA MOCKOVÁ
JAZYKOVÁ INTERFERENCIA U SLOVENSÝCH ŠTUDENTOV ŠPANIELČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA / LANGUAGE INTERFERENCE OF SLOVAK STUDENTS OF SPANISH AS A FOREIGN LANGUAGE	

42	MÁRIA SPIŠIAKOVÁ, NINA MOCKOVÁ
EXPRESIONES CON EL COLOR BLANCO EN ESLOVACO Y ESPAÑOL / EXPRESSIONS WITH THE WHITE COLOUR IN SLOVAK AND SPANISH	

53	MARTINA ULIČNÁ
KOLORIZMY ČIERNY A BIELY Z DIACHRÓNNEHO POHĽADU / COLOUR NAMES BLACK AND WHITE FROM DIACHONIC PERSPECTIVE	

67	IVETA RIZEKOVÁ
LA SYMBOLIQUE DE LA COULEUR NOIRE EN FRANÇAIS ET EN SLOVAQUE / THE SYMBOLISM OF THE COLOUR BLACK IN FRENCH AND SLOVAK	

DIDAKTIKA A METODIKA / DIDACTICS AND METHODOLOGY
--

79	IVICA KOLEČÁNI LENČOVÁ
K VYBRANÝM OTÁZKAM VIZUÁLNEJ GRAMOTNOSTI VO VÝUČBE NEMECKÉHO JAZYKA / ON SELECTED ISSUES OF VISUAL LITERACY IN THE TEACHING OF GERMAN LANGUAGE	

RECENZIE / REVIEWS

87	ZUZANA GAŠOVÁ
ĐURICOVÁ, A., ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. (eds.) 2021. <i>Od textu k prekladu XV – 1. časť</i> . Praha: JTP. 101 strán. ISBN 978-80-7374-131-0.	

89 PATRÍCIA MOLNÁROVÁ

SLANČOVÁ, D., MERGEŠ, J., KLINGOVÁ, J., SOKOLOVÁ KIČURA, J. 2021. *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta. 464 s. ISBN 978-80-555-2892-2.

91 NINA MOCKOVÁ

GÓMEZ-PABLOS, B. 2021. *TEORÍA Y PRÁCTICA DE LA EXPRESIÓN E INTERACCIÓN ORALES EN ELE (NIVEL B1-B2)* Bratislava: Univerzita komenského.

ÚVOD

Vážení čitatelia,

predkladáme vám ďalšie číslo nášho časopisu, v poradí už 21., čím otvárame ďalšiu desaťročnicu jeho budúcej existencie. Veríme, že si v ňom nájdete podnetné inšpirácie, ako aj materiály na citácie vo svojich príspevkoch.

Okrem iného treba uviesť skutočnosť, že náš časopis je pod tzv. drobnohlľadom, keďže príspevky v ňom sú uverejňované na webovom sídle časopisu. Sú teda dostupné a študované rôznymi inštitúciami a odborníkmi z oblastí jeho zamerania. Na hodnotenie publikačnej činnosti sa používajú kategórie, ktoré hodnotia publikáciu z hľadiska obsahu, rozsahu, charakteru dokumentu atď. Podrobnejšie informácie sú dostupné vo Vyhláske Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky z 18. 12. 2012 o centrálnom registri evidencie publikačnej činnosti a centrálnom registri evidencie umeleckej činnosti č. 456/2012 Z. z. a zákon č. 455/2012 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Na tomto mieste pokladáme za praktické uviesť základnú informáciu medzi odborným a vedeckým článkom, keďže v súvislosti s uvedenými predpismi sa zmenila aj kategorizácia publikovaných príspevkov. Táto kategorizácia zjednotila triedenie publikačných výstupov, medzi ktorými je jasne vyčlenená kategória vedeckých (V) a odborných príspevkov (O).

Jedným z najväčších rozdielov medzi **vedeckým** a **odborným** článkom je typ informácií v príspevku a jeho určenie, resp. zacielenie sa na problém. **Vedecké informácie** sa vyznačujú originalnosťou a vedeckovýskumným charakterom, **odborné informácie** overenosťou, použiteľnosťou a zrozumiteľnosťou. **Vedecké príspevky** z určitej vednej disciplíny sú prioritne určené danej vedeckej komunite. Ide predovšetkým o špecifickú problematiku, najnovšie výsledky výskumov, doložené nielen štatistickými ukazovateľmi (grafmi, tabuľkami), ale predovšetkým kvalitatívnou analýzou problematiky. Kvantitatívne ukazovatele sú len podporným materiálom na rigorózne hĺbkový výskum danej problematiky. Jedine kvalitatívnou analýzou problému možno predložiť uspokojivé riešenie problematiky, a to je zámer výskumu – predstrieť pohľad, navrhnúť riešenie. Kvalitatívna analýza nie je konštatovanie, potvrdzovanie alebo zamietanie platnosti či neplatnosti kvantitatívne dostupných materiálov. Tým potvrdzujeme aj ďalšiu charakteristiku vedeckosti príspevku – ide o doposiaľ ešte nepublikované vedecké informácie. V neposlednej miere je ďalšou črtou vedeckosti aj použitie vedecko-náučného štýlu, presnej terminológie, ktorá komunikuje s veľmi konkrétnym čitateľským okolím z danej oblasti. **Odborné príspevky** nekladú dôraz na exaktný vedecko-náučný štýl, sú písané zrozumiteľnejšie a adresujú sa predovšetkým odbornej verejnosti, ktorá nezaobrá primárne vedecko-výskumnou činnosťou danej oblasti. Takéto okolie adresátov je pomerne široké a častokrát vhodné na svoju adresnosť aj laickej verejnosti.

Nezanedbateľnou je, samozrejme, aj formálna stránka spracovania predkladaného príspevku. Preto je dôležité zamerať sa najmä na:

1. **Názvové údaje** – názov príspevku vypovedá veľa o zameraní a jeho charaktere. Ak má byť teda príspevok vedecký, platia preň obvykle nasledovné pravidlá: **Vedecké príspevky** vo svojom úvode zväčša sumarizujú istú bázu pohľadov na riešenie problému, hľadajú súlady a disrepancie v názoroch, ktoré sa stávajú podkladom na explicitný následný výskum v danej oblasti. **Odborné príspevky** prijateľnejšou formou šíria a oboznamujú s určitou špecifickou problematikou alebo s výsledkami výskumov širšiu vedeckú, ale i laickú komunitu.
2. **Vydavateľské údaje** – sú nositeľmi určitej pridanej hodnoty v podobe renomé, prestíže, dôveryhodnosti vydavateľstva. Vedecké príspevky sa uverejňujú vo vedeckých časopisoch, odborné príspevky v odborných časopisoch. Z toho vyplýva, že ak má byť samotný časopis, ako lokalita uverejnenia vedecký, musí obsahovať iba vedecké príspevky. Vydavateľstvá univerzít, vedeckovýskumných inštitúcií alebo medzinárodne uznávané vedecké vydavateľstvá

predstavujú garanta kvality, relevancie a dôveryhodnosť časopisu, v ktorom sú príspevky uverejnené.

3. Vedecké príspevky by sa mali uverejňovať vo vedeckých časopisoch, ktoré majú svoju pravidelnú periodicitu. Práve tá predstavuje jedno zo závažných kritérií posúdenia, či časopis možno zaradiť do vedeckých databáz alebo nie. Inými slovami, ide o znak dodržiavania tendencie neustáleho pokračovania. Databáza vedeckých a odborných časopisov by sa mala zameriavať výlučne iba na pravé periodiká, pre ktoré predstavuje dodržiavanie periodicity základné kritérium.
4. Predmetové heslá (kľúčové slová) – na základe použitých predmetových hesiel možno posúdiť súvis príspevkov s oblasťou vedného zamerania. Častokrát je počet kľúčových slov nedostatočný a stáva sa, že mnohé kľúčové slová ani nezodpovedajú tematike príspevku. Napokon, predmetové heslá – kľúčové slová môžu napomôcť aj pri zaradení časopisov do vedných disciplín.
5. Redakčná rada časopisu a recenzenti príspevkov predstavujú neoddeliteľnú súčasť vedeckých, ako aj odborných časopisov. Dôležité je najmä jej zloženie, ktoré by malo byť zostavené z odborníkov z danej oblasti, ktorí robia výber, hodnotia a posudzujú (alebo tento proces organizačne zabezpečujú) články v časopise a zaručujú sa za ich vedecký alebo odborný prínos. Ak má byť časopis vedecký, práve úloha recenzentov a redakčnej rady časopisu by mala spočívať v tom, aby určili, či charakter recenzovaných príspevkov súladí s vedeckými kontúrami periodika a rozhodnúť o uverejnení príspevku vo vedeckom alebo odbornom časopise.
6. Formálnou úpravou príspevkov sa myslí najmä stabilný počet príspevkov v rámci jedného čísla, štruktúra článkov, prítomnosť abstraktu v jazyku časopisu, abstraktu v angličtine, kľúčových slov, použitie jednotnej citačnej metódy, jednotného uvádzania použitých zdrojov, prípadne i anotácie a pod. Jednotná formálna úprava príspevkov ako i celého periodika predstavujú prejav odbornosti spracovania článkov aj kvalitu redakčnej úpravy.

PhDr. Roman Kvapil, PhD.
šéfredaktor

AUSGANGSPOSITIONEN IM PROZESS DER VERMITTLUNG DER STANDARDAUSSPRACHE IM GERMANISTIKSTUDIUM

TEACHING THE STANDARD PRONUNCIATION IN GERMAN STUDIES

SILVIA ADAMCOVÁ, LÍVIA ADAMCOVÁ

Abstract

German is characterized by great regional, functional, sociolinguistic, and situational diversity. It belongs to the pluricentric languages and is used as an official language in several countries. In addition to the standard languages, there are dialects, colloquial and everyday languages. All language forms of German have different pronunciation peculiarities. A strictly regulated language system and language norm, which also includes the pronunciation norm, is typical of German. The article points out that German is (pronounced) and implemented differently in different communicative situations. In the next step, phonological competence is also addressed as the basis for acquiring the correct standard pronunciation.

Keywords: speaking, norm, Standard pronunciation, phonological competence, pronunciation peculiarities in German, the suprasegmental phonetic features.

Abstract

Die deutsche Sprache zeichnet sich durch eine große regionale, funktionale, soziolinguistische und situative Vielfalt aus. Sie gehört zu den plurizentrischen Sprachen und wird in mehreren Ländern als Amtssprache verwendet. Neben den Standardsprachen gibt es Dialekte, Umgangsbzw. Alltagssprachen. Alle Sprachformen des Deutschen weisen jeweils unterschiedliche Besonderheiten auf. Typisch für Deutsch ist ein streng geregeltes Sprachsystem und Sprachnorm, zu der auch die Aussprachenorm gehört. Im Beitrag wird darauf hingewiesen, dass Deutsch in unterschiedlichen kommunikativen Situationen unterschiedlich (aus-)gesprochen und realisiert wird. Außerdem wird in einem nächsten Schritt die phonologische Kompetenz als Grundlage für den Erwerb der korrekten Standardlautung im Germanistikstudium eingegangen.

Schlüsselwörter: Sprechen, Norm, Standardlautung, phonologische Kompetenz, Aussprachebesonderheiten im Deutschen, die suprasegmentalen phonetischen Merkmale.

Problemaufriss - Auf der Suche nach Vielfalt des Deutschen

In Deutschland, Österreich und in der Schweiz existieren mehrere Formen und Arten des Deutschen nebeneinander, die in Abhängigkeit von der Kommunikationssituation für die mündliche Kommunikation benutzt werden. Daneben beeinflussen das Sprechen auch regionale und soziale Faktoren. So wird z. B. in der Schweiz keine Umgangssprache verwendet, es wird zwischen Dialekt und Standard unterschieden. Ausgehend aus den geschilderten Tatsachen im Gebrauch der deutschen Sprache, können wir feststellen, dass zu den bevorzugten Themen der Linguistik-Forschung der letzten Jahre das Thema der internationalen Verständigung und der erfolgreichen interkulturellen Kommunikation in den Vordergrund rückt. Linguisten und Didaktiker gehen der Frage nach, wie die Methodenvielfalt des Deutschunterrichts helfen kann, um dieses Ziel zu erreichen und auf die Notwendigkeit der Verwendung des Standarddeutschen in der öffentlichen Kommunikation, das heißt vornehmlich in den offiziellen Institutionen, hinzuweisen (Hirschfeld/Reinke, 2018; Bose et al., 2016). Wenn es im Germanistikstudium um die mündliche Sprechkompetenz und um die produktiven Fähigkeiten der Studenten geht, dann interessieren die Lehrer in Theorie und Praxis mindestens zwei große Komplexe: Zum einen handelt es sich um die Frage, was es zu vermitteln gibt, d. h. welche Sprechformen, -normen, -

varietäten der Zielsprache als Gegenstand des Lehrens und Lernens empfohlen werden. Zum anderen geht es darum, wie die Vermittlung dieses Gegenstandes erfolgen kann (Dahmen et al., 2021; Hirschfeld/Stock, 2016).

Der vorliegende Beitrag befasst sich weniger mit dem „wie“, also mit didaktischen und methodischen Problemen des Sprechens und der mündlichen Kommunikation, sondern mit dem „was“ - also mit den Formen der Standardsprache, der normierten Standardlautung, die im Mittelpunkt des Fremdsprachenerwerbs stehen. Nachdem dem Grundbegriff „Standard“ problematisiert und diskutiert wird, wird auf die Hauptgründe der Notwendigkeit der orthoepisch korrekten Standardlautung im Rahmen des Germanistikstudiums hingewiesen. Anschließend werden die Grundlagen der phonologischen Kompetenz erörtert und die Rolle der angewandten Phonetik bei der Vermittlung der Standardlautung kurz skizziert.

Zum Verständnis des Begriffs „Standardaussprache“

In dem Bestreben, auch Unkonventionelles und Phantasievolles in den Fremdsprachenunterricht einzubeziehen, sind in der letzten Zeit viele neue Wege beschritten worden (Niebisch, 2014; Reinke, 2015). Zweifellos wurden dadurch nicht nur die metatheoretischen Diskurse belebt, sondern auch die praktische Anwendung der Resultate der Fremdsprachendidaktik und Germanistik hat zahlreiche neue Impulse erhalten. Dies gilt es aber nur bedingt für die Phonetik. Sie spielt im Hinblick auf ihre Wertigkeit im Kommunikationsakt und im Spracherwerbsprozess eine große Rolle, trotzdem wird sie heutzutage in den Schul- und anderen Curricula kaum gewichtet, sie ist in den meisten Lehrwerken überhaupt nicht vorhanden, oder wird nur in Ansätzen ausgeführt. Sie hat nur geringen Anteil an der fremdsprachendidaktischen Fachliteratur und spielt in der Lehrerbildung und universitären Germanistik kaum eine Rolle. Zwar hat sich die Situation in jüngster Zeit verändert, – „[...] kann das Ergebnis bei weitem nicht befriedigen: quantitative Verbesserungen bedeuten noch keine qualitativen Verbesserungen. So gibt es falsche Beispiele, die Lernende irritieren, oder es werden Tätigkeiten verlangt, die nicht zum Erwerb von Fertigkeiten für die lautsprachliche Kommunikation beitragen; so ist die Standardlautung falsch wiedergegeben, oder sie wird unrichtig transkribiert, so finden sich mangelhafte Lautbeschreibungen, die auf Unkenntnis der phonetischen Vorgänge beruhen“ (Kelz, 1976, S. 131). Ausgehend aus dem oben genannten Zitat kann man feststellen, dass in den letzten Jahren der Inhalt, Ziele und Resultate des phonetischen Unterrichts massiv diskutiert werden. Eines der wichtigsten Ziele ist unseres Erachtens der Erwerb der Standardaussprache im Spannungsfeld von Norm und Realisation in konkreten Kommunikationssituationen (Krech et al., 2009/2010).

Unter dem Begriff „Standard, Standardlautung“ wird die gesprochene Form der deutschen Standardsprache verstanden, die überregional ist und die sich auch übergruppal als kommunikationsgünstig etabliert und bewährt hat. Sie wird von den meisten Sprechern in weiten Bereichen vor allem des öffentlichen Lebens benutzt, akzeptiert und erwartet. Die Standardsprache besitzt somit gegenüber dem Nonstandard (regionalen Sprachvarietäten) als gesprochene Form der Hochsprache regional und sozial die weiteste Geltung. Dies ist eine wichtige Erkenntnis und Ausgangsbasis für die Auslandsgermanistik, denn für die Lernenden ist es sinnvoll, sich im Rahmen des Germanistikstudiums an der Standardaussprache zu orientieren. Diese Auffassung, die vor allem die Phonetiker, Deutschlehrer und Auslandsgermanisten vertreten, setzt sich seit mehreren Jahren zunehmend durch. Demnach sollen sich Deutschlernende eine Sprechweise mit weiterer Geltung aneignen, die im gesamten Gebiet der deutschsprachigen Länder verstanden und auch erwartet wird (Adamcová, L., 2014, 2017). „Mit diesen Problemen sowie mit der Analyse und Beschreibung von normierter Aussprache befasst sich die Normphonetik. Demnach kann die Standardaussprache differenziert verwendet werden, sie weist situativ-phonostilistische, textspezifische und emotionale Varianten auf, die sich in segmentalen und suprasegmentalen Merkmalen unterscheiden“ (Hirschfeld/Reinke, 2018, S. 53).

Der Begriff **Standardsprache** ersetzt seit den 1970er Jahren die Begriffe Hochsprache, Schriftsprache, Nationalsprache, Literatursprache. Sie wird in speziellen Wörterbüchern und Regelwerken dargestellt, z. B. in der Duden-Reihe. Es handelt sich um die kodifizierte Sprachform des Deutschen, die im Sprachunterricht vermittelt wird. Ihre Normen sind im öffentlichen Sprachgebrauch auf allen Ebenen verbindlich, in Phonetik, Orthografie, Grammatik, Wortschatz und Phraseologie (vgl. Krech et al., 2009/2010). Darüber hinaus ist Standarddeutsch (Standardaussprache) kein künstliches Gebilde, sondern eine historisch gewachsene und durch Normierer und Sprachbenutzer geformte Varietät. Diese Form des Deutschen entstand unter Mitwirken von unterschiedlichen Persönlichkeiten und Institutionen, die die Herausbildung und Verbreitung einer allgemein akzeptierten Form des Deutschen (mit hochsprachlichem Charakter im schriftlichen und mündlichen Gebrauch) in der Vergangenheit förderten, wie z. B. Th. Siebs, K. Duden, W. Vietor, H. Krech, M. Mangold, G. Meinhold, E. Stock u. a. Diese Kodifikationen, die in Deutsch seit mehr als 100 Jahren erfolgen, haben einen präskriptiven Charakter, deren Normformulierungen über einen offiziellen Status verfügen und die unter bestimmten kommunikativen Bedingungen zu befolgen sind. Diese Normen verändern sich aber auch ständig, damit sie dem tatsächlichen Sprachgebrauch gerecht werden. Geschieht dies nicht und werden z. B. veraltete oder ungebräuchliche Formen empfohlen, werden sie von deutschen Muttersprachlern nicht akzeptiert. Wozu existiert dann eine Norm (eine bestimmte Form der Standardlautung beispielsweise), wenn sie niemand spricht? Auch wenn hier betont wird, dass sich Lernende (vor allem im auslandgermanistischen Bereich) an den Standard orientieren sollen, bedeutet es bei weitem nicht eine völlige Missachtung des Nonstandards (Dialekte, Umgangssprachen und andere Varietäten). Die Nonstandardvarietäten sollten laut Empfehlungen von Phonetikern in den Unterricht einbezogen werden, weil sie vor allem zur Differenzierung der perzeptiven Fähigkeiten, zur Entwicklung des Hörverstehens, der Lautdiskriminierung usw. dienen (Strobel, 2021). Eine systematische Behandlung von Nonstandardvarietäten bei der Ausspracheschulung, also im produktiven Bereich, hat keinen Sinn, weil es dafür keine Kodifikationen dieser Varietäten, keine Lehrmaterialien und keine Zeit gibt. „Solche Kodifikationen zu erarbeiten wäre auch wenig sinnvoll, da sich ein umgangssprachlicher oder dialektaler Sprechgebrauch zwar beschreiben, aber nicht auch vorschreiben läßt“ (Krech, 1999, S. 137). Je nach der Situation gibt es im Deutschen oft fließende Übergänge zw. der Standardaussprache und der jeweiligen Umgangssprache.

Normierungsprozesse und Sprechrealität im Deutschen

Die Standardaussprache unterliegt ständigen Veränderungen und Differenzierungen, die in Normierungsprozessen, in den Lehrwerken und im praktischen Unterricht zu berücksichtigen sind. Denn Kodifizierungen müssen stets die Sprechrealität berücksichtigen und akzeptieren.

Die Wandlungen in der Standardaussprache kann man unter mehreren Gesichtspunkten zusammenfassen (vgl. dazu Strobel 2021). Erstens verändert sich die Standardaussprache durch zeitbedingte, historische Veränderungen der Sprache. Diese Veränderungen vollziehen sich langsam und entsprechen den kommunikativen Anforderungen der Sprache. Die Folgen sind vielfach Doppelformen, die oft gleichberechtigt nebeneinander verwendet werden. So ist es z. B. möglich, nach langem „a“ den r-Laut entweder konsonantisch zu realisieren oder es zu elidieren (z. B. in *wahr*, *paar*, *Jahr*, *Haar*) je nach dem phonetischen und syntaktischen Kontext gibt es für dieselben Laute in Äußerungen unterschiedliche Realisationen. So existieren abhängig von der Position in der Lautkette unterschiedliche Allophone des Phonems /r/, je nachdem, ob es im Anlaut, Auslaut, nach langem oder kurzem Vokal steht, z. B. *raten*, *rot*, *Mutter*, *für*, *woher*, *Gebirge*, *Bruder*, *Berg*, *Wirt*, *verharren*, *Narr*.

Die Standardaussprache verändert sich außerdem in unterschiedlichen Kommunikationssituationen zu den sog. Formstufen oder phonostilistischen Varianten des Deutschen (vgl. dazu Meinhold, 1973). In verschiedenen Situationen und ausgewählten Anwendungsbereichen werden unterschiedliche Grade der Artikulationspräzision üblich (von der

strengen Hochlautung bis hin zur lässigen Form der Umgangslautung und des Dialekts). Das bedeutet, dass Koartikulation, Aspiration, Assimilation, Elision, Junktur situationsspezifisch auftreten und eine soziale und stilistische Funktion aufweisen. Im Zusammenhang mit phonostilistischen Differenzierungen treten textsortenabhängig auch emotionale Differenzen auf. Davon sind Segmente und auch Suprasegmentalia betroffen. In der Gegenwart wird dieser Bereich neulich z. B. von Neuber (2002) erforscht. In diesen Untersuchungen (die vornehmlich am Institut für Sprechwissenschaft und Phonetik der Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg und am Phonetischen Institut der Universität Köln durchgeführt werden), wird geprüft, ob in der Bevölkerung bestimmte Aussprachevarianten bevorzugt akzeptiert oder abgelehnt werden (Strobel, 2021). Dadurch wird die Sprechrealität mit Hilfe phonetischer Analysen ermittelt. Die Resultate und Schlussfolgerungen sind besonders für den Deutschunterricht und für die Auslandsgermanisten wichtig und maßgebend, damit man im Bilde ist, wie die Deutschen tatsächlich sprechen. Einige konkrete Beispiele der Untersuchung sollen skizziert werden:

1. Die Aussprache des /r/: Hier sind zwei Veränderungen in der letzten Zeit zu vermerken:
 - nach Kurzvokal (außer in den unbetonten Präfixen er-, ver-, zer-, her- (*erfahren*) wird /r/ in den meisten Fällen elidiert (*Berg, Burg, Wort*);
 - /r/ verschwindet auch nach [a:]: (*Haar*) im Gegensatz zu früheren Normen, wo in diesen Fällen entweder [R] oder [ʀ] verlangt war.
2. Die Realisation des Schwa-Lautes in den Endungen -en, -el, -em (leben, Sessel, Atem).
3. Die Realisation der Verschlusslaute p, t, k mit oder ohne Aspiration.
4. Die Realisation von [s], [z] und [ʃ] (das, so, spät)
5. Die Aussprache der Vokale in eingedeutschten Fremdwörtern (Demokratie, Republik, Prokurist, Jurist, delegieren).

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die Aussprachekodifikation nur dann nützlich ist, wenn sie zu brauchbaren und praktisch einsetzbaren Regeln führt. Sie kann nicht völlig mit der Sprechrealität identisch sein. In jeder Gegend des deutschsprachigen Raums wird in der mündlichen Kommunikation, hauptsächlich in der inoffiziellen Alltagssprache ein anderes Deutsch eingesetzt. Wenn es aber um die Verständlichkeit in allen Situationen und unter allen Sprachteilnehmern geht, dann kann die Orientierung an die Standardaussprache nützlich sein, die im Germanistikunterricht in der ganzen Welt bevorzugt unterrichtet wird.

Die phonologische Kompetenz als Grundlage für den Erwerb der Standardlautung

Ausgehend aus der Fachliteratur kann bestätigt werden, dass Lerner der ehemaligen „Ostblockstaaten“ in den letzten Jahren einen sehr intensiven und zielgerichteten Deutschunterricht und Germanistikstudium erhalten. Auch hinsichtlich der orthoepisch korrekten Aussprache und der erworbenen Phonetikkenntnisse sind sie nicht selten den Lernern aus anderen Nationen überlegen (Adamcová, L., 2017). Warum plädieren wir in unserem Beitrag für den Gebrauch der Standardlautung im Rahmen des Germanistikstudiums und für eine phonologische Kompetenz, die die Grundlage für Hören und Sprechen in einer Fremdsprache bilden? Es ist notwendig sich diesem Problem auf jeder Lernstufe zu widmen. Denn ausländische Lerner sind sehr sensibel gegenüber der Aufnahme neuer Informationen aus Deutsch und sie streben nach Korrektheit. Sie wollen nicht nur sehr genau wissen, wie ein Laut physiologisch- funktionell korrekt gebildet wird, sondern auch die Regel kennen, nach denen Laute, Silben, Wörter und Sätze ausgesprochen und intoniert (assimiliert, koartikuliert, elidiert, reduziert, aspiriert etc.) werden, damit die Information auf Hörerseite ohne Mühe entschlüsselt werden kann. Die Studenten an slowakischen Universitäten z. B. wollen meist ein Deutsch hören, das weder dialektal noch ausgeprägt umgangssprachlich gefärbt ist. Diese Vorgehensweise ist besonders im Anfangsstadium des Spracherwerbs notwendig. Nachdem sie die Norm beherrschen, können sie sich auch mit dem deutschen Nonstandard bekannt machen. Außerdem wollen unsere Studenten

auch sprecherische Kommunikationsprobleme abbauen, denn als Nichtmuttersprachler haben sie in besonderem Maße z. T. unüberbrückbare Zuhörprobleme. Das ist schwer zu ändern, doch die Phonetiker versuchen seit Jahren dieses Kernproblem zu lösen, indem sie Aussprache- und Sprechübungen streng normgerecht entwerfen, die vor allem kontrastiven Minimalpaare, Redensarten, Phraseme und Sprichwörter, Übungen zum Vokalismus, Konsonantismus, Prosodie anbieten (z. B. Hirschfeld, 2018; Reinke, 2015). Hilfreich sind bei der Erstellung des Übungsmaterials Arbeiten des Wissenschaftsbereichs Sprechwissenschaft der Universität Halle und die zahlreichen Arbeiten und Lehrmaterialien, die im Herder-Institut der Universität Leipzig und an anderen ausländischen Institutionen entstanden sind (z. B. von Hirschfeld, 2018; Kaunzner, 2021; Reinke, 2015). Einige Typen der Übungen werden bevorzugt im gegenwärtigen Germanistikunterricht des Auslandes eingesetzt:

- ✓ Vor- und Nachsprechen der Laute, Wörter, Wortverbindungen und Sätze,
- ✓ das beschreibende und demonstrierende Korrigieren,
- ✓ Transkribieren an der Tafel und Arbeit mit den Aussprachewörterbüchern,
- ✓ Zuhörübungen,
- ✓ Hinweise und Übungen zur Satzakkzentuierung und Prosodie,
- ✓ phonetische Diktate,
- ✓ Übungen zur auditiven Selbstkonfrontation (vgl. Adamcová, 2014).

Unsere Studenten wollen auch – und das ist das Entscheidende z. B. als zukünftige oder schon tätige Deutschlehrer und Germanisten in ihrem Heimatland ein Deutsch präsentieren und weitervermitteln, das nicht nur den grammatischen, lexikalischen, semantischen und orthographischen, sondern auch den orthoepischen Regeln entspricht. Es ist wichtig, eine geregelte Aussprache nicht nur festzustellen, sondern sie auch in die Praxis an verschiedenen Schultypen einzuführen. Denn gerade Ausländer haben das Recht, eine akustisch nachvollziehbare Aussprache zu hören und vermittelt zu bekommen aus Gründen, die den Umgang mit allen Deutschen in den verschiedenen Sprachlandschaften erleichtert und oft auch aus beruflichen Gründen (als Deutschlehrer, Dolmetscher, Übersetzer, Diplomaten, im Tourismus, in der Wirtschaft, in internationalen Unternehmen und anderswo) verwenden.

Die phonologische Kompetenz, die die Studenten an den Universitäten erwerben sollen, beinhaltet folgende Schwerpunkte:

- a) die akustische Kompetenz (Identifizierung der lautlichen Eigenschaften der Fremdsprache),
- b) die auditive Kompetenz (Diskriminierung der Phoneme sowie der Suprasegmentalia in der Zielsprache - es geht hier um das „Hineinhören“ in die Besonderheiten der Fremdsprache),
- c) die artikulatorische Kompetenz (die richtige Beherrschung der phonetischen Basis und die Sprechbereitschaftslage in der Fremdsprache),
- d) die Kenntnis der richtigen Lautung (z. B. ob ein Vokal lang oder kurz ist, ob ein Plosiv aspiriert ist oder nicht, auf welcher Silbe ein Wort betont ist),
- e) die Kenntnis der Laut-Schrift-Beziehungen,
- f) die Redegestaltung (Pausierung, Dynamik der Rede) (vgl. Dieling, 1992).

Bei der Frage der Lernzielbestimmung diskutiert man oft die Frage nach der Norm und der Toleranzschwelle. *„Muttersprachliche Kompetenzen in der Aussprache der Fremdsprachen werden von Lernenden äußerst selten erzielt. Sie bilden die Obergrenze einer Maximalforderung, die nicht das realistische Ziel der Ausspracheschulung sein kann. Ebenso wenig kann die Untergrenze und Minimalanforderung, das reine „Sich-Verständlich-Machen“ ein befriedigendes Niveau darstellen, vor allem, wenn es um eine universitäre Ausbildung geht“* (Kaunzner, 2001, S. 232).

Von einem Deutschlehrer verlangt z. B. Hirschfeld (1994, S. 160) folgendes: *„Ein Deutschlehrer, der für seine Schüler nicht nur das sprachliche Vorbild ist, sondern der seine phonetische Kompetenz braucht, um eine systematische Vermittlung des Lernstoffs, eine gezielte*

Korrektur von Fehlern und eine ausgewogene Leistungsbewertung vornehmen zu können, muß norm- und situationsgerecht sprechen“. Kelz (1976, S. 30) charakterisiert und teilt die phonetische Kompetenz folgendermaßen ein, je nachdem, zu welchem Zweck die Fremdsprache gelernt wird. Er setzt für unterschiedliche Adressatengruppen eine Skala von fünf Lernzielgraden im phonetischen Bereich an:

1. Keine Kompetenz im phonetischen Bereich: Für solche Adressanten, die nur Literatur bzw. Fachliteratur lesen oder nur schriftsprachig kommunizieren wollen.
2. Nur Kompetenz im perzeptiven (rezeptiven) Fertigkeitsbereich: Für solche Adressanten, die darüber hinaus in der Lage sein wollen, z. B. an wissenschaftlichen Kongressen (passiv) teilzunehmen, fremdsprachliche Rundfunksendungen zu hören, Gespräche zu verstehen, ohne an ihnen aktiv teilzunehmen.
3. Kompetenz im perzeptiven (rezeptiven) Bereich und minimale Kompetenz im produktiven Bereich: Für solche Adressanten, die (als Touristen, Geschäftsleute usw.) sich auf einen Auslandsaufenthalt vorbereiten, um sich dort mit den Sprechern der Zielsprache mündlich verständigen zu können. Diese Stufe ist als ein mittleres Lernziel anzusehen für den durchschnittlichen Schüler oder Studenten, der die Fremdsprache aufgrund schulischer Vorschriften oder aus eigenem Impuls erlernen will. Ebenso gilt diese Stufe für den Dolmetscher (wenngleich hier andere Fertigkeiten hinzukommen).
4. Kompetenz im produktiven Bereich und Kompetenz im perzeptiven (rezeptiven) Bereich, die der Zielsprache nahekommen: Dieses Lernziel ist vom Vermittler der Fremdsprache (vom tätigen wie vom künftigen Fremdsprachenlehrer) anzustreben, der im Unterricht repräsentativ die Rolle des Sprechers der Zielsprache übernimmt.
5. Die absolute Kongruenz mit dem Sprecher der Zielsprache im gesamten formalen Repertoire der Hör-Sprechkompetenz: Für solche Adressanten, die im Gebiet der Zielsprache nicht als Ausländer erkannt werden können, nur bei vorhandener Begabung und einem intensiven Training.

Ähnliche Anforderungen an die mündliche Kompetenz stellen in Anlehnung an Kelz (1976) auch andere Linguisten, z. B. Hrdličková (2021), Kaunzner (2021), Gašová (2022). Unsere Bemühungen als Linguisten zielen in erster Linie auf die vierte Gruppe ab, deren Anspruch es ist, möglichst nahe an die zielsprachlichen Fertigkeiten heranzukommen, ohne den Anspruch zu erheben, muttersprachliche Kompetenzen zu erreichen.

In diesem Punkt möchten wir zu unserer früheren Behauptung zur Notwendigkeit der Beherrschung und Anwendung der Standardsprache (Standardaussprache) im Fremdsprachenunterricht und im Germanistikstudium Stellung nehmen. Da Deutsch nicht nur in Deutschland, sondern auch in Österreich und in der Schweiz gesprochen wird, gibt es für diese drei Länder nationale Aussprachenormen, die sich leicht unterscheiden. Allgemein wird für Lehrwerke mit Ausspracheübungen, die in Deutsch erscheinen, die bundesdeutsche Aussprache als Norm gewählt. Für Nachsprechübungen im DaF-Ausspracheunterricht würde ein explizites Herausstellen der Varianten Österreichs und der Schweiz eher verunsichernd wirken. Für Hörverstehensübungen zur Schulung der rezeptiven Kompetenz allerdings ist der Einsatz von Texten mit Sprechern aus Österreich, der Schweiz und auch aus unterschiedlichen Regionen Deutschlands äußerst wichtig (vgl. Kaunzner, 2021).

Die meisten praktischen Linguisten vertreten die Meinung, dass die Lernenden in ihrer Artikulation eine Norm anwenden sollen, die im Regelfall die nicht nachlässige Alltagsaussprache der gebildeten Mittelschicht des Ziellandes, oft dessen Hauptstadtregion gilt. Auch wenn eine immer größere Toleranz gegenüber regionalen Unterschieden und umgangssprachlichen Besonderheiten in der Sprechrealität zu beobachten ist, so soll das Modell für den Germanistikstudenten hoch angesetzt sein, d. h., er soll sich die Standardaussprache aneignen, die nach Duden (Duden, 1990, S. 29) folgende Züge aufweist:

- ✓ „Sie ist eine Gebrauchsnorm, die der Sprechwirklichkeit nahekommt. Sie erhebt jedoch keinen Anspruch darauf, die vielfältigen Schattierungen der gesprochenen Sprache vollständig widerzuspiegeln.
- ✓ Sie ist einheitlich. Varianten (freie Varianten und Phonemvariation) werden ausgeschaltet oder auf ein Mindestmaß beschränkt.“

Börner (1995, S. 227) unterscheidet zwischen den Normen produktiver und rezeptiver Art. Das bedeutet, dass fortgeschrittene Deutschlerner sehr wohl lernen sollten, auch eine dialektal gefärbte Aussprache zu verstehen. Er schreibt: „Rezeptiv sollte der Lernende, nachdem seine Aussprache hinreichend gefestigt ist, zur Förderung des Hörverstehens mit wichtigen Varietäten und Substandards vertraut gemacht werden“. Vor allem für Dolmetscher ist dies von großer Wichtigkeit. Kelz (1976) unterstützt diese Behauptung durch phonetische Zielrichtungen, die auch heute akzeptiert werden können und die die Aneignung und Anwendung der Standardaussprache bestätigen:

- a) das richtige Hören schulen und damit das Hörverstehen stimulieren,
- b) das richtige (orthoepisch korrekte) Sprechen schulen und damit die Rede gestalten,
- c) für die Lautsprache sensibilisieren (und Unterschiede zu den eigenen Sprachen erkennen),
- d) Hemmungen beim Sprechen abbauen und damit zur mündlichen Kommunikation befähigen,
- e) bei Fortgeschrittenen die Korrektive Phonetik praktizieren und andererseits Varietäten verstehen,
- f) kreatives „selbstgesteuertes Lernen“ realisieren, das gewisses Metawissen voraussetzt.

Außer der Standardlautung wird in der gegenwärtigen Phonetik das Augenmerk auf die suprasegmentalen phonetischen Merkmale gerichtet, die ebenfalls zur korrekten Sprachverwendung beitragen. Die Hauptziele der Suprasegmentalia (oder Prosodie), bestehen darin, in mehrsilbigen Wörtern einzelne Silben hervorzuheben, die Wortfolge zu gliedern, abgeschlossene Gedanken zu charakterisieren und die Haltung der Hörenden gegenüber zu signalisieren (vgl. Neuber, 2002). Die Suprasegmentalia gewährleisten somit für die mündliche Kommunikation grundlegende Funktionen: syntaktische, strukturierende, kommunikative, markierende, expressive (Hirschfeld/Reinke, 2018).

Ausblick

Angesichts der Existenz mehrerer Standardvarietäten des Deutschen tritt die Frage auf, mit welchen Varietäten Lernende im DaF-Unterricht vertraut gemacht werden sollten. Typologisch werden mehrere Möglichkeiten aufgestellt: (1) nur Deutschlands Standardvarietät, (2) gleichberechtigt verschiedene Standardvarietäten, (3) die dem Wunsch der Lernenden entsprechende Varietät.

Was die deutsche Sprache betrifft, ist im Ausländerunterricht gegenwärtig die Standardvarietät Deutschlands bevorzugt. Sie wird durch umfangreiche Sprachkodizes und Fachliteratur aus Deutschland unterstützt. Es wäre pädagogisch realitätsfern, mehrere Standardvarietäten gleichberechtigt im DaF-Unterricht und im Germanistikstudium zu behandeln: Auch viele Muttersprachler vermögen kaum, Varianten anderer Sprachzentren vollständig zu identifizieren. Es wäre unzumutbar, an Nicht-Muttersprachler höhere Ansprüche zu stellen. In diesem Zusammenhang möchten wir noch darauf hinweisen, dass die mündliche (phonetische) Kompetenz in der Gegenwart durch die interkulturelle Kompetenz ergänzt werden muss, da ihre Relevanz in den letzten Jahren wächst und ihre Beherrschung eindeutig zur erfolgreichen Kommunikation in allen Situationen beiträgt.

Literatur

- ADAMCOVÁ, L. 2014. Forschungsfelder und Forschungsansätze in der deutschen Phonetik. In: *Lingua et vita* 6, 2014, S. 9 – 17.
- ADAMCOVÁ, L. 2017. Sprechen und mündliche Kommunikation im Fremdsprachenunterricht – Ansätze, Forschungsfelder und Perspektiven. In: *Lingua et vita* 12, 2017, S. 9 – 17.
- BOSE et al. 2016. *Einführung in die Sprechwissenschaft. Phonetik, Rhetorik, Sprechkunst*. Tübingen: Narr.
- BÖRNER, W. 1995. Ausspracheübungen. In: BAUSCH, K., CHRIST, R. H., KRUMM, H. J. (Hg.) 1995. *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen: Francke, 1995, S. 226 – 228.
- DAHMEN, S. et al. 2021. *Kontrastive Phonetik für Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- DIELING, H. 1992. *Phonetik im Fremdsprachenunterricht*. Berlin: Langenscheidt.
- DUDEN 1990. *Der Duden. Das Aussprachewörterbuch*. Bd. 6 (bearbeitet von M. Mangold in Zusammenarbeit mit der Duden-Redaktion). Mannheim: Dudenverlag.
- GAŠOVÁ, Z. 2022. *Linguistische Aspekte von Rechtstexten: Ausgewählte Perspektiven mit Fokus auf das Sprachpaar Deutsch – Slowakisch*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- HIRSCHFELD, U. 1994. *Untersuchungen zur phonetischen Verständlichkeit Deutschlernenden*. Frankfurt a. M.: Hector.
- HIRSCHFELD, U., REINKE, K. 2018. *Phonetik im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- HIRSCHFELD, U., STOCK, E. 2016. Phonologische Grundlagen des Deutschen. In: BOSE, I., HIRSCHFELD, U., NEUBER, B., STOCK, E. (Hg.) 2016. *Einführung in die Sprechwissenschaft. Phonetik, Rhetorik, Sprechkunst*. Tübingen: Narr, 2019, S. 27 – 47.
- HRDLÍČKOVÁ, Z. 2021. Improving Students' Language Skills in Business English Course: Experimental Study. In: *Advanced Education*, 17/2021, S. 46 – 56. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.226493>
- KAUNZNER, U. A. 2001. *Das Ohr als Schlüssel zur Fremdsprachenkompetenz*. Tübingen: Julius Gross.
- KAUNZNER, U. A. 2021. *Die Stimme als Zeitzeugin – Werberhetorik im Hörfunk*. Tübingen: Narr Francke.
- KELZ, H. P. 1976. *Phonetische Probleme im Fremdsprachenunterricht*. Hamburg: Buske.
- KELZ, H. P. 1999. Phonetische Übung und sprachliche Kreativität. Übungsformen im Aussprachetraining. In: *Deutsch als Fremdsprache*, Heft 3, 1999, S. 131 – 134.
- KRECH, E. M. 1999. Standardaussprache im Spannungsfeld von Norm, Normierung und Realisation. In: *DaF*, Heft 3, 1999, S. 135 – 140.
- KRECH, E. M. et al. 2009/2010. *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Berlin u.a.: Duden Verlag, 2009/2010.
- MEINHOLD, G. 1973. *Deutsche Standardaussprache. Lautschwächungen und Formstufen*. Jena: Friedrich-Schiller-Universität.
- NEUBER, B. 2002. *Prosodische Formen in Funktion*. Frankfurt a. M. u. a. (Hallesche Schriften zu Sprechwissenschaft und Phonetik, 7).
- NIEBISCH, D. 2014. *Praxisbuch Phonetik: Aussprachetraining für Deutsch als Fremdsprache*. Berlin: epubli GmbH.

REINKE, K. 2015. Gesprächs- und Aussprachekompetenz im DaF-Unterricht – Grundlagen, Problem, Perspektiven. In: *NIIKURA, M., HYASHI, R., RUDE, M., SCHMIDT, M. G. (Hg.) 2015. Mündliche Kommunikation im DaF-Unterricht: Phonetik, Gespräch und Rhetorik*. München: IUDICIUM Verlag GmbH, S. 37 – 64.

STROBEL, M. 2021. Die Verschriftungen in der Dialekterhebung Friedrich Maurers in Baden und im Elsass als Evidenz für die Verbreitung der Standardlautung. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, 49 (1), S. 155 –188. <https://doi.org/10.1515/zgl-2021-2024>

Kontakt

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra jazykovedy a translatológie
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: silvia.adamcova@euba.sk

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra jazykovedy a translatológie
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: livia.adamcova@euba.sk

KOMPARATIVE ANALYSE DER DEUTSCHEN UND SLOWAKISCHEN SPRACHE AM BEISPIEL VON VERTRÄGEN

COMPARATIVE ANALYSIS OF GERMAN AND SLOVAK LANGUAGE ON THE EXAMPLE OF CONTRACTS AND AGREEMENTS

MICHAELA ČIEFOVÁ, PAVOL RAK

Abstract

The objective of the present paper is to analyse the differences and similarities between two Indo-European languages (German and Slovak) using legal documents (contracts and agreements). The initial thought behind the research is the mutual origin of the two languages resulting in similarities concerning morphology, syntax, and lexis, that should be visible in legal texts as well. Simultaneously, we consider the respective legal systems. Hence, the research is interdisciplinary in nature, applying both linguistics- as well as law-related knowledge. We use qualitative research methods, predominantly comparative and descriptive analysis and synthesis.

Keywords: legal language, legal systems, Indo-European language family, comparative linguistics, contract, Slovak, German.

Abstrakt

Das Ziel des vorliegenden Beitrages besteht in der Untersuchung von Ähnlichkeiten und Unterschieden zwischen zwei indoeuropäischen Sprachen (Deutsch und Slowakisch), und zwar auf der Grundlage der kontrastiven Analyse von Verträgen. Es wird aus der These ausgegangen, dass die gemeinsame Herkunft der zwei Sprachen in gemeinsame Merkmale bezogen auf Morphologie, Syntax und Lexik resultiert hat, was auch in der Rechtssprache widergespiegelt ist. Gleichzeitig werden Merkmale der jeweiligen Rechtssysteme berücksichtigt. Die Forschung ist daher interdisziplinär; die theoretischen Grundlagen basieren auf den Kenntnissen der Sprachwissenschaft und der Jura. Es werden qualitative Forschungsmethoden angewandt, hauptsächlich kontrastive und deskriptive Analyse und Synthese.

Schlüsselwörter: Rechtssprache, Rechtssysteme, indoeuropäische Sprachfamilie, kontrastive Sprachwissenschaft, Vertrag, Slowakisch, Deutsch.

Einleitung

Recht und Sprache sind seit Jahrhunderten im menschlichen Leben fest verankert. Sprache ermöglicht Kommunikation und Zusammenarbeit, Recht dient zur Ordnung und Gerechtigkeit.

In der Welt gibt es eine Vielfalt von Sprachen, die nach dem Kriterium ihrer genetischen Verwandtschaft und damit verbundenen Ähnlichkeiten kategorisiert werden. Sprachen der Welt können Berührungspunkte beispielsweise hinsichtlich ihrer Wortschätze oder grammatischen Strukturen aufweisen. Dasselbe gilt für Rechtssysteme.

Das Anliegen dieses Artikels ist, ausgehend aus der oben angeführten These, zwei Sprachen zu vergleichen, wobei auf ihre Anwendung im Bereich des Rechtes fokussiert wird. Konkret geht es um die slowakische und deutsche Sprache, die der indoeuropäischen Sprachfamilie angehören. Deutsch ist eine germanische Sprache (konkret westgermanische), Slowakisch gehört zu der Gruppe von slawischen Sprachen. Dieser Aufsatz ist nämlich Teil einer breiteren Forschung konzentriert auf die Rechtssprache. In dem vorigen Beitrag wurden gewisse Berührungspunkte und auch Unterschiede zwischen der Rechtssprache Deutsch, Englisch und Slowakisch festgestellt, wobei die Analyse an arbeitsrechtlichen Dokumenten durchgeführt

wurde (Rak, Čiefová, 2021). Nun wird mit sachenrechtlichen Materialien gearbeitet und Englisch wird weggelassen.

Auseinandersetzungen mit der Rechtssprache sind ganz üblich, und in der internationalen Umwelt kommt es zu solchen Situationen immer häufiger als Resultat der Migrations- und Globalisierungstendenzen. Ein Beispiel davon stellt Gerichtsdolmetschen dar (Štefčík, 2018, S. 10). Infolgedessen sind die Autoren überzeugt, dass der vorliegende Beitrag auch als eine didaktische oder translologische Beihilfe dienen kann.

Theoretische Grundlagen – Linguistischer Aspekt

Der Grundgedanke, mit dem es weiterhin operiert wird, ist die Tatsache der genetischen Verwandtschaft der zu analysierten Sprachen. Im Laufe der linguistischen Untersuchungen wurde festgestellt, dass viele Ähnlichkeiten zwischen der Mehrheit der im europäischen Raum benutzten Sprachen und dem Sanskrit bestehen (Lančarič, 2012, S. 95). Den Forschungen zufolge sind diese Sprachen nämlich einer gemeinsamen Herkunft.

Präsentierte Auseinandersetzungen mit dem Thema haben einen komparativen Charakter, und gehen aus den Prinzipien der vergleichenden Sprachwissenschaft aus. Vergleichende Linguistik kann man wie folgt definieren: „*Vergleichende Sprachwissenschaft ist ein Überbegriff für Disziplinen, die sich mit der Vergleichung von Einzelsprachen befassen und zwar im Sinne von historisch-vergleichender Sprachwissenschaft (auch Indogermanistik/Komparatistik) genannt*“ (Adamcová, 2010, S. 138). Adamcová (2010) unterscheidet vier Teildisziplinen der vergleichenden Sprachwissenschaft, nämlich:

- historisch-vergleichende Sprachwissenschaft (Komparatistik/Diachronie);
- kontrastive (konfrontative Linguistik);
- Sprachtypologie;
- Areallinguistik.

Da hier die Sprachen in ihren gegenwärtigen Formen erforscht werden, entspricht der Beitrag der Definition der kontrastiven Linguistik.

Merkmale der Rechtssprache

Wie bereits erwähnt, konzentrieren sich diese Ausführungen auf eine konkrete Fachsprache, nämlich die Fachsprache des Rechtes. Unter dem Begriff Rechtssprache wird eine Form der Sprache verstanden, die sich durch einen speziellen (Fach)Wortschatz und festgelegte Satzformen auszeichnet. Diese Fachsprache wird meistens von bestimmten Berufen und unter spezifischen Umständen genutzt.

Im Allgemeinen, Fachsprache jeder wissenschaftlichen Disziplin hat bestimmte spezifische Merkmale. Nach Kalaš (2021, S. 56) sind Fachsprachen sehr interessante Sprachsubsysteme, denn sie weisen bestimmte stilistische, lexikalische und syntaktische Besonderheiten auf. Bei der Rechtssprache ist die Situation umso komplizierter, dass außer den Sprachsystemen auch die Rechtssysteme zu berücksichtigen sind. Diesem Problem wird im folgenden Kapitel nachgegangen.

Beim Definieren und Beschreiben der Rechtssprache lässt sich das Werk von Bázlik und Ambrus (2010, S. 9) zitieren, obwohl sich die Autoren mit der Rechtssprache Englisch beschäftigen. Die These, dass Rechtssprache eigene Prinzipien und Merkmale besitzt, nicht nur angesichts des Wortschatzes, sondern auch der Struktur, gilt nämlich gleichweise für die deutsche Variante. Die Autoren des vorliegenden Beitrages stimmen auch der Ansicht zu, dass die Fachsprache des Rechtes sehr kompliziert und fachlich sein kann.

Die Fachsprache des Rechtes kommt nicht ausschließlich in Rechtsdokumenten vor, sondern auch in der mündlichen Form, beispielsweise bei den Geschäftsverhandlungen. Wie Helmová (2021, S. 35) hervorhebt, werden in den Verhandlungen häufig Kollokationen gebraucht. Konkret spricht die Autorin über deutsch-slowakische Geschäftsverhandlungen, bei denen es zu folgenden Situationen kommen kann:

- die deutsche und die slowakische Kollokation haben dieselbe Meinung;
- die deutsche und die slowakische Kollokation haben teilweise gleiche Meinung;
- die deutsche und die slowakische Kollokation haben unterschiedliche Meinung.

Die Autoren des vorliegenden Aufsatzes haben in ihrer vorigen Forschung einige feste Wortverbindungen, konkret Funktionsverbgefüge in arbeitsrechtlichen Dokumenten identifiziert: „*Vereinbarung schließen / beschließen, dem Recht unterliegen, Tätigkeit ausüben, Schaden begleichen, im Einklang nehmen, Zustimmung erteilen, einer Schriftform bedürfen, einer Abstimmung bedürfen*“ (Rak, Čiefová, 2021, S. 601).

Feste Wortverbindungen sind generell in der deutschen Sprache sehr oft verwendet (Adamcová, 2020, S. 75) und spielen daher eine nicht zu unterschätzende Rolle auch in ihren fachbezogenen Varietäten. Wrede (2018, S. 149) behandelt das Thema Rechtssprache in Anlehnung an Übersetzen und betont diesbezüglich ein Paar Schlüsselpunkte. Der Auffassung der Autorin nach sind rechtsbezogene Dokumente eine Herausforderung für Übersetzer. In solchen Auseinandersetzungen sind nämlich bestimmte Aspekte in Betracht zu ziehen, wie beispielsweise die kulturelle Umgebung, stilistische Mittel und auch der Vergleich der Rechtsterminologie. Außerdem handelt es sich häufig um interdisziplinäre Themen.

Im Allgemeinen lässt sich feststellen, dass rechtsbezogene Dokumente bestimmte Spezifika bezogen auf die Lexik, Stilistik und Grammatik aufweisen. Dadurch unterscheiden sie sich von der Alltagssprache.

Theoretische Grundlagen – Rechtswissenschaftlicher Aspekt

Zu den bereits untersuchten Aspekten von Lexik, Stilistik und Grammatik schließen sich zusätzlich auch die rechtswissenschaftlichen Aspekte. Beide untersuchten Rechtssysteme gehören zu der Gruppe der Kontinentalrechtssysteme (im Gegensatz zu den Common Law Systemen, wie z.B. die USA oder Großbritannien). Die gewählten Rechtssysteme weisen viele Ähnlichkeiten auf und deswegen wurden auch zu dem Vergleich ausgewählt. Beide Rechtssysteme sind stark von den jeweiligen Gesetzen geprägt. Die Gesetze werden durch Parlament, d.h. zentralistisch erlassen. Dies führt auch zur Vereinheitlichung der Wortwahl in beiden Systemen.

Hier muss primär in Betracht gezogen werden, dass die Ausdrucksweise in der gesprochenen Form als auch die schriftlich verwendeten Formulierungen stark vom Inhalt der jeweiligen Rechtsvorschriften beeinflusst werden. Der Wortwahl und die Bildung von Sätzen in dem juristischen Text werden so nah an die gesetzliche Formulierung, wie nur möglich, angelehnt. Sehr oft werden anstatt von Synonymen wiederholend dieselben Wörter und/oder Wortverbindungen verwendet. Anstatt von Schönheit des Textes (z.B. durch Verwendung von Synonymen oder Bildersprache) steht die Präzision und Anlehnung an den gesetzlichen Text im Vordergrund.

Des Weiteren wird die Sprache auch als Mittel zur Durchsetzung der Rechtsmeinung der kommunizierenden Person. In der Rechtspraxis hat die Rhetorik eine große Bedeutung. Es handelt sich dabei oft nicht nur um die Geltendmachung des eigenen Rechtes, sondern auch um die Überzeugung des Anderen über das eigene Recht (Knapp, 1995, S. 10).

Methodologie

Wie bereits erwähnt, der vorliegende Text präsentiert Ergebnisse einer interdisziplinären Untersuchung. Es wird nämlich aus Theorien und Kenntnissen von zwei Disziplinen ausgegangen, nämlich Rechtswissenschaft und Sprachwissenschaft, wobei eine breite Skala von Quellen verwendet wird.

Die eingesetzten Methoden vollziehen sich auf der komparativen Analyse von Rechtsdokumenten, konkret von mehreren bilingual verfassten Verträgen. Es handelt sich um Musterdokumente, die in einer international tätigen Rechtsanwaltskanzlei verwendet werden. Die komparative Analyse wird in vielen Fällen um eine Deskription erweitert. Schließlich wird die

Methode der Synthese angewandt, mit Hilfe von deren eine Schlussfolgerung zu ziehen ist. Die Tabelle 1 stellt die analysierten Dokumente mit ihren slowakischen und deutschen Benennungen dar.

Slowakische Benennung	Deutsche Benennung
Kúpna zmluva na pozemok	Kaufvertrag über ein Grundstück
Zmluva o budúcej kúpnej zmluve na pozemok	Kaufvorvertrag über ein Grundstück
Zmluva o výkone činnosti pri realizácii projektu	Projektentwicklungsvertrag
Zmluva o zriadení vecného bremena	Reallastvertrag
Úverová zmluva	Kreditvertrag
Zmluva o zriadení záložného práva	Pfandvertrag

Tabelle 1 Liste von analysierten Verträgen

Forschungsergebnisse

In dem vorigen Beitrag haben die Autoren festgelegt, dass arbeitsrechtliche Verträge eine Vielfalt von zusammengesetzten Wörtern (Komposita) beinhalten. Die durchgeführte Analyse zeigt, dasselbe gilt auch für andere Typen von Rechtstexten, was in der Tabelle 2 wiedergegeben wird.

Slowakische Benennung	Deutsche Benennung
Kúpna zmluva	Kaufvertrag
Zmluva o budúcej kúpnej zmluve	Kaufvorvertrag
Zmluva o výkone činnosti pri realizácii projektu	Projektentwicklungsvertrag
Obchodný register	Handelsregister
Okresný súd	Bezirksgericht
Výpis z katastra nehnuteľností	Grundbuchauszug
Zmluvný plán	Vertragsplan
Kúpna cena	Kaufpreis
Územné rozhodnutie	Gebietsentscheidung
Stavebné povolenie	Baugenehmigung
Kolaudačné rozhodnutie	Bauabnahmebeschluss
Znalecký posudok	Sachverständigengutachten
Plnomocenstvo	Vollmacht
Informačná povinnosť	Informationspflicht
Povinnosť súčinnosti	Mitwirkungspflicht
Klauzula o dôvernosti / Povinnosť mlčanlivosti	Vertraulichkeitsklausel / Verschwiegenheitsverpflichtung
Klauzula o reklame	Werbeklausel
Autorské právo	Urheberrecht
Premlčacia doba	Verjährungsfrist
Porušenie zmluvy	Vertragsverletzung
Zmluvná pokuta	Vertragsstrafe
Záverečné ustanovenia	Schlussbestimmungen

Tabelle 2 Ausgewählte Begriffe auf Slowakisch und Deutsch

Quelle: Eigene Verarbeitung der Autoren

Manche der oben angeführten Komposita sind mittels des sogenannten Fugenelementes verbunden. Während die slowakischen Versionen entweder zwei Substantive (manchmal mit einer Präposition) oder eine Kombination vom Substantiv und Adjektiv sind, geht es bei deutschen Komposita in diesem Fall ausschließlich um Substantive. Deutsche Komposita können generell aus mehreren Wörtern bestehen, was man sehr flexibel finden kann. Zugleich führt die Verwendung von Komposita zu besserer Klarheit und Verständlichkeit des Rechtstextes. In der slowakischen Sprache werden komplizierte Satzkonstruktionen mit Nebensätzen verwendet, wobei deutsche Sprache auch einen ganzen Nebensatz mit einem Wort (Kompositum) erfassen kann.

In Verbindung mit der Wortbildung sollten auch Abkürzungen erwähnt werden. Manche kommen nur in Fachtexten vor, andere sind allgemein verständlich und gebraucht. Tabelle 3 schildert die exzerpierten Abkürzungen.

Slowakisch	Deutsch
parc. č.	Parz. Nr.
napr.	z. B.
m ²	qm
DPH	MwSt.
t.z./t.j.	d.h.
Resp.	Bzw.
ObchZ	HGB
ObčZ	ZGB

Tabelle 3 Beispiele von Abkürzungen in den Verträgen

Quelle: Eigene Verarbeitung der Autoren

In manchen Fällen wird die Abkürzung nur in einer der Sprachen verwendet, wie *zzgl.* (plus, zuzüglich), *o. g.* (oben genannt) oder *gem.* (gemäß), meistens in deutscher Sprache, wo auch viele Rechtstexte mit Anwendung von Kürzungen verfasst werden.

Weitere Unterschiede weist auch das Schreiben von Bindestrich auf. Die Schreibweise in der deutschen und slowakischen Sprache stimmen nicht völlig überein. Einige Beispiele wurden in die Tabelle 4 zusammengetragen.

Slowakisch	Deutsch
Pracovnoprávne predpisy	Arbeitsrechtliche Vorschriften
Majetkovo-právna situácia	Eigentumsrechtliche Situation
Verejnoprávne predpisy	Öffentlich-rechtliche Vorgaben

Tabelle 4 Begriffe mit oder ohne Bindestrich

Quelle: Eigene Verarbeitung der Autoren

Außerdem lassen sich Internationalismen in Verträgen identifizieren, beispielsweise *Definície / Definitionen*. In dem slowakisch-deutschen Kaufvorvertrag wurde sogar auf beiden Seiten der Begriff *due diligence* identifiziert, was wieder zugunsten der Internationalisierung des Wortschatzes und Einfluss des Englischen spricht. Interessant ist, dass die Schreibweise unverändert ist (keine Großschreibung), d. h. der Begriff wurde nicht eingedeutscht.

Was die Syntax betrifft, zu finden sind sowohl einfache Sätze und als auch lange und komplizierte Satzverbindungen und Satzgefüge. Es lassen sich viele Konditionalsätze erkennen. Diese beginnen in der deutschen Sprache mit *sofern*, *wenn*, *falls* oder *sollte*. Im Unterschied dazu werden auf slowakischer Seite die Konjunktionen *ak*, *za predpokladu*, *pokiaľ* bevorzugt. Erwähnenswert ist, dass manchmal das Verb im Deutschen weggelassen werden kann. Ein

Beispiel dafür ist die folgende Klausel: „*Sofern erforderlich, stellt der Verkäufer sicher, dass...*“. Im Gegensatz dazu kann die slowakische Version wie folgt formuliert werden: „*Ak to bude potrebné, predávajúci zabezpečí, aby...*“.

Schlussfolgerung

Das Ziel des Beitrages bestand in der Auseinandersetzung mit zwei Sprachen, die der indoeuropäischen Sprachfamilie angehören, nämlich Slowakisch und Deutsch. Das Anliegen war es, ausgehend aus der Prämisse der genetischen Verwandtschaft der zwei Sprachen, diese mittels von Rechtstexten zu vergleichen. Angesetzt wurden mehrere bilingual ausgefertigte Verträge.

Die Komparation der deutschen und slowakischen Rechtsprache resultierte in die Feststellung, dass die zwei indoeuropäischen Sprachen sowohl Unterschiede als auch Ähnlichkeiten aufweisen. Die Ähnlichkeiten der Rechtssprache sind jedoch überwiegend, was nach Meinung der Autoren auch die Ähnlichkeit der Rechtssysteme widerspiegelt. Was in beiden Sprachen vorkommt sind Abkürzungen, Internationalismen und angesichts von Syntax einfache Sätze und auch komplizierte Satzgefüge und Satzverbindungen. Beispielsweise, für die Rechtsprache Deutsch ist die Tendenz zur Komposition sehr typisch, im Unterschied zu dem Slowakischen.

Da Rechtskommunikation ein breites Konzept ist, lässt sich die präsentierte Forschung um andere Dokumente und Sprachen erweitern. Außerdem ist zu erwähnen, dass Sprachen sich entwickeln, was im längeren Zeitraum auch die Merkmale der Rechtsprache beeinflussen könnte.

Literaturverzeichnis

ADAMCOVÁ, L. 2010. *Einführung in das Studium der deutschen Sprache*. Mnichov: Lincom Europa.

ADAMCOVÁ, S. 2020. Empirical research of collocations in foreign language learning. In: *Advanced Education*, 14, 2020, S. 75 – 83.

BÁZLIK, M., AMBRUS, P. 2010. *A Grammar of Legal English*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2010.

HELMOVÁ, M. 2021. Äquivalenz von Kollokationen in deutsch-slowakischen Geschäftsverhandlungen. In: *Einblicke in die angewandte Linguistik. Forschungsparadigmen und Anwendungsbereiche*, 2021, S. 32 – 42.

KALAŠ, F. 2021. Zur interlingualen Homonymie in der Börsensprache. In: *Einblicke in die angewandte Linguistik. Forschungsparadigmen und Anwendungsbereiche*, 2021, S. 56 – 68.

KNAPP, V. 1995. *Teorie práva*. Praha: C.H.Beck.

LANČARIČ, D. 2012. *Essentials of Linguistics*. Bratislava: Z-F Lingua.

RAK, P., ČIEFOVÁ, M. 2021. Právne a lingvistické špecifiká pracovnej zmluvy v kontexte vývoja pracovného trhu. In: *Medzinárodné vzťahy 2021: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: zborník vedeckých prác z 22. medzinárodnej vedeckej konferencie*, S. 595 – 603.

ŠTEFČÍK, J. 2018. *Einblicke in das Gerichtsdolmetschen in der Slowakei und seine methodisch-didaktischen Ansätze*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč.

WREDE, O. 2018. Von der Strafanzeige zum Urteil. Zur Vermittlung translatorischer Kompetenz am Beispiel des Strafprozessrechts. In: *Didaktische Strategien im Fremdsprachenunterricht*, S. 149 – 164.

Der Beitrag wurde verfasst im Rahmen des Projektes der jungen Lehrer, Wissenschaftler und PhD-Studenten „Konzept von Wasser in gesellschaftlichen und linguistischen Zusammenhängen“ Nr. I-22-103-00.

Kontakt

Mgr. Michaela Čiefová, PhD.
University of Economics in Bratislava
Faculty of Applied Languages
Department of English Language
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovakia
Email: michaela.ciefova@euba.sk

JUDr. Pavol Rak, PhD.
Comenius University Bratislava
Faculty of Law
Department of Labour Law and Social Security Law
Šafárikovo nám. č. 6, 810 00 Bratislava
Slovakia
Email: pavol.rak@flaw.uniba.sk

JAZYKOVÉ VYPOŽIČKY Z ANGLIČTINY A ICH ZAČLENENIE DO SLOVENSKEJ LEXIKY

LEXICAL BORROWINGS FROM ENGLISH AND THEIR INTEGRATION INTO SLOVAK LEXIS

DARINA HALAŠOVÁ

Abstrakt

Článok sa zaoberá lexikálno-sémantickou analýzou vybraných ekonomických termínov – jazykových výpožičiek z anglického jazyka a ich integráciou do slovnej zásoby slovenského jazyka. Ako príklady si autorka zvolila vybrané ekonomické termíny, ktoré sa vyskytujú v učebnici odbornej obchodnej angličtiny používanej pri výučbe odborného anglického jazyka na Ekonomickej univerzite. Zaoberá sa procesom slovotvorby ich slovenských ekvivalentov a ich používaniu v odborných publikáciách a periodickej tlači ekonomického zamerania.

Kľúčové slová: slovná zásoba, slovotvorba, lexikálno-sémantická analýza, jazykové výpožičky, terminológia.

Abstract

The article deals with the lexical-semantic analysis of selected economic terms - linguistic borrowings from the English language and their integration into the vocabulary of the Slovak language. As examples, the author has chosen selected economic terms that appear in a textbook of professional business English used in teaching professional English at the University of Economics. It deals with the process of word-formation of their Slovak equivalents and their use in professional publications and periodical press of economic orientation.

Keywords: lexis, word formation, lexical-semantic analysis, linguistic borrowings, terminology.

Úvod

Všeobecne známa definícia jazyka uvádza, že jazyk je spoločenský jav, úzko súvisí so spoločnosťou, ktorá ho používa. Ľudská reč je funkcia spoločenská, nie biologická. Spoločenské zmeny sa odrážajú aj v jazyku, pričom najvýraznejšie sa tieto zmeny prejavujú v slovnej zásobe. Aby jazyk zostal efektívnym prostriedkom komunikácie v danom jazykovom spoločenstve, musí na tieto spoločenské zmeny reagovať. Užívatelia jazyka neustále čelia situáciám, kedy je potrebné pomenovať nový jav, výrobok, a vôbec čokoľvek, čo vstupuje do ich životov ako niečo nové. Takúto situáciu môže prekladateľ vyriešiť tak, že buď termín nepreloží a ponechá ho v pôvodnej podobe alebo sa pokúsi o samostatnú terminologickú aktivitu. V podobnej situácii sa často ocitá aj učiteľ odborného jazyka, keď potrebuje pre lepšie pochopenie, okrem výkladu, preložiť študentom odborný termín, ku ktorému zatiaľ neexistuje v slovenčine zaužívaný ekvivalent. V minulosti bola v slovenčine väčšia snaha využívať pomenúvacie prostriedky a možnosti vlastného jazyka. Dnes prevláda skôr opačný trend; väčšia otvorenosť k preberaniu cudzích jazykových prostriedkov. Jednou z príčin je skutočnosť, že spoločnosť sa vyvíja a mení oveľa rýchlejšie a nových javov, či vecí, ktoré je potrebné okamžite pomenovať, pribúda čoraz rýchlejšie. Tento trend možno pozorovať aj v odbornej lexike z ekonomickej teórie a v hospodárskej praxi. Okrem súčasného nespochybniteľného postavenia angličtiny ako *lingua franca* vo vede, v ére globalizácie a zvyšovania vplyvu nadnárodných korporácií je angličtina aj firemným jazykom, ktorý sa presadzuje v hospodárskej sfére, ako aj v mnohých ďalších oblastiach spoločenského života, zároveň je „v súčasnosti najsilnejším jazykom odovzdávajúcim a sprostredkujúcim internacionálnu, najmä terminologickú lexiku“ (Buzássyová, 2010, s.115). Termíny, ktorým sa budeme v našom článku venovať sú jazykové výpožičky z angličtiny, ktorá je dnes

najvýznamnejším zdrojom obohacovania lexik európskych jazykov. Slová prevzaté z angličtiny sa nazývajú anglicizmy a skúmaniu ich podielu v slovných zásobách rôznych jazykov sa venujú viacerí lingvisti. Podľa Filipoviča „na základe porovnania anglicizmov v lexike 20 európskych jazykov sa zistilo, že v priemere sa v ich lexikách nachádza 1500 až 2000 anglikanizmov“ (Filipovič, 1996, s. 39)

V tomto príspevku sa budeme zaoberať anglickými lexikálnymi jednotkami pomenúvajúcimi rôzne javy z hospodárskej praxe, ktoré súvisia s jednotlivými témami v učebnici odborného ekonomického jazyka *Market Leader Upper Intermediate*. Väčšinu zvolených lexikálnych jednotiek budeme považovať za termíny. Aj keď mnohé z nich zatiaľ nie sú zaradené do príslušných terminologických sústav. Budovanie terminologických sústav (terminológii) v každom jazyku vyžaduje nesmierné úsilie a systematickú prácu. Táto snaha často naráža na obmedzené finančné i ľudské zdroje. Jeden z odborov, ktorého slovenská terminologická sústava sa začala budovať prakticky od nuly až po roku 1989, spolu so začiatkom transformácie centrálne riadeného hospodárstva na trhové, je marketing. Terminologická zbierka marketingu v Slovenskej terminologickej databáze (ďalej STD) má dnes už vyše 700 záznamov, z toho je 200 termínov. Veľký podiel tvoria termíny prebraté z angličtiny s rôznym stupňom prispôbenia sa. Podľa Pauleovej prebieha prijímanie anglicizmov do slovenčiny v niekoľkých etapách, pričom v poslednej etape sa vytvorí pomenovanie, či termín pomocou vlastných slovotvorných prostriedkov a následne tento termín nahradí prevzatý termín. (Pauleová, 2012). Mnohé marketingové anglicizmy, uvedené v STD, si zatiaľ zachovávajú svoju pôvodnú ortografickú podobu zdrojového jazyka, ako napríklad termíny *cash and carry*, *dumping* alebo *worth of mouth*, *lowcostový reťazec*, prípadne čiastočne, ale i úplne prispôbenú slovenskému pravopisu ako *shopaholik*. „V niektorých prípadoch sa používa popri anglicizme aj synonymum v slovenčine napr. *sales support* resp. *podpora predaja*. Niektoré viacslovné termíny sú kombináciou anglicizmu a slovenského slova (pozri ďalej Halašová, 2014, s. 158). Ako konštatuje I. Masár aj v oblasti terminológie je istý pohyb, podobne ako v iných jazykových rovinách a zdrojom tohto pohybu je najmä internacionalizácia terminológie. Internacionalizácia terminológie sa prejavuje aj preberaním motivácie cudzieho pomenovania, nie iba preberaním hotových pomenovaní z iných jazykov. Príkladom sú počítačové termíny typu *spiace údaje*, jednoslovné termíny *klúč*, *pamäť*, *reťazenie*, ktoré sú síce kalkom anglických termínov *key*, *memory*, *chaining*, no preukazne sú preložené na základe zreteľnej motivovanosti v odovzdávajúcom jazyku. (Masár, 2000, p. 41). Z našej analýzy môžeme k týmto príkladom doplniť anglický termín *networking* a jeho slovenský ekvivalent *sieťovanie*. Vargová (2021, s. 103) tvrdí, že „získavaním informácií o aktuálnom dianí si študenti nielen rozširujú slovnú zásobu, ale posilňujú odbornú jazykovú kompetenciu a získavajú plastický prehľad o fungovaní lexikálneho systému.“

Cieľ a metodika výskumu

Výskum si kladie za cieľ sledovať prienik lexikálnych jednotiek označujúcich rôzne činnosti, aktérov, či javy v hospodárskom živote, ktorých zdrojovým jazykom je angličtina. Všíma si tiež stupeň ich prispôbenia. Na príklade niekoľkých termínov, ktoré sme pre túto štúdiu vyexcerpovali z učebnice odborného anglického jazyka používanej v jazykovej príprave budúcich ekonómov. Na základe lexikálno-sémantickej analýzy vybraných lexikálnych jednotiek, a ich konfrontovaním so záznamami v Slovenskej terminologickej databáze, Slovenskom národnom korpuse a lexikografickými dielami, predovšetkým výkladovými slovníkmi slovenského jazyka, budeme skúmať, ako sa tieto integrujú do slovnej zásoby slovenského jazyka. Jednotlivé etapy ich integrovania do slovenskej lexiky budeme dokumentovať výskytom v periodikách, odborných publikáciách a relevantných lexikografických dielach. Vybrané anglické termíny sme následne konfrontovali so záznamami v Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK), aby sme dokumentovali ich využívanie v slovenčine. Tiež sme overovali, či už boli zaradené do príslušnej terminologickej sústavy a

prípadne sa objavili aj v nejakom relevantnom lexikografickom diele. K anglickým termínom sme priradzovali ich slovenské ekvivalenty a skúmali ich postupné uplatňovanie sa v slovenskej lexike.

Na obohacovanie slovnej zásoby sa okrem preberania lexikálnych jednotiek z iných jazykov, využívajú aj vlastné slovotvorné možnosti daného jazyka. Medzi najviac využívané slovotvorné postupy patrí skladanie a odvodzovanie. Termíny, ktoré budeme analyzovať boli vytvorené v angličtine skladaním a odvodzovaním. Z hľadiska počtu slov máme v našej analýze zastúpené jednoslovné aj viacslovné termíny. Z morfológického hľadiska sú naše príklady v zdrojovom jazyku podstatnými menami.

Slovotvorné postupy: skladanie a odvodzovanie

Pri tvorení nových pomenovaní sa často používa skladanie, slovotvorný postup, ktorý sa udomácnil v slovenčine pod vplyvom iných jazykov. V začiatkoch budovania slovenskej terminológie v 2. polovici 19. storočia stáli vtedajších slovenskí jazykovedci pred náročnou úlohou: položiť základy slovenskej terminologickej sústavy. V tých časoch sa snažili využívať v čo najväčšej miere pri tvorení slov najmä odvodzovanie (deriváciu), napr. *učba*, *učbár*, *učbárna*. Toto, často násilné, uprednostňovanie jedného postupu, viedlo k tomu, že mnohé z ním navrhovaných termínov sa v slovenskej lexike nepresadili. V niektorých termínoch sa tento postup ukázal ako opodstatnený, napríklad namiesto termínu *látkozmena* je viacslovné pomenovanie *zmena látky* oveľa vhodnejšie. Mnohé z navrhovaných termínov sa však v jazyku nepresadili. V súčasnosti sa „*skladanie aj v slovenčine pokladá za jeden z základných slovotvorných postupov. Už sa proti nemu nenamieta, že sa udomácnilo pod tlakom iných jazykov*“ (Masár, 2000, s. 35). V slovenčine i angličtine sa pri tvorení slov využíva odvodzovanie (derivácia) ako jeden z najproduktívnejších postupov, pri ktorom sa k slovotvornému základu pridá predpona alebo prípona, prípadne oboje. Z hľadiska počtu slov máme medzi skúmanými termínmi jednoslovné a dvojslovné termíny.

Jednoslovné termíny

a) Zloženiny (kompozitá)

V tejto časti sa budeme venovať jazykovým výpožičkám z angličtiny, ktoré boli vytvorené spojením dvoch slovotvorných základov, teda sú to zloženiny (kompozitá) a na príkladoch ich použitia zo slovenskej odbornej literatúry i dennej tlače budeme ilustrovať, ako sa udomáňujú v slovenskej lexike.

Anglické slovo **brainstorming** sa v slovenskej lexikografickej literatúre objavilo po prvýkrát v Slovníku cudzích slov vydanom v roku 2005, v ktorom ho autori definujú ako metódu voľnej spontánnej diskusie na danú tému, založenej na hľadaní nových nápadov a návrhov a na ich ďalšom tvorivom kombinovaní a zlepšovaní. Termín bol tiež zaradený do prvého zväzku (A – G) Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ), ktorý vyšiel v 2006, s definíciou: metóda hľadania nových netradičných riešení vybraných problémov formou voľnej skupinovej diskusie viacerých účastníkov z rôznych profesií. Ako už bolo spomenuté vyššie, ide o zloženinu (kompozitum) dvoch slovotvorných základov podstatného mena *brain* (mozog) a slovesa *storm* (zaútočiť, burcovať) a prípony -ing, ktorá sa v angličtine používa pri tvorení slovesného prídavia činného (*present participle*). Rovnaký slovotvorný postup sa použil aj pri slovách *networking*, *headhunting* a *fundraising*. V týchto prípadoch ide o kompozitá pozostávajúce z podstatného mena *net-*, *head-* a *fund-* a prídavia činného slovesa *working*, *hunting* a *raising*. My však budeme predovšetkým skúmať, ako sa tieto anglické termíny uplatňujú v slovenčine. Termín *brainstorming* sa nachádza aj Slovenskej terminologickej databáze v kategórii masmediálna komunikácia, spolu s uvedeným lexikografickým zdrojom. V databáze je uvedené aj synonymum *burcovanie myslenia*, ktoré môžeme považovať za kalkovanie, teda preklad a tiež za akýsi pokus o individuálnu terminologickú aktivitu. Zatiaľ

bez záznamu v SNK. V SNK sme našli viacero záznamov, v ktorých sa vyskytlo slovo *brainstorming*, napríklad v článku uverejnenom v týždenníku Domino Fórum v marci 2001 „*Po neplodnej debate prišiel na rad brainstorming. Všetci členovia Výboru nahlas vyslovovali hodnoty, ktoré sú podľa ...*“. V SNK sa však nachádza aj viacero záznamov iného slovenského ekvivalentu k termínu *brainstorming* – dvojslovné pomenovanie *burza nápadov*, ktoré sa vyskytlo vo viacerých textoch, najmä z dennej tlače, napr. v Hospodárskych novinách z 25. 6. 2009 „*Súčastťou programu je burza nápadov učiteľov, tvorivé dielne - workshopy, rozprávania a besedy o zaujímavostiach, celodenný výlet...*“. Ako vidno z ukážok textov z viacerých zdrojov, je tu badať aj snahu o využitie vlastných jazykových možností slovenčiny. Či sa termín *burza nápadov* presadí ako vhodný ekvivalent k prevzatému termínu *brainstorming*, ukáže čas.

V hesle slova **networking** nájdeme v 3. zväzku SSSJ z roku 2015 dva významy – prvý patrí do oblasti výpočtovej terminológie vo význame prepojenia počítačov a výmeny dát medzi nimi, vytváranie, tvorby sietí, sieťovanie. V tomto význame sa v slovenčine zaužíval aj slovenský ekvivalent *sieťovanie*, napr. v tejto ukážke zo SNK z denníka SME z 23.3.1996: „*Prispieva k tomu aj dnešné sieťovanie počítačov, nepotrebujeme na to ani virtuálnu realitu.*“ Druhý význam je definovaný ako prepojenie (sieť) firiem al. osôb založené na vzájomne užitočných osobných a profesijných (obchodných, odborných a pod.) väzbách, sieťovaní: *medzinárodný n.*; *sociálny n.* vyhľadávanie osôb s podobnými záujmami a skúsenosťami, sociálna sieť, napr. facebook; V tomto význame sme našli aj zopár príkladov použitia slovenského ekvivalentu *sieťovanie* anglického slova *networking*. Napríklad v článku uverejnenom v Hornonitrianskych novinách 15.3.2010 sa píše „*... pozitívne výsledky v umiestňovaní našich klientov na trhu práce. S oboma aktivitami tutoring a sieťovanie zamestnávateľov veľmi úzko súvisí projektová aktivita celoživotné vzdelávanie.*“ Anglicizmus *networking* sa však objavuje v oboch významoch rovnako ako jeho slovenský ekvivalent. V prípade termínu *networking*, či jeho slovenského ekvivalentu *sieťovanie* ide o príklad metamorfizácie, teda obrazného prenosu významu z jedného odboru do druhého. „Takéto názvy sú motivované podobnosťou.“ (Masár, 2000, s. 38). V slovenčine sa používajú oba termíny, *sieťovanie* aj *networking* v oboch významoch. V článku uverejnenom v Novinách stredného Považia z 1.6.2010 sa píše „*... workshop a slávnostnú recepciu, počas ktorých budú mať účastníci dostatok príležitostí na networking, výmenu skúseností a spoločné hľadanie riešení v oblasti modernizácie vzdelávania ...*“

Tretí termín, **headhunting**, vytvorený rovnakým slovotvorným postupom ako predchádzajúce dva, nie je v slovenčine natoľko udomácnенý, aby bol zaznamenaný v relevantných lexikografických prácach. Možno ho definovať ako aktivitu zameranú na vyhľadávanie vhodných kandidátov na vrcholové pozície vo firmách. V tomto význame sa už v slovenčine používa, o čom svedčia viaceré záznamy v SNK, napríklad v článku uverejnenom v denníku SME 18.3.2003 „*Vo firme Target kombinujeme dve metódy headhuntingu. Moderný a tradičný headhunting.*“ Používa sa aj odvodené slovo *headhunter*, označujúce profesiu človeka, ktorého pracovnou náplňou je vyhľadávanie a presviedčanie úspešných manažérov, aby zmenili zamestnávateľa. V SNK sú aj záznamy jeho slovenského ekvivalentu *lovec hláv*, čo je termín vytvorený kalkovaním, teda prekladom cudzieho termínu. Použil ho o. i. aj autor článku v Hospodárskych novinách z 21.1.2009 „*... dnes začínajú mať problémy aj špecializovaní profesionáli,*“ *tvrdí štyridsiatnik Lee, lovec hláv, ktorý profesionálne hľadal vhodných ľudí pre rôzne súkromné firmy ...*

Ako dokladujú uvedené ukážky zo slovenskej dennej tlače, všetky tri anglicizmy nachádzajú uplatnenie v slovenskej lexike, zatiaľ v pôvodnej ortografickej podobe. I keď sa v slovenčine používajú pomerne krátko, teda stupeň ich zdomácnenia je nízky a ich ortografická podoba je v rozpore s pravopisným princípom slovenčiny píš ako počuješ.

b) Odvodeniny (deriváty)

Jedným z najčastejších slovotvorných postupov v angličtine i v slovenčine, ktoré patria medzi flektívne jazyky, je odvodzovanie (derivácia). Ide o postup, keď sa k slovotvornému základu pridá predpona (prefix) alebo prípona (suffix). Medzi skúmanými termínmi máme príklady takto vytvorených anglických termínov.

Slovo **freelancer** pomenúva osobu, vykonávajúcu platenú prácu bez zamestnaneckého vzťahu. Na označenie takéhoto pracovníka nemáme v slovenčine vytvorené podstatné meno. Anglické pomenovanie je odvodeninou, ktorá vznikla z prídavného mena *freelance*, a prípony *-er*. Prídavné meno *freelance* sa kedysi používalo v spojení s podstatným menom *soldier* a označovalo človeka, ktorý predával svoje bojové zručnosti, teda to bol niekto ako nájomný vojak. Dnes sa v angličtine používa s rôznymi profesiami, ako sú fotograf, prekladateľ, novinár ap. (*freelance photographer*), ktorí vykonávajú prácu zväčša pre viacerých klientov. Pre pomenovanie takéhoto pracovného vzťahu sa v slovenčine bežne používa frazeologizmus *byť/pracovať na voľnej nohe*. O pracovníkoch v takýchto vzťahoch sa tiež hovorí, že majú *slobodné povolanie*. Oba spomenuté slovenské ekvivalenty sú však dlhšie a zrejme aj preto sa začalo používať prevzaté slovo ako prejav jazykovej neformálnosti, či uvoľnenosti. „Uvoľnenosť je príznačná pre ústnu jazykovú komunikáciu v každodennom pracovnom styku a prejavuje sa používaním skráteného variantu viacslovného termínu, uprednostňovaním neterminologického synonyma (kardiológ – srdciar), namiesto odborný lekár pre choroby srdca.“ (Masár, 2000, p. 49). Túto uvoľnenosť v tomto prípade predstavuje využívanie jednoslovného anglického termínu *freelancer*, o čom svedčí viacero záznamov v SNK, napríklad úryvok z textu uverejnenom v Hospodárskych novinách 15.4.2008. „*Pomúkal podnikové a strategické poradenstvo. Pracoval ako freelancer pre agentúru Mayer/McCann Erickson, ktorá mu hneď dodala klienta Orange.*“

Ďalší anglický termín **actuary** patriaci do skupiny názvov osôb, profesií, je latinského pôvodu a považujeme ho za internacionalizmus pre jeho latinský pôvod a prítomnosť v lexikách iných európskych jazykoch, napr. v nemčine *Der Aktuar*, *actuaire* vo francúzštine, či *attuare* v taliančine. Heslo *aktuár* sa nachádza vo všetkých dôležitých lexikografických dielach vydaných na Slovensku, počnúc Slovníkom slovenského jazyka z 1959 až po súčasný SSSJ. V staršom z nich je definované povolanie aktuára ako konceptného úradníka so stredoškolským vzdelaním; súdny zapisovateľ. Slovo *aktuár* je v ňom považované za zastarané. V SSSJ je už v 1. význame definovaný ako odborník v poistnej a finančnej matematike a v poistnej štatistike, zodpovedný za kalkuláciu poistného, rezerv poistovne, teda tak ako sa používa v súčasnosti. Druhý význam, nižší správny úradník, pisár, zapisovateľ do protokolu, odkazuje na definície z predchádzajúceho SSJ, a tiež zo Slovníka cudzích slov z roku 2005. V oboch slovníkoch je považovaný tento termín za zastaraný. Pre ilustráciu uvádzame úryvok z článku v Hospodárskych novinách z 12. 11. 2008: „*Poistovňa Slovenskej sporiteľne Katarína Čerešňová aktuár. Vyštudovala Fakultu matematiky, fyziky a informatiky na Univerzite Komenského v Bratislave so špecializáciou ...*“

Viacslovné termíny

Z hľadiska počtu slov, z ktorých termín pozostáva, rozlišujeme jednoslovné a viacslovné termíny. Zatiaľ čo termíny v predchádzajúcej časti boli jednoslovné, v tejto časti sa budeme venovať viacslovným termínom prevzatým zo zdrojového jazyka ako sú **business angel**, **blue chip**, **credit crunch** a **product recall** a morfolologickej štruktúre ich prípadných ekvivalentov v slovenčine. Zatiaľ čo jednoslovné anglické termíny v predchádzajúcej časti sa v slovenčine používajú často, bez výraznej snahy o využívanie ekvivalentov, s využitím uvedených dvojslovných termínov je niekedy spojený problém týkajúci sa ich zrozumiteľnosti v slovenčine.

Anglický termín **product recall** pozostáva z dvoch podstatných mien *product* a *recall*. Prvé z nich, slovo *product*, je prítomné v mnohých európskych jazykoch, vrátane slovenčiny, Pomenovacím základom tohto dvojslovného anglického termínu je však slovo *recall*, ktorého význam pozná len ten, kto angličtinu ovláda. Význam, v akom je toto slovo použité v termíne

product recall, je podľa výkladových slovníkov oficiálny príkaz, na základe ktorého sa má niekto predčasne vrátiť niekam, napr. *the recall of their ambassador* (odvolanie veľvyslanca). Slovo *product* je teda v dvojslovnom termíne príznakom, pomocou ktorého nadobúda slovo *recall* iný význam, aj bez kontextu, a to vyzvanie spotrebiteľov výrobcom, aby vrátili výrobok, ktorý si kúpili, pretože je pravdepodobne chybný. S posilňovaním práv spotrebiteľov po transformácii centrálne riadeného hospodárstva na trhovú, sú výrobcovia často v situácii, keď musia otvorene priznať, že výrobok, ktorý svojim spotrebiteľom predali, nie je v poriadku, a musia následne konať; spustiť *product recall*, resp. *zvolávaciu akciu*. O takých akciách zvyčajne informujú médiá, a, podľa nášho názoru, uvedený slovenský ekvivalent, ktorý ale nie je prekladom anglického termínu, spĺňa kritéria dobrého termínu, je zrozumiteľný, na rozdiel od pre Slovákov nič nehovoriaceho anglického termínu. Viaceré záznamy zo SNK svedčia o tom, že sa tento termín v slovenskej lexike udomácnil. I keď zatiaľ nie je podchytený v lexikografických dielach, či v terminologickej databáze. Ako príklad citujeme text uverejnený v denníku SME 16.3.2010: „Aj Fiat zvoláva autá do servisov na kontrolu. Európska zvolávacía akcia, ktorá sa začala ešte v novembri, sa týka modelov Grande Punto a Grande Punto Van vyrobených ...“.

Keď sme overovali výskyt dvojslovného anglického ekonomického termínu **credit crunch**, v SNK sme ho našli vo viacerých záznamoch textov, občas aj s uvedením slovenského ekvivalentu, ako napríklad v článku publikovanom v Hospodárskych novinách 17.2.2011: „Odtiaľ by bolo už veľmi blízko k tomu, aby následné problémy vyústili v krízu dôvery a credit crunch (úverové zadrhnutie) podobný tomu, čo nasledovalo po páde Lehman Brothers.“ Objavili sme aj ďalšie slovenské ekvivalenty, ako *zastavenie úverovania*, či *zmrazenie úverového trhu*. V anglickom výkladovom slovníku je termín definovaný ako hospodárske podmienky, ktoré znižujú ochotu finančných organizácií požičiavať peniaze, čo často spôsobuje vážne hospodárske problémy. Vyššie uvedené slovenské ekvivalenty sú pokusmi vytvoriť termíny kalkovaním. Ako sa však ukazuje, podľa počtu záznamov v SNK, zatiaľ sa v slovné zásobe nepresadili. Naopak, na pomenovanie vyššie uvedenej situácie v ekonomike, sa skôr uprednostňuje termín *úverová kríza*. Čo dokazuje aj viacero záznamov v SNK; napríklad v článku uverejnenom v Hospodárskych novinách z 31.8.2007 sa píše: „Mnoho analytikov varuje, že rozširujúca sa úverová kríza môže stiahnuť americkú ekonomiku do recesie.“ alebo v prílohe Víkend denníka SME z 24.11.2010 „Európska komisia schválila Grécku program na pomoc bankám, ktoré zasiahla úverová kríza.“

Anglický termín **business angel** je z oblasti investícií a financovania. Je známy ľuďom zaujímavým sa o investovanie v anglicky hovoriacich krajinách, predovšetkým v Spojených štátoch a Spojenom kráľovstve, teda v krajinách s vyspelými kapitálovými trhmi. Ako hovorí M. Hurajová „na Slovensku však fungujúci kapitálový trh, ktorým myslíme systém umožňujúci investorom, firmám kótovaným na burze, spoločnostiam hľadajúcich nový kapitál, burze a sprostredkovateľom plniť svoje základné funkcie, zabezpečovať ich potreby a naplňovať ich očakávania, žiaľ, nemáme.“ (Hurajová, 2017). Nedostatočne rozvinutý kapitálový trh je pravdepodobným dôvodom, že si tento termín zatiaľ nenašiel cestu do lexiky slovenského jazyka. Dokazuje to aj jeho skromné zastúpenie v záznamoch SNK. Ako jeden z mála môžeme uviesť ukážku z článku z Hospodárskych novín z 18.3.2011. : „Maďarský business angel Imre Hild podporil cez fond s venture kapitálom maďarskú firmu Comforce, ktorá ponúka služby ...“. Termín *business angel* definuje anglický výkladový slovník ako osobu, ktorá poskytuje finančnú podporu komerčnému podniku a dostáva podiel z jeho zisku, ale neočakáva, že sa bude podieľať na jeho riadení.

Ďalší termín, **blue chips**, je tiež z oblasti investícií a financovania. Aj napriek vyššie spomínanej realite slovenského kapitálového trhu, počet záujemcov o investovanie na kapitálových trhoch na Slovensku narastá. V médiách sa objavuje množstvo informácií o možnostiach zhodnocovania finančných prostriedkov investovaním na akciových burzách. Pre investorov sú dôležité informácie z diania na burze, v ktorých sa pravidelne vyskytuje aj tento prevzatý termín. V SNK to dokladuje množstvo záznamov textov obsahujúcich termín *blue chips*,

napríklad v úryvku z článku z týždenníka Profit z 11.8.1999 sa píše: „V priebehu utorkového obchodovania vzrástol barometer nemeckých blue chips akcií o 22 bodov a uzatváral na úrovni 5 546.“ Z významných slovenských lexikografických diel má tento termín heslo v Slovníku cudzích slov z 2005, v ktorom je definovaný ako prvotriedne, bezpečné cenné papiere v USA. Z morfológického hľadiska ide pomenovanie zložené z prídavného mena *blue* (modrý) a plurálu podstatného mena *chip* (odštiepok z väčšieho kusa materiálu). Metamorfizáciou nadobudol burzový význam v súvislosti s "akciami považovanými za spoľahlivú investíciu". Prvýkrát bol zaznamenaný v 1929; najmä v súvislosti s akciami, ktoré zaznamenali veľkolepý nárast hodnoty približne v priebehu predchádzajúcich štyroch rokov, kým krach na Wall Street v tom roku väčšinu z nich nezlikvidoval.

Záver

Cieľom príspevku bolo na základe lexikálnej a sémantickej analýzy vybraných termínov, výpožičiek z angličtiny, ilustrovať proces ich začleňovania do slovenskej lexiky. Ako dokladujú záznamy z textov obsahujúcich vybrané termíny, väčšinou ide o úryvky z periodík, ako sú denníky, či týždenníky venujúce sa problematike hospodárstva. K všetkým skúmaným termínom sme našli viac, či menej záznamov v Slovenskom národnom korpuse, čo je dôkazom, že sa do slovenskej lexiky už začleňujú. V niektorých prípadoch sme zaregistrovali aj snahu využiť slovotvorné možnosti slovenčiny a ponúknuť slovenský ekvivalent. Zdá sa teda, akoby si sprostredkovatelia (väčšinou ide o novinárov) týchto anglických termínov uvedomovali, že mnohé z nich by mohli byť pre verejnosť nezrozumiteľné. Netreba zabúdať, že prehnaté používanie prevzatých termínov môže znížiť efektívnosť komunikácie. J. Levická (2010, s. 70) považuje tiež za závažný jav, že žurnalisti a ani ich publikum zväčša nie sú odborníkmi, a preto môže niekedy dôjsť aj k determinologizácii, teda ochudobňovaniu obsahu terminologických jednotiek. Učitelia odborného cudzieho jazyka, hlavne anglického, ako sprostredkovatelia týchto termínov svojim študentom, majú však dostatočné lingvistické vzdelanie, aby vedeli rozlíšiť, či je ešte použitie prevzatého termínu odôvodnené, alebo je lepšie nahradiť ho existujúcim slovenským ekvivalentom. Pri správnom usmernení zo strany učiteľov, študenti si pri učení sa cudzieho jazyka nielen rozširujú slovnú zásobu cieľového jazyka, ale získavajú prehľad o fungovaní lexikálneho systému svojho rodného jazyka, a zvyšujú si aj svoju terminologickú gramotnosť.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K. 2010. Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 61, 2010, čís. 2, s. 113 – 130.
- COBUILD Advanced English Dictionary. [online]. [cit. 2022-04-15]. Dostupné online na: <<https://www.collinsdictionary.com/>>
- FINDRA, J. 2014. Slovník ako svedok a svedomie doby. In: *Štefan Peciar a moderná lexikografia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 47 – 52.
- FILIPOVIČ, R. 1996. English as a word donor to other languages. In: *The English Language in Europe*. Oxford: Intellect Books, s. 37 – 46.
- HALAŠOVÁ, D. 2014. Terminologické problémy pri tvorení a používaní slovenských ekvivalentov medzinárodných obchodných termínov. In: *Almanach*, roč. IX, 3/2014, s. 155 – 167.
- HORECKÝ, J. 1956. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- HURAJOVÁ, M. 2017. Korene problémov nášho kapitálového trhu siahajú až do roku 1992-1993, keď sa začal vyvíjať. 2017. /cit. 2022-20-10/ Dostupné na internete: <https://www.podnikajte.sk/investor/marja-hurajova-problemy-kapitaloveho-trhu>.

MASÁR, I. 2000. Ako pomenúvame v slovenčine. In: *Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a JÚLŠ SAV.

MASÁR, I. 1991. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: VEDA.

LEVICKÁ, J. 2005. Proces ustaľovania terminologických sústav a prínos terminologických databáz. In: *VIESTOVÁ, K. 2005. Eds. Vedecká rozprava k problémom terminológie obchodu, obchodných vied a marketingu obchodu*. Bratislava: Ekonomická univerzita, s. 22 – 29.

Online Etymology Dictionary [online]. [cit. 2022-04-15]. Dostupné na: <<https://www.etymonline.com>>

PAULEOVÁ, M. 2012. *Úvod do translatológie*. Bratislava: EKONÓM. 2012.

VARGOVÁ, D. 2021. Aktuálne zmeny v slovnej zásobe anglického a slovenského jazyka – jazyk pandémie. In: *Lingua et vita 19/2021*, s. 93 – 105.

Slovník cudzích slov. 2005. 2. doplnené a prepracované vyd. Bratislava: SPN/Mladé letá.

Slovník slovenského jazyka. 1959. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. 2006. Bratislava: Veda.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Bratislava: Veda.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Bratislava: Veda.

Kontakt

PaedDr. Darina Halašová, PhD
Ekonomická univerzita
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra anglického jazyka
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: darina.halasova@euba.sk

JAZYKOVÁ INTERFERENCIA U SLOVENSKÝCH ŠTUDENTOV ŠPANIELČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

LANGUAGE INTERFERENCE OF SLOVAK STUDENTS OF SPANISH AS A FOREIGN LANGUAGE

NINA MOCKOVÁ

Abstract

The main objective of the present paper is, from the perspective of language interference, to have a closer look at linguistic production (oral and written) in Spanish of Slovak university students who have Spanish as their first or second language. It observes what kind of errors these students make most often and, at the same time, at which level of language they occur. This means: the orthoepic, ortographic, grammatical (morphology and syntax) and lexical level. It examines the reason of such errors, always in relation to students' mother language (Slovak) to reveal how much the language interference of the mother language occurs in the process of acquisition of a foreign language (Spanish) and, at the same time, if the interference occurs at all levels.

Keywords: Slovak, Spanish, language interference, error, student, level.

Abstrakt

Hlavným cieľom príspevku je zmapovať z pohľadu jazykovej interferencie jazykový prejav (ústny i písomný) slovenských univerzitných študentov, ktorí študujú španielčinu ako prvý alebo druhý cudzí jazyk. Sleduje, akých druhov chýb sa študenti najčastejšie dopúšťajú a zároveň, na akej jazykovej úrovni; t. j. výslovnosť, pravopis, gramatika (morfológia alebo syntax) a slovná zásoba. Príspevok skúma príčiny týchto chýb vo vzťahu s rodným jazykom študentov (slovenčina) a zisťuje, do akej miery ovplyvňuje rodný jazyk proces osvojovania si cudzieho jazyka (španielčiny) a tiež, či sa jazyková interferencia vyskytuje na všetkých úrovniach.

Kľúčové slová: slovenčina, španielčina, jazyková interferencia, chyba, študent, úroveň.

Úvod

Proces učenia a učenia sa cudzieho jazyka je komplexný proces, v ktorom zohrávajú úlohu rozličné faktory, ktoré naň vplývajú. Tieto faktory môžu byť interné alebo externé vo vzťahu k učiacemu sa. Jedným z kľúčových faktorov, ktoré vplývajú na osvojenie si cudzieho jazyka je práve materinský jazyk študenta. Je treba vziať na zreteľ, že v dnešnom vysoko globalizovanom svete je celkom bežné, že človek plynule ovláda okrem svojho rodného jazyka aj cudzí jazyk, (prípadne viac ako jeden cudzí jazyk) a jazykové štruktúry asimilované z iných jazykov ovplyvňujú proces učenia sa nového cudzieho jazyka.

V kontexte nášho výskumu zameraného na slovenských univerzitných študentov španielčiny ako cudzieho jazyka si budeme všímať predovšetkým vplyv slovenčiny, no takisto nemožno opomenúť ani vplyv angličtiny, vzhľadom na to, že veľa študentov z výskumnej vzorky ovláda angličtinu lepšie než španielčinu a pre niektorých z nich je prvým cudzím jazykom angličtina a španielčina druhým.

Dobrá znalosť či už rodného alebo akéhokoľvek cudzieho jazyka môže byť na jednej strane výhoda pri učení sa nového cudzieho jazyka, pretože sa predpokladá, že uľahčuje osvojeniu si nového jazyka. Na druhej strane, už osvojené existujúce jazykové štruktúry môžu vplývať negatívne na učenie sa ďalšieho jazyka, pretože zabraňujú vstupu nových štruktúr. Najčastejšie sa však stáva, že sa u študenta vyskytujú oba fenomény a ich výsledkom je tzv. medzijazyk. Tento koncept definoval Selinker (1972) a môžeme ho chápať ako nevrodený jazykový systém. Ide o

tzv. prechodnú gramatiku, ktorú si študent vytvára počas procesu učenia sa. Táto prechodná gramatika sa aktivuje pri jeho jazykovej produkcii v cieľovom jazyku (Gómez-Pablos, 2014, s. 204).

Akýkoľvek typ chyby sa dá poňať ako odchýlka od normy v cieľovom jazyku. Je prirodzené a normálne, že študent cudzieho jazyka robí chyby, keď sa snaží vyprodukovať text v cieľovom jazyku, a to sa týka tak ústneho ako písomného prejavu. Podľa toho, v akej oblasti študent spraví chybu, lingvodidaktici rozlišujú odchýlku od normy jazykovej, sociokultúrnej, pragmatickej alebo referenčnej (Ribas Moliné, D'Aquino Hilt, 2004, s. 20). V tomto ohľade je vhodné poukázať na rozdiel medzi chybou a omylom tak, ako navrhuje Corder (1967): keď dochádza k porušeniu pravidiel v cieľovom jazyku preto, že tieto pravidlá nepoznáme, a teda neovládame, dopúšťame sa chýb (tzv. systematické chyby). Keď však porušíme pravidlá v cieľovom jazyku náhodne, hovoríme o omyloch. Selinker zároveň zaviedol termín „lapsus“, pod ktorým rozumie zníženie pozornosti napr. v dôsledku únavy, nedbalosti, rozptýlenia a pod. (Corder, 1967, s. 164). A rovnako, ako nie všetky chyby sú rovnakého charakteru, aj príčiny, pre ktoré sa ich dopúšťame, nie sú vždy tie isté. Môže ísť buď o gramatické alebo komunikačné chyby, chyby kvôli neznalosti jazyka, alebo chyby, ktorých sa dopúšťame len z nepozornosti alebo únavy (Gómez-Pablos, 2014, s. 195), pričom materinský alebo prvý jazyk zohráva taktiež svoju úlohu.

O jazykovej interferencii existuje niekoľko vedeckých a odborných publikácií, no doposiaľ len málo z nich sa venuje interferencii medzi slovenčinou a španielčinou. V porovnaní so slovenčinou, oveľa početnejšie sú práce venované interferencii medzi španielčinou a angličtinou, keďže tak španielčina ako angličtina sú jazyky na medzinárodnej úrovni, s veľkou ekonomickou silou a so silnou demografiou (Spišiaková, 2016, s. 13).

Ciele a metódy

Cieľom štúdie je zistiť, aké chyby robia najčastejšie slovenskí univerzitní študenti španielčiny, a zároveň, či sa ich dopúšťajú vplyvom materinského jazyka (slovenčiny). Zistené chyby analyzujeme na úrovni ortoepicko-ortografickej, gramatickej (morfológia a syntax) a lexikálnej.

Prvou použitou metódou bolo pozorovanie. Z pohľadu učiteľa španielčiny ako cudzieho jazyka sme pozorovali niekoľko skupín univerzitných študentov, ktorých jazyková úroveň španielčiny sa pohybovala od A2 do C2. Pozorovanie prebiehalo priamo počas vyučovacích hodín od začiatku zimného semestra 2019 do konca letného semestra 2021. Študenti, ktorí tvoria našu výskumnú vzorku, sú študenti prvého a druhého ročníka Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave študujúci anglický a španielsky jazyk. Druhú časť výskumnej vzorky tvoria študenti Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorí majú španielčinu ako druhý cudzí jazyk (po angličtine). Pozorovali sme teda písomný a ústny prejav u 33 študentov. Väčšina zo študentov má ako prvý jazyk angličtinu (úroveň B2 – C2).

Vzhľadom na to, že sme skúmali písomný i ústny prejav študentov v cieľovom jazyku, ďalšou použitou metódou bola textová analýza. V niektorých prípadoch sme chybné vety študentov transkribovali pre potreby našej štúdie. Spolu s textami písomného prejavu študentov sme nakoniec analyzovali 50 textov, ktoré študenti vyprodukovali počas obdobia pozorovania. Išlo o krátke texty, ktoré mali študenti zostavovať na rozličné témy z každodenného života (napr. životné prostredie, bývanie, práca a voľný čas, peniaze a pod.). Niektoré z textov boli zadávané ako domáce úlohy, niektoré priamo na hodine. Analýza chýb bola anonymná. Napokon sme využili metódu syntézy, pomocou ktorej sa nám podarilo vyvodiť výsledky a závery analýzy.

Jazyková interferencia

Pri učení sa jazykov vychádza učiaci sa z určitého jazykového základu, z ktorého môže čerpať počas procesu učenia sa nového jazyka. Ide o všetky predchádzajúce jazykové znalosti,

ktoré má a ktoré v procese učenia sa druhého jazyka fungujú ako sito alebo filter, cez ktorý prechádzajú nové znalosti. Tento jazykový základ každého človeka je rôzny, pretože je veľmi individuálny a závisí od mnohých faktorov. Vzhľadom na individuálny charakter tohto základu nie je ani jeho zásah do osvojovania si druhého jazyka homogénny. Takáto interferencia môže mať buď pozitívny alebo negatívny vplyv v závislosti od toho, či uľahčuje, alebo bráni osvojovaniu nového jazyka.

Baralo (2016) označuje tieto procesy ako pozitívny a negatívny transfer, pričom negatívny transfer sa považuje za nežiaduci pri osvojovaní si jazyka. Iní lingvodidaktici zastávajú umiernenější postoj a tvrdia, že miešanie a hybridizácia jazykov je niečo pozitívne, čo vzniká prirodzene, čo by sa nemalo násilne vynucovať, no ani zakazovať (Nussbaum in Bergassa, 2020). Negatívny transfer je jednou z otázok, ktoré spôsobujú nezhody medzi odborníkmi na túto tému, ale ako uvádza Gómez Molina (1999 – 2000), veľká časť vedcov začína vnímať javy vznikajúce pri jazykovej interferencii ako niečo prirodzené, ako dôkaz plasticity jazykov. Ide o prípady, keď prevaha prvého jazyka nad druhým môže viesť k nezmyselným, gramaticky nesprávnym štruktúram. Aj v tomto prípade je otázne prílišné zovšeobecňovanie. Rodríguez García (2019) uvádza prípady, keď k tomu dochádza: napr. pri regularizácii nepravidelných slovesných tvarov (comer: comí → tener: *tení; he comido → he *veido); t. j. pravidlo sa uplatňuje bez zohľadnenia možných jazykových obmedzení či výnimiek (Alexopoulou, 2007). U študentov druhého jazyka sú častým javom aj tzv. falošní priatelia. Objavujú sa kvôli nedostatku hlbokých znalostí, zamieňajú významy podobných slov a chybné ich prekladajú do svojho jazyka, čo vedie ku komunikačným nedorozumeniam (Gómez-Pablos, 2016, s. 115). Ide o slová alebo výrazy z iného jazyka, ktoré sa vo výslovnosti alebo v písme podobajú na slovo alebo výraz v materinskom jazyku, ale majú iný význam. Čím viac podobností je medzi dvoma jazykmi, tým pravdepodobnejší je fenomén falošných priateľov (Gómez-Pablos, 2016). Preto slovenskí študenti často používajú slovo *turismo*, ktoré v skutočnosti označuje pešiu turistiku a správne by sa malo používať *senderismo*. Slovo *turizmus* je teda falošným priateľom slovenského slova *turistika*. Alebo používajú slovo *gymnázium* vo význame *stredná škola*, pričom slovo *gimnasio* v španielčine znamená *telocvičňa*.

Stručne povedané, jazyková interferencia je komplexný jav, na ktorom sa podieľa mnoho faktorov a čím menej je rozvinutý druhý jazyk, tým silnejší vplyv bude mať na jeho osvojenie si prvý (resp. materinský) jazyk (Llop Silverio, 2016). A ako uvádza Hernández García (1998), jednotlivé typy interferencie súvisia s úrovňami jazykového systému, t. j. s fónickou, gramatickou a lexikálnou úrovňou, ako sa im budeme venovať v nasledujúcich častiach.

Jazykové odlišnosti medzi slovenčinou a španielčinou

Pri charakteristike jazyka sa používajú tri kritériá: geografické, genetické a typologické. Geografické kritérium sa týka geografického pôvodu jazykov. Napriek tomu, že sa španielčina a slovenčina vyvíjali na vzdialených územiach (a nedošlo medzi nimi k priamej jazykovej interakcii), existujú medzi nimi určité podobnosti. Sú však skôr spôsobené tým, že oba jazyky mali rovnaký prajazyk – indoeurópečinu. Dobrým príkladom sú tzv. kulturémy, chápané ako „jazykové znaky s dôležitou kultúrnou informáciou, ktoré sa používajú na označenie rôznych artefaktov, t. j. konkrétnych predmetov, javov alebo udalostí s kultúrnym významom“ (Kvapil, 2015, s. 42). A práve vo frazeológii každého jazyka sa prejavujú najvýraznejšie. Napríklad výraz *biela pani* sa do španielčiny nedá preložiť, pretože odkazuje na históriu krajiny a je to mýtická postava. Podobne by sa do slovenčiny nedá preložiť výraz *pata negra*, ktorý označuje druh šunky – iberskú šunku, pomenovanú podľa farby kopýt ošípaných špeciálne chovaných na výrobu tejto šunky.

Genetické kritérium zohľadňuje pôvod jazykov a španielčina i slovenčina vznikli z toho istého prajazyka. Jedným z charakteristických znakov všetkých jazykov, ktoré sa vyvinuli z rovnakého prajazyka, je, že si zachovávajú rovnaké fonémy na rovnakej pozícii v rovnakých slovách. Príkladom môže byť číslovka 10: *desat/diez*. Archetyp zodpovedá pôvodnej fonéme v

protojazyku, ktorá sa v nových jazykoch vyvinula na /d/, /t/, /th/ (Ondruš, Sabol, 1987). Takéto porovnania sa zvyčajne robia porovnaním základnej slovnej zásoby každého jazyka, t. j. slov, ako sú napr. číslovky, ktoré existujú v každom jazyku. Slovenčina jazykovo zodpovedá satemovým jazykom, keďže je slovanským jazykom východnej vetvy indoeurópskych jazykov, zatiaľ čo španielčina je románskym jazykom západnej vetvy indoeurópskych jazykov zodpovedajúcim centumovým jazykom (Ondruš, Sabol, 1987, s. 255). Názvy *satem* a *centum* pochádzajú z latinčiny a označujú dve vetvy indoeurópskych jazykov podľa palatalizácie alebo nepalatalizácie. Preto sa termín *satem* vzťahuje na palatalizujúce jazyky (východné) a *centum*, ktoré sa v latinčine vyslovovalo s /k/, na nepalatalizujúce jazyky (západné) (Sánchez, 2019). Opäť môžeme použiť príklad základnej slovnej zásoby: *sto/cien*.

Posledným kritériom klasifikácie jazykov je typologické kritérium, ktoré je založené na podobnosti gramatického systému jazykov. Slovenčina je syntetický jazyk, čo znamená, že gramatické vzťahy sa vyjadrujú príponami, ktoré menia tvar. Tieto prípony zodpovedajú deklinácii alebo konjugácii. V oboch procesoch prevládajú syntetické formy, t. j. sufíxy spájajú gramatickú a lexikálnu časť do jednej ortografickej jednotky, ktorá je priamo spojená s koreňom slova. Tieto morfémy sú teda v slovenčine polysémantické, čiže jedna gramatická morféma vyjadruje viac významov (Ondruš, Sabol, 1987, s. 277). Príkladom môžu byť slovenské vety typu: *Zdravím nového kolegu/nových kolegov/novú kolegyniu/nové kolegyně*. Na druhej strane, španielčina je analytický jazyk, čo znamená, že gramatické vzťahy sa vyjadrujú predložkami pridaním ku koreňu, čím sa nemení forma slova. To znamená, že v analytických jazykoch sú lexikálna a gramatická časť slova ortograficky oddelené. Použime ten istý príklad slovenskej vety vyššie, aby sme videli rozdiel v španielčine: *Saludo al nuevo colega/a los nuevos colegas/a las nuevas colegas*.

Analytické jazyky majú aj syntetické tvary, napr. pri konjugácii slovies. Neplatí to však pre celý konjugačný systém, ak vezmeme do úvahy zložené slovesné tvary (*he estudiado/había estudiado*, etc.). To isté by sa dalo povedať o syntetických jazykoch: existujú výnimky, keď sa niektoré gramatické informácie vyjadrujú ortograficky oddelene od základu slova. V slovenčine je to v prípade budúceho času (*budem/budeš robiť*), ktorý zodpovedá *haré/harás*, podmienkového spôsobu (*čítal/čítali by som/sme*), ktorý zodpovedá *leería/leeríamos*, alebo pri modálnych slovesách (*chcem/musím ísť*), v angličtine *quiero/tengo que irme*.

S flexívno-analytickým aspektom a formami sufíxov ako nositeľmi gramatickej informácie súvisí aj syntax: kým slovenčina má voľný slovosled, španielčina ho má pevný a zodpovedá schéme podmet + prísudok + predmet. V slovenčine sú všetky gramatické informácie kumulované v sufíxoch, čo umožňuje inverziu nominatívu a akuzatívu bez straty významu vety, napr.: *Marek (N) vidí Annu (A)/Anna (N) vidí Mareka (A)*. V španielčine takýto obrat nie je možný, pretože by viedol k opačnému významu celej vety. Preto sa výmena medzi nominatívom a akuzatívom dosahuje transformáciou na pasívne konštrukcie, napr.: *Pedro ve a María./María es vista por Pedro*.

Španielčina stratila stredný rod z latinčiny a ponechala si len mužský a ženský rod. Pozostatky stredného rodu sú prítomné v samostatných ukazovacích zámenách *esto, eso, aquello*. V analytickom jazyku sa k podstatným menám vždy pripája člen (určitý alebo neurčitý). Na druhej strane slovenčina nemá žiadne členy a zachováva aj stredný rod. Keďže nemá členy, rozlišuje rod podľa koncoviek (mužský, ženský alebo stredný), ktorými sa potom riadi skloňovanie podstatných mien, prídavných mien, zámen, čísloviek a časovanie slovies, napr. *napísal* = mužský rod, *napísala* = ženský rod a *napísalo* = stredný rod. V španielčine by mal mužský aj ženský rod rovnaký slovesný tvar: *escribió/ha escrito*.

Výsledky analýzy

Na účely nášho výskumu sme sa zamerali na chyby, ktoré študenti zvyčajne robia v španielčine v ústnom aj písomnom prejave. Pre ľahšiu orientáciu v analýze sme chyby rozdelili

do štyroch kategórií podľa toho, ktorej úrovne jazykového systému sa interferencia týkala: ortoepická, ortografická, gramatická a lexikálna úroveň.

Na ortoepickej úrovni bolo najčastejšie sa opakujúcou chybou oslabenie zdvojenej znelej spoluhlásky /f/ v prospech jednoduchej /r/. Ďalšou častou chybou bol prízvuk na nesprávnej slabike v niektorých slovách (väčšinou sa opakovali), napr. /*páis/, /*biológo/ alebo /*telefóno/. Študenti tiež nesprávne vyslovujú medzizubnú úžinovú neznelú spoluhlásku /θ/ a namiesto nej vyslovovalo zvuky, ktoré španielsky fonetický systém nepozná, pretože sú špecifické pre slovenčinu: /z/ a /c/. Výraznejšie sa to prejavilo pri slovesách zakončených na -zar (realizar, alcanzar, comenzar), skôr ako pri slovesách zakončených na -cer/cir. Na tomto mieste treba povedať, že výslovnosť /z/ bola o niečo frekventovanejšia ako /c/ a navyše najčastejšie išlo o medzinárodné slová ako *realizovať*, *idealizovať*, *aktivizovať*, *mobilizovať* atď. A napokon, najmenej častou chybou na tejto úrovni bola výslovnosť nemého /h/, ktoré by sa v španielčine nikdy nemalo vyslovovať (okrem niektorých výpožičiek, kde však dochádza k aspirácii). Túto chybu sme však zaznamenali len u žiakov na úrovni A2 a bola zriedkavá.

typ chyby	výskyt
oslabenie zdvojenej znelej spoluhlásky /f/ v prospech jednoduchej /r/	78,2%
prízvuk na nesprávnej slabike	53,3%
nesprávna výslovnosť medzizubnej úžinovej neznelej spoluhlásky /θ/	41%
výslovnosť spoluhlásky /h/	1%

Tabuľka 1 Chyby na v rtoepickej rovine

Na ortografickej úrovni sme mohli zaznamenať ako najčastejšiu chybu vynechanie prehlásky nad fonémou /u/ v slovách s trojhláskami ako napr. cigüena, lingüista, bilingüe atď. Ďalšou pomerne častou chybou bol fenomén ultrakorekcie (cc) tam, kde sa písať nemá. Boli to slová ako napr.: *función, *acceptar. Tu treba dodať, že tento typ chyby je jediný, ktorý má svoj ekvivalent aj na ortoepickej úrovni, takže sa prejavuje na úrovni ústneho aj písomného prejavu. Ďalšou chybou na tejto úrovni bolo písanie y namiesto i v medzinárodných slovách ako *syntaxis, *systema, *analyzer atď. Študenti písali nesprávne veľké písmená v názvoch národností alebo jazykov, ktoré by sa v španielčine mali písať malými písmenami (*slovenčina, *angličtina, *francúzština atď.).

typ chyby	výskyt
nepísanie prehlásky v trojhláskach	43,1%
ultrakorekcia /c/ - /cc/	36,7%
písanie /y/ v medzinárodných slovách	33,3%
veľké písmená namiesto malých	30,5%

Tabuľka 2 Chyby v ortografickej rovine

V gramatickej rovine sme nerozlišovali medzi morfológickými a syntaktickými chybami, pretože sme všetky chyby zoskupili do spoločnej kategórie a treba povedať, že táto kategória bola aj najpočetnejšia z hľadiska typov chýb, ktorých sa študenti dopustili. Najviac študentov malo problémy s členmi v niektorých typoch podstatných mien, ako napr. planéta, mapa, analýza, téma atď., ktoré sú v španielčine zakončené na -a, no sú mužského rodu. To však neplatilo pre podstatné mená zakončené na -o v ženskom rode. Podobne problematický bol aj člen v podstatných menách ženského rodu na -e, keďže študenti mali tendenciu prikláňať sa k mužskému rodu (*el carne, *el llave, *el liebre). Opačne to bolo menej časté. Druhou najčastejšou

chybou, ktorej sa študenti dopustili, bolo nesprávne použitie zámena *cual* namiesto *que*, napr.: *las mujeres cuales deciden tener hijos..., atď.

Veľa študentov malo problémy so slovesami s predložkou, pretože používali nesprávne predložky alebo ich vynechávali. Vybrané príklady sú: *quejarse en, *pensar de, *enamorarse en alebo *jugar squash. Tak isto si často zamieňali predložky *por* a *para*. Vybrali sme konkrétne príklady: *amenaza por el medio ambiente, *no estamos preparados por esta situación atď. Vo všeobecnosti sme zaznamenali častejšie používanie predložky *por* ako *para*. S tým javom úzko súvisí aj používanie predložky *por* s radovými číslovkami, kde by sa predložka nemala vyskytovať: *Por primero voy a hablar de...

Ďalšou častou chybou u slovenských študentov bolo vynechávanie členov (určitých aj neurčitých) alebo v združenom tvare s predložkou *a* alebo *de* (napr. *No hay que olvidar que trabajo no es toda vida.; *Es normal para cachorro de 6 meses.; *Progreso es inevitable y cuando vamos a resistir a progreso... Pomerne časté bolo aj obrátené syntaktické poradie podstatného a prídavného mena, keďže podľa pravidiel materinského jazyka študentov mali niektorí tendenciu obracať ho na prídavné meno + podstatné meno. Táto schéma existuje aj v španielčine, avšak nie je typická pre španielsku syntax a vyskytuje sa v niekoľkých prípadoch (napr. *es una famosa persona alebo *Esto es un importante problema.). Niektorí študenti mali tendenciu používať v slove *percento* namiesto jednotného čísla množné číslo: *por cientos. Pomerne časté bolo aj používanie radovej číslovky namiesto základnej v dátumoch; napr.: *Pasó el sexto de agosto. Študenti si tiež zamieňali slovesá v zvratnom a nezvratnom tvare, pričom vytvárali neexistujúce zvrtné formy sloves a najčastejšie sa to opakovalo pri slovesách myslenia: pensar (šp.) vs. myslieť si (sl.) alebo creer (šp.) vs. myslieť si (sl.): *Mis padres se piensan que..., *Yo no me creo que... atď. Poslednou gramatickou chybou, ktorú sme zaznamenali, bolo nadbytočné používanie zámena *lo* v konštrukciách, v ktorých by sa nemalo používať: *lo es bueno atď.

typ chyby	výskyt
člen vs. rod podstatných mien	73,6%
zámeno cual namiesto que	70,1%
sloveso s nesprávnou predložkou	66,7%
predložky por/para	59%
predložka por s radovými číslovkami	58,7%
vynechávanie člena	50%
slovosled adjektívum + substantívum	46%
plurál pri slove %	41%
radová číslovka v dátumoch	29%
zvrtné slovesá namiesto nezvrtných	28,5%
nesprávne používanie zámena lo	25,2%

Tabuľka 3 Chyby v ramatickej rovine

Na lexikálnej úrovni sme rozlíšili dve podkategórie: falošní priatelia a formálne nesprávne použité slová. Rozdelenie chýb medzi tieto dve podskupiny bolo nasledovné: 94 % zodpovedalo falošným priateľom a 60,5 % druhej podskupine. Uvedieme niekoľko zaznamenaných príkladov falošných priateľov, aby sme lepšie videli podobnosť týchto lexém medzi španielčinou a slovenčinou:

expresión eslovaca	equivalente español	falso amigo
alimenty	pensión alimenticia	alimentos
turistika	senderismo	turismo
moderátor	locutor/presentador	moderador

ambulancia	consultorio	ambulancia
gymnázium	colegio/instituto	gimnasio
scenár	guión	escenario

Tabuľka 4 Chyby v lexikálnej rovine

Čo sa týka nesprávne používaných slov z formálneho hľadiska, môžeme spomenúť príklady ako *rarita, *inversia, *aversia, *bilingual. Ako vidíme z príkladov, väčšinou išlo o slová medzinárodného charakteru, ktoré existujú v oboch jazykoch, a pre študentov je teda prirodzené používať v španielčine formu adaptovanú v ich rodnom jazyku.

Záver

Po analýze chýb, ktorých sa dopúšťajú slovenskí vysokoškolskí študenti španielčiny na ortoepickej, ortografickej, gramatickej a lexikálnej úrovni, sme mohli pozorovať určité podobnosti medzi príčinami týchto chýb. V prvom rade treba poznamenať, že slovenskí študenti sú konfrontovaní s odlišným jazykovým systémom, ktorý vyplýva z odlišného charakteru španielskeho jazyka v porovnaní so slovenčinou. Vo väčšine prípadov teda dochádza k chybám, pretože žiaci ešte nie sú úplne oboznámení s jazykovými javmi, ktoré sú im cudzie.

Na ortoepickej úrovni by sme túto skutočnosť mohli pripísať prakticky všetkým chybám. V slovenčine sa /h/ vždy vyslovuje a študenti s nižšou jazykovou úrovňou nemali ešte úplne naturalizovaný pojem nemého /h/ v plynulom prejave. Výslovnosť slovenských hlások /z/ a /c/ namiesto /θ/, ako aj oslabenie hlásky spoluhlásky /ř/, keďže v slovenčine neexistuje viacnásobná vibrácia, sa tiež pripisuje nižšej jazykovej úrovni. Nesprávne umiestnenie prízvuku je silne ovplyvnené materinským jazykom, ktorý má prízvuk vždy na prvej slabike, zatiaľ čo v španielčine je prízvuk pohyblivý. Dalším prípadom sú medzinárodné slová, ktoré existujú v oboch jazykoch, ale majú prízvuk na rôznych slabikách.

Na ortografickej úrovni je vynechanie prehlásky nad fonémou /u/ spôsobené aj tým, že tento jav v slovenskom pravopise neexistuje. Okrem toho sa len málo slov v španielčine píše s /ü/, takže študenti niekedy jednoducho zabudnú na správne písanie. Prítomnosť medzinárodných slov v oboch jazykoch znamená, že mnohí žiaci píšú v takýchto slovách /y/ namiesto /i/ alebo digraf /cc/ tam, kde nepatrí. Vidíme tu silný vplyv slovenčiny, ale aj angličtiny, ktorá hrá v dnešnej spoločnosti a aj u sledovaných študentov veľmi dôležitú úlohu. Porovnaj: *systém* (sl.), *system* (an.) vs. *sistema* (šp.) alebo *rytmus* (sl.), *rhythm* (an.) vs. *ritmo* (šp.). To isté platí pre veľké písmená v názvoch národností alebo jazykov. V slovenčine sa národnosti píšú s veľkým začiatočným písmenom, ale názvy jazykov sa píšú s malým začiatočným písmenom. V angličtine sa však v oboch prípadoch používajú veľké písmená.

V gramatickej rovine najčastejšia chyba (nesprávny člen v niektorých podstatných menách) súvisí s problémom rodu: slovenčina má aj stredný rod, zatiaľ čo španielčina nie (zvyšok stredného rodu sa zachoval v podobe zámena *lo*). Preto prevažuje všeobecná tendencia priradovať podstatným menám ženského rodu zakončeným na -e mužský rod. Tieto podstatné mená sú totiž v slovenčine mužského alebo stredného rodu. Podstatné mená zakončené na -a, ktoré by mali byť mužského rodu, študenti často používajú ako ženský rod podľa slovenského gramatického pravidla: (*tá*) *mapa*, (*tá*) *planéta*, (*tá*) *téma* (sl.) vs. *el mapa*, *el planeta*, *el tema* (šp.). Všetky ostatné gramatické chyby, ktoré sme opísali, sú spôsobené tým, že ide o javy, ktoré existujú v oboch jazykoch, ale prejavujú sa odlišným spôsobom. Vo všetkých týchto prípadoch sme mohli potvrdiť silný vplyv materinského jazyka. V rámci tejto podskupiny spomeňme slovo *percento*, ktoré sa nesprávne používa ako **por cientos*. V slovenčine sa pôvodná latinská forma transformovala do jednej lexémy *percento/percentá/percent* a okrem ortografickej jednoty tu dochádza k deklinácii podľa toho, s akou číslovkou sa toto slovo viaže a vytváraní plurálu. Na druhej strane je zaujímavé, že v tomto prípade sa zdá, že angličtina nemá žiadny vplyv, pretože aj v angličtine sa používa len tvar jednotného čísla, rovnako ako v španielčine. Silný vplyv

angličtiny je však badateľný v používaní predložky *por* tam, kde sa v španielčine používa iná predložka alebo sa nepoužíva žiadna predložka. Naopak, niektoré nesprávne použitia predložky *para* (aj keď menej časté) sú spôsobené interferenciou slovenčiny.

Napokon, pokiaľ ide o lexikálnu rovinu, treba povedať, že fenomén falošných priateľov existuje takmer v každom jazyku a vyhnúť sa tejto chybe si vyžaduje pomerne vysokú úroveň jazykových znalostí. Na druhej strane treba dodať, že napriek tomu, že španielčina a slovenčina sú dva odlišné jazyky, ak sa pozrieme na charakter takýchto výrazov, zistíme, že ide o medzinárodné slová s rovnakým latinským základom. Lenže vo vývoji každého jazyka nadobudli tieto základy iný význam.

Na záver sme zistili, že vo väčšine prípadov sú chyby spôsobené interferenciou slovenčiny. Prejavuje sa predovšetkým v tých typoch chýb, ktoré vyplývajú z toho, že v oboch jazykoch existuje daný jazykový jav, ale prejavuje sa odlišne. Nemôžeme však opomenúť vplyv angličtiny, ktorá nie je materinským jazykom študentov, ale je to jazyk s veľkou ekonomickou silou na svetovej úrovni, a preto má moc nad osvojovaním si nových jazykových konštrukcií. Navyše väčšina zo skúmaných študentov dosahovala vyššiu úroveň práve v anglickom jazyku.

Zoznam citovanej literatúry

ALEXOPOULOU, A. 2007. *Errores intralinguales en la interlengua escrita de aprendientes griegos de E/LE*. Atény: Universidad Nacional y Kapodistriaca.

BARALO, M. 2016. La teoría lingüística y la teoría de la adquisición de lenguas extranjeras. In: *REALE: Revista de Estudios de Adquisición de la Lengua Española*, 5, 2016, s. 33 – 34.

BERGASSA, J. 2020. La mezcla de las lenguas es algo positivo: no hay que forzarlo ni prohibirlo. In: *Noticias de Navarra*. Dostupné na: <<https://www.noticiasdenavarra.com/actualidad/sociedad/2016/02/28/mezcla-lenguaspositivo-hay-forzarlo-prohibirlo/565547.html>> [cit. 28.04.2021].

CORDER, S., P. 1967. *The significance of learners' errors. Error Analysis and Interlanguage*, s. 161 – 170. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1515/iral.1967.5.1-4.161>

GÓMEZ MOLINA, J. R. 1999, 2000. Transferencia y cambio de código en una comunidad bilingüe: área metropolitana de Valencia (I y II). In: *Contextos*, XVII-XVIII, s. 33 – 36, 309 – 360.

GÓMEZ-PABLOS, B. 2014. *Didáctica de ELE*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.

GÓMEZ-PABLOS, B. 2016. *Lexicología española actual*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.

HERNÁNDEZ GARCÍA, C. 1998. *Una propuesta de clasificación de la interferencia lingüística a partir de dos lenguas en contacto: el catalán y el español*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

KVAPIL, R. 2015. Kultúrema v kontexte podporného dokumentu. In: *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*, 2015, s. 40 – 56. ISBN 978-80-969043-9-6.

LLOP SILVERIO, A. M. 2016. La interferencia lingüística en la serie Polseres Vermelles. Valencia: Universitat Jaume, 2016. Dostupné na: <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/164483/TFG_Llop%20Silverio%2C%20Anna%20Maria.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [cit. 28.04.2021].

ONDRUŠ, Š., SABOL, J. 1987. *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN.

RIBAS MOLINÉ, R., D'AQUINO HILT, A. 2004. *Cómo corregir errores y no equivocarse en el intento*. Madrid: Edelsa.

RODRÍGUEZ GARCÍA, C. 2019. *Análisis de errores en la interlengua de aprendices de ELE universitarios checos y eslovacos*. Brno: Masarykova univerzita.

SÁNCHEZ, D. 2019. ¿Por qué las lenguas indoeuropeas se dividen en lenguas satem y centum? Dostupné na: <<https://es.quora.com/Por-qu%C3%A9-las-lenguasindoeuropeas-se-dividen-en-lenguas-satem-y-centum>> [cit. 02.05.2021].

SPIŠIAKOVÁ, M. 2016. *El español actual. La unidad y la variedad*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.

Kontakt

Mgr. Nina Mocková, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: nina.mockova@euba.sk

EXPRESIONES CON EL COLOR BLANCO EN ESLOVACO Y ESPAÑOL

EXPRESSIONS WITH THE WHITE COLOUR IN SLOVAK AND SPANISH

MÁRIA SPIŠIAKOVÁ, NINA MOCKOVÁ

Abstract

The paper studies the use, meaning, connotations, common and different features of nouns with the lexical component “blanco” (white), i.e. words and fixed expressions containing the word “blanco” in their structure. From the study of these lexical units certain different and common features and characteristics between the Slovak and Spanish languages can be identified and described.

Keywords: color, white, expression, connotation, meaning.

Resumen

El artículo estudia el uso, significado, connotaciones, rasgos comunes y diferentes de los nombres con el componente léxico “blanco”, es decir, las palabras y expresiones fijas que contienen la palabra “blanco” en su estructura. A partir del estudio de estas unidades léxicas se revelan y describen ciertos rasgos y características distintas y comunes entre las lenguas eslovaca y española.

Palabras clave: color, blanco, expresión, connotación, significado.

Introducción

Hay una relación muy estrecha entre el ser humano y los colores. El mundo que nos rodea y que percibimos es policromático y existe una interacción constante entre los colores. Los colores son un fenómeno perceptivo que influye significativamente en la vida de una persona, a menudo sin que ésta sea consciente de ello. La percepción del color determina la respuesta emocional al entorno y a las cosas, y de ella depende el estado de ánimo general. Los colores, al igual que otros aspectos estéticos de nuestro entorno, como el sonido, el olor y las formas, tienen un gran efecto sobre las emociones humanas, que influyen en nuestro estado de ánimo. Kvapil y Uličná afirman: *“Consideramos que el tema de los colores a través de la percepción lingüística (descripción, análisis, comparación) es un tema adecuado para nuestra investigación, porque forman parte de nuestra realidad cotidiana, un elemento expresivo inherente a la representación lingüística de la percepción de la realidad, y al mismo tiempo se utilizan en psicología como herramienta de diagnóstico y también terapéutica”* (2021, p. 6).

El color blanco junto con el color negro tienen una posición especial dentro de los colores porque están presentes en todos los idiomas. Su carácter específico ha sido objeto frecuente de discusión por parte de los expertos. Ambos colores se consideran acromáticos y, según muchas fuentes, son los llamados no colores (Petrilli, 2007). Debido a su carácter específico, pasan a formar parte de un numeroso grupo de frases lexicalizadas, comparaciones o proverbios y refranes, y su número aumenta constantemente junto con la aparición de nuevos fenómenos y hechos. La tendencia humana ha sido asociar el blanco con los fenómenos positivos. Según la distribución de los colores en el círculo cromático, donde los teóricos del arte no clasifican ni el blanco ni el negro (es decir, son acromáticos), el color gris es igualmente acromático, siendo el resultado natural de la combinación del blanco y el negro.

Objetivos y métodos

El objetivo del presente estudio es analizar las unidades léxicas con elemento del color blanco en el español actual de forma contrastiva-comparada con el eslovaco, principalmente desde el punto de vista semántico, centrándose en el significado denotativo y connotativo de las unidades léxicas estudiadas y su uso en el contexto cultural español y eslovaco.

Estudiamos unidades léxicas con un elemento del color blanco que van desde lexemas monomorfémicos (*el/la blanco/a*), colocaciones de dos palabras, expresiones fraseológicas hasta construcciones completas en forma de proverbios, refranes, etc. Nos interesa la aparición y el uso de todas las unidades léxicas con un elemento del color blanco en su estructura si cumplen al menos uno de los siguientes criterios:

- 1) la unidad es figurativa, es decir, la motivación de la denominación es evidente;
- 2) está lexicalizada;
- 3) el color ha perdido su significado original de “ser blanco” (por ejemplo, *dar en el blanco*);
- 4) es idiomática y, por tanto, literalmente intraducible;
- 5) es expresiva.

Hemos omitido de nuestra investigación las expresiones que ya no se utilizan en el español o el eslovaco contemporáneos, es decir, expresiones obsoletas o arcaísmos, aunque se mencionen en las fuentes lexicográficas consultadas. También hemos excluido los nombres zoológicos, botánicos o químicos, ya que se trata de términos sumamente técnicos que no son de uso común en el idioma. Cabe destacar que en el caso de los lexemas españoles, nos hemos centrado sólo en las voces utilizadas en el español europeo (en España) y no en otros países hispanos.

El método utilizado es la búsqueda de las unidades léxicas en ambas lenguas en los corpus electrónicos y diccionarios impresos, mediante la cual seleccionamos las unidades léxicas relevantes para nuestro estudio. Las expresiones encontradas las sometimos a un análisis semántico y al mismo tiempo contrastamos sus significados con los de la lengua eslovaca. El uso de los métodos de análisis y la posterior síntesis nos permitieron extraer ciertos resultados y conclusiones.

Las expresiones españolas se han obtenido de la versión electrónica del Diccionario de la Lengua Española de la Real Academia Española (DLE) y del Diccionario fraseológico documentado del español actual, de los autores Seco, Andrés, Ramos, publicado en 2004.

De las fuentes eslovacas hemos utilizado el corpus web del Instituto de Lingüística Ľudovít Štúr, la versión electrónica del Diccionario breve de la lengua eslovaca (KSSJ), el Diccionario de la lengua eslovaca (SSJ) y el Diccionario de la lengua eslovaca contemporánea (SSSJ), Proverbios y refranes eslovacos de A. P. Záturecký en versión electrónica y el Diccionario de sinónimos eslovaco. Para ambas lenguas hemos utilizado además el corpus electrónico Araneum.

Según el grado de la equivalencia, dividimos las expresiones en cinco grupos básicos: en el primer grupo (a) incluimos las expresiones que aparecen en ambas lenguas de la misma forma, es decir, son equivalentes literales. La equivalencia total representa un paralelo literal de las unidades léxicas de la lengua de origen y de destino (por ejemplo, *azúcar blanco* – *biely cukor*, *vino blanco* – *biele víno*, etc.). En el segundo grupo (b), hemos incluido términos con equivalentes parciales, es decir, denotaciones que también se encuentran en eslovaco, o sea, las que pueden traducirse del español, pero utilizando un color diferente al de la lengua de origen, o bien se traducen con una palabra o una construcción diferente, pero finalmente existe algún equivalente en eslovaco (por ejemplo, *arma blanca* – *chladná/bodná zbraň*). El tercer grupo (c) consiste en expresiones españolas que denotan objetos de la realidad objetiva que no se dan en la lengua eslovaca y que, por tanto, sólo pueden traducirse de forma aproximada, descriptiva. El cuarto grupo (d) incluye expresiones eslovacas que tienen equivalentes parciales en español, y el último grupo (e) incluye expresiones que sólo existen en la lengua eslovaca. En la mayoría de los casos, los grupos (c) y (e) contienen culturemas, es decir, “parámetros de identidad cultural de un

determinado grupo étnico, cuyos indicadores son símbolos o signos prototípicos (los símbolos utilizados en todo el territorio de una nación) y valores morales de la vida cotidiana“ (Orgoňová, 2009, p. 385).

Estudios previos

Desde el punto de vista lingüístico, la cuestión de los cromatismos (exclusivamente solo nombres con un elemento cromático en su estructura) no se ha abordado de forma exhaustiva en el contexto eslovaco desde la publicación de Škultéty (1979) hasta el proyecto Vega/*Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov 1/0107/18*, en el marco del cual se han publicado varios artículos (Kvapil, Mocková, Smoleňová, Spišiaková, Uličná). Se puede considerar que el trabajo más extenso sobre los cromatismos es la monografía del romanista Škultéty (1979), *Capítulos de la terminología cromática de las lenguas eslovacas y románicas*, en la que analiza los adjetivos cromáticos eslovacos en comparación con las lenguas románicas desde un punto de vista léxico y lexicográfico. Otra monografía sobre los colores es *Chromatické pomenovania s bielou a čiernou farbou v španielčine a taliančine na pozadí slovenčiny*, de Mocková, Smoleňová y Spišiaková (2021), en la que las autoras analizan los nombres cromáticos españoles e italianos con colores blancos y negros frente al eslovaco, principalmente desde el punto de vista semántico. Kvapil y Uličná (2021) publican el primer trabajo exhaustivo sobre el significado y el uso de las unidades léxicas con un elemento cromático bajo el título *Kolorizmy v slovensko-ruskom kontexte*, donde “*analizan semánticamente las unidades léxicas que contienen un elemento (a)cromático en su estructura a partir de las bases de datos léxicas eslovaca y rusa*” (2021, p. 6). La monografía *Chromatizmy v slovensko-španielskom kontexte* (2022) de Spišiaková, Mocková es otra monografía que ha salido del proyecto mencionado más arriba y ofrece un exhaustivo análisis del uso, aparición, significado y relaciones semánticas de las unidades léxicas con un elemento cromático en su estructura en eslovaco y español. Ulašín menciona el uso de los colores en *Lexikológia španielskeho jazyka* (2022), pero solo en el contexto de las expresiones pluriverbales o fijas y en el artículo *Sacando colores al español* (2005).

El simbolismo de los colores en contextos políticos también es abordado parcialmente por Štefančík y Dulebová en su estudio monográfico *Lenguaje y Política* (2017), donde sostienen que es una tendencia fuertemente característica de la política en general cuando los colores representan a determinados partidos políticos o tendencias ideológicas. Del mismo modo, los símbolos y significados de los colores en el lenguaje político han sido tratados por Spišiaková, Mocková (2018), Spišiaková (2019) o en el lenguaje económico por Spišiaková (2021).

En España, los estudios académicos suelen abordar el lenguaje de los colores, qué expresan los colores, cómo se perciben culturalmente, pero hay pocos estudios sobre los colores en el lenguaje, qué significado adquieren los colores al nombrarlos. Valenzuela (2008) abordó el estudio de los colores desde la perspectiva de la Hipótesis del Relativismo Lingüístico (HJR). Villaverde (2001), en su estudio *El color del lenguaje y el lenguaje del color*, aborda la relación entre el color y el lenguaje, llama a los nombres de los colores léxico cromático, pero sólo se ocupa de los nombres de los colores como tales (blanco, negro, rojo,...) y de lo que pueden expresar, no examina su significado en los compuestos establecidos. De hecho, no hemos encontrado ningún estudio en la lingüística española que analice la semántica de las expresiones con un componente cromático.

Cromatismo “blanco“

El color blanco ha adquirido muchas connotaciones y significados en relación con su aceptación cultural. En nuestras culturas, el blanco simboliza la inocencia, pureza (la novia), paz y tranquilidad (paloma blanca, bandera blanca), bondad (el ángel). A diferencia de la civilización europea, en muchas culturas orientales (China) el blanco se asocia a la pérdida de un ser querido, a la muerte, es decir, es el color de la tristeza. En cambio, en el mundo eslavo se realciona

también con algo sobre natural. “En el folclore eslovaco y ruso no sólo es el color de la palidez asociado a la enfermedad y la muerte, sino también el color de los espíritus y los seres sobrenaturales” (Kvapil, Uličná, 2021, p. 35). El blanco simboliza los altos valores e ideales. A menudo se incluye en las banderas nacionales como símbolo de la paz (Bulgaria, Irlanda, Polonia, Chipre, Filipinas, Panamá, Perú). Los fenómenos naturales como la nieve y los glaciares también se asocian al color blanco.

La vitalidad del color blanco como componente de la formación de palabras también se pone de manifiesto en las últimas denominaciones de la tecnología (*biela technika*) o la medicina (*biela medicína, biele oddelenie* – en contraposición al rojo – el sector rojo del Covid).

El DLE ofrece hasta 25 significados del color blanco mientras que en el diccionario eslovaco SSSJ encontramos 7 definiciones. Sin embargo, no podemos olvidar que el español tiene muchos más usuarios que el eslovaco y que está repartido geográficamente en dos continentes, lo que por supuesto ha ampliado los significados de las palabras. En el siguiente análisis vemos el uso del lexema *blanco/biely* no sólo como una unidad de una palabra, sino su uso en general en toda denominación de la realidad objetiva en ambas lenguas.

a) Expresiones equivalentes (36)

azúcar blanco – *biely cukor*

bandera blanca – *biela zástava*

bastón blanco – *biela palička*

(el) blanco – *beloch*

blanco de los ojos – *očné bielko*

blanco y negro – *čiernobiely*

caballero blanco – *biely rytier*

carne blanca – *biele mäso (opak červeného mäsa)*

cinturón blanco – *biely opasok (v judo/karate symbolizuje najnižšiu úroveň)*

civilización blanca – *biele obyvateľstvo*

continente blanco – *biely kontinent (Antarktída)*

enana blanca – *Biely trpaslík, druh hviezdy (astron.)*¹

firma en blanco – *bianko podpis*

glóbulo blanco – *biela krvinka*

cheque en blanco – *bianko šek*

chocolate blanco – *biela čokoláda*

libro blanco – *biela kniha (typ úradného dokumentu vydávaného vládou)*

lista blanca – *biely zoznam (povolený zoznam priateľských organizácií, kontaktov a pod.)*

luz blanca – *biele svetlo (fyz.)*

magia blanca – *biela mágia*

mentira blanca – *biela lož/klamstvo (milosrdná, neškodná)*

metales blancos – *biele kovy (zliatiny na báze olova, zinku, cínu, medi, kadmia, niklu alebo antimónu)*

noche blanca – *biela noc (fenomén, kedy slnko neklesá pod horizont)*

oro blanco – *biele zlato*

pan blanco – *biely chlieb*

pimienta blanca – *biele korenie*

polvo blanco – *biely prášok (kokaín)*

quedarse blanco del susto – *zblednúť od strachu*

raza blanca – *biela rasa*

sonido blanco – *biely šum*

¹ No es un equivalente absoluto, es femenino en español y masculino en eslovaco.

sustancia/materia blanca – biela hmota (časť mozgu)

té blanco – biely čaj

trata de blancas – obchod s bielym mäsom

(trabajador) de cuello blanco – biele goliere

verso blanco – blankvers (voľný verš)

vino blanco – biele víno

b) expresiones españolas con equivalencia parcial en eslovaco (35)

apuntar en blanco – namieriť

arma blanca – chladná (bodná) zbraň

(el) blanco – 1. medzera v texte 2. medzi dvoma predmetmi (odstup) 3. lysina (u zvierat) 4.

slanina zo šunky 5. terč

blanco de la uña – lunula (biely polmesiac na nechtoch)

(la) blanca – polová nota (hud.)

blanquear dinero – prať peniaze

carta blanca – voľná ruka (v rozhodovaní, konaní a pod.)

copión en blanco y negro – kópia filmu pri výrobe (kinem.)

dar en el blanco – trafiť do čierneho

en blanco – 1. prázdny/čistý papier 2. nechápať niečo 3. onemieť (od úžasu, prekvapenia)

errar el blanco – netrafiť, minúť cieľ

espada blanca – bodná zbraň

estar sin blanca – byť bez peňazí (hovor. nemať ani fuka)

flores blancas – pošvový výtok (med.)

flujo blanco – pošvový výtok (med.)

hacer blanco – trafiť do čierneho

la cabeza blanca y el seso por venir – hlava biela (šedivá), ale rozumu nikde

metal blanco – alpaka (zliatina medi, cínu a niklu)

mirlo blanco – biela vrana

no distinguir lo blanco de lo negro – nevidieť si na špičku nosa (byť ignorant)

no tener blanca – byť bez peňazí (hovor. nemať ani fuka)

palo blanco/testafero – biely kôň

papel blanco/hoja en blanco – nepopísaný/nepotlačený papier

pasar la noche en blanco – prebdiť noc

parecerse (dos personas) en el blanco de los ojos – vôbec sa na seba nepodobat', nepodobat' sa ani za mak

patente en blanco – voľná ruka (v rozhodovaní, konaní a pod.)

pescado blanco – ryby s bielym (chudým) mäsom

pólvora blanca – pušný prach

ropa blanca – spodná/posteľná bielizeň; prestieradlá

semana blanca – prázdniny na lyžovanie (u nás jarné)

ser (alguien) blanco (para alguien/de algo) – byť terčom niekoho/niečoho

tiro al blanco – zásah do čierneho (aj prenesene)

voto en blanco – neplatný volebný hlas (nevyplnený hlasovací lístok)

c) expresiones españolas sin equivalencia en eslovaco (17)

blanco de huevo – kozmetický prípravok na báze vajícok

caballero blanco – investor naklonený slabšej firme pri fúzii spoločností (ekon.)

caballo blanco – osoba, ktorá poskytuje financie na pochybné obchody (ekon.)

carpintero de blanco – tesár pracujúci v dielni (väčšinou výroba nábytku)

economía blanca – ekonomika zdravotníckeho sektoru

fumata blanca – biely dym (dym stúpajúci zo Sixtínskej kaplnky, ktorý signalizuje, že bol úspešne zvolený nový pápež)²

helada blanca – namrznutá ranná rosa na rastlinách

ir/vestir de punta en blanco – obliecť si najkrajšie (sviatočné) šaty

jugador blanco – naivný hráč, ktorý sa nechá ľahko pripraviť o peniaze

labor blanca – práca realizovaná na plátne

ladrón de guantes blancos – inteligentný zlodej, ktorý neokráda priamo/násilím

madera en blanco – čisté opracované drevo bez maľby/náteru

manjar blanco – druh sladkého zákusku

marcar/señalar con piedra blanca – udalosť/deň hodné zapamätania

más gusta de las blancas el que pasó las moradas – kto raz zažil veľa zlého, viac si váži to dobré

monte blanco – nedotknutý kopec, určený na zaľudnenie, resp. založenie osady

salsa blanca – typ omáčky (podľa bledej farby)

d) expresiones eslovacas con equivalencia parcial en español (12)

(až) do bieleho rána – hasta la madrugada

biela ekonomika – economía legal

biela olympiáda (zimná) – Juegos Olímpicos de Invierno

Biela sobota – Sábado Santo/Sábado de Gloria/Sábado de Pasión

bielok – clara del huevo

biela vrana – mirlo blanco

biely balet – equipo blanco (Real Madrid)³

biely kôň – testafarro

biely prameň (vo vlasoch) – cana

biely rezort – sector de sanidad

biely jogurt – yogur natural

za bieleho dňa – de día

e) expresiones eslovacas sin equivalencia en español (23)

ani biele ani čierne – algo que no está claro

biela hlava – la cabeza blanca por las canas

biela karta (poistenecká kartička na auto) – tarjeta del seguro de coche

biela káva – tipo de bebida instantánea para niños

biela mafia – 1. mafia dentro del sector sanitario 2. organización de seguridad en Vaticano que usa prácticas ilegales

biela medicína – la medicina que no trata el covid

biela pálenka⁴ – tipo de aguardiente

biela pani – personaje de la mitología eslovaca

biela sila – nombre que usa la extrema derecha eslovaca para llamar a sus seguidores en contra de la etnia gitana y otras razas

biela smrť – muerte en la nieve

² También se utiliza en sentido figurado, por ejemplo: *En la reunión hubo fumata blanca. (Na stretnutí bol biely dym – prišlo k dohode.)*

³ En España, este apodo del club de fútbol se utiliza menos que en Eslovaquia.

⁴ No hay distinción entre el aguardiente blanco u oscuro, sólo ron/tequila blanco o reposado.

*biela technika – aparatos electrodomésticos*⁵

biela tma – niebla/viento con nieve

biele miesta na mape/v literatúre – sitios o partes desconocidos en el mapa/literatura

*biele Slovensko*⁶ – habitantes de raza no gitana

biele tváre – los blancos en las películas del oeste americano

Biele Vianoce, zelená Veľká noc – pronóstico popular; significa que si durante la Navidad nieva, en Semana Santa hace buen tiempo

biely šport – tenis, esquís

Biely január, zelený máj, plné stodoly a stajne – pronóstico; significa prosperidad si en enero hay nieve y en mayo hace buen tiempo

Čierne Vianoce, biela Veľká noc – pronóstico popular; significa que si en Navidad hace mal tiempo y llueve, en Semana Santa hay nieve

hovoriť, že biele je čierne – decir lo contrario, contradecir

Martin na bielom koni – pronóstico; significa que el día del santoral de Martín (el 11 de noviembre) suele nevar

vybieliť účet – gastar o robar todo el dinero de la cuenta

Zelené Vianoce, Biela Veľká noc – pronóstico popular; significa que si no hay nieve en Navidad, la hay en Semana Santa

Comparaciones

blanco como – biely ako

comunes (5)	<i>una tiza/krieda, la nieve/(čerstvo napadnutý)sneh, la cal/vápno, un fantasma/duch, el papel/papier</i>
español (7)	<i>la cera (vosk), la sal (soľ), una sábana (plachta), un saco de harina (vrece múky), una cabra (koza), el día (deň)</i>
eslovaco (8)	<i>smrť (muerte), stena (pared), mlieko (leche), jabloň (manzano), ľalia (azucena), vlna (lana), cmar (suero de mantequilla), cukor (azúcar)</i>

Tabla 1 Comparaciones con el color blanco

Conclusiones

Las interpretaciones de los diccionarios nos indicaron que el número de nombres en el idioma español sería mayor que en el eslovaco. En nuestro corpus, esta diferencia fue solo de 17 lexemas (99 en español frente a 83 en eslovaco). Aunque el blanco en ambas culturas simboliza pureza, bondad, inocencia, paz, tranquilidad, en la lengua no se refleja tanto este simbolismo. Había 12 nombres con la connotación positiva de bueno, puro, pacífico en español y 8 en eslovaco (*la bandera blanca – biela zástava, la paloma blanca – biela holubica, lista blanca – biely zoznam, magia blanca – biela mágia, (trabajador) de cuello blanco – biele goliere, blanquear dinero, fumata blanca, ladrón de guantes blancos, madera en blanco, monte blanco, biela ekonomika*, etc.). También hay un refrán en español con este significado: *Más gusta de las blancas el que pasó las moradas*. Sin embargo, aunque la connotación de las expresiones anteriores es positiva de pureza, bondad, paz, algunas de ellas son negativas, por ejemplo, *ladrón de guantes blancos*, que significa un ladrón que no usa la violencia y roba de forma inteligente (por ejemplo, los políticos). Aunque el blanco simboliza aquí la no violencia y la paz, el significado general es negativo. La expresión española *blanquear el dinero* también es negativa, es una actividad ilegal, aunque el blanco simboliza aquí la pureza del dinero, su legalización,

⁵ En España no se diferencian los electrodomésticos en blancos y negros.

⁶ En España no aparecen insinuaciones racistas similares en el sentido *la España blanca*, no tienen sentido.

similar a la expresión eslovaca *vybieliť (vyčistiť) účet* – blanquear (limpiar) la cuenta. Algo similar ocurre con la expresión *biele goliere* – trabajadores de cuello blanco, donde el blanco sólo transmite limpieza en el sentido físico del trabajador que no realiza trabajos manuales sucios, pero no es el significado de la bondad y limpieza mental.

Muchas expresiones, especialmente las españolas (11), tienen connotaciones de vacío, ausencia, invalidez (*cheque en blanco* – *bianco šek*, *firma en blanco* – *bianko podpis*, *sonido blanco* – *biely šum*, *(el) blanco* – *medzera*, *prestávka*, *carta blanca* – *voľná ruka*, *en blanco* – 1. *prázdný/čistý papier* 2. *nechápat' niečo* 3. *onemiet'*, *papel blanco/hoja en blanco* – *nepopísaný/nepotlačený papier*, *parecerse (dos personas) en el blanco de los ojos* – *vôbec sa na seba nepodobat'*, *nepodobat' sa ani za mak*, *patente en blanco* – *voľná ruka (v rozhodovaní, konaní a pod.)*, *voto en blanco* – *neplatný volebný hlas*, *biele miesta na mape/v literatúre*). También podemos observar que en español el color blanco se utiliza mucho menos asociado con la nieve (excepto en 3 expresiones) en comparación con el eslovaco, ya que hasta 9 cromatismos eslovacos podrían agruparse en el campo asociativo de la nieve. Este hecho es un reflejo de cómo los fenómenos de la realidad extralingüística influyen en la formación del léxico de una determinada lengua. En este caso, se trata de fenómenos relacionados con diferentes condiciones geográficas. Las diferencias culturales relacionadas con las señales naturales también se observan en la denominación de *mirlo blanco* (*biely drozd*) – *biela vrana* (*corneja blanca*), que denota algo extraño, raro. En España, la corneja no es un pájaro tan común que podría evocar algo en la gente, mientras que el mirlo es un pajarito común que anida cerca de las viviendas humanas y acompaña a la gente desde tiempos inmemoriales. Las diferencias interculturales son especialmente evidentes en los nombres de los alimentos, ya que algunos se utilizan menos o no se utilizan en absoluto (*biela/čierna káva* – *café sin leche*, *čierny chlieb/čierna múka* – *pan/harina de centeno*, *ale pan/harina blanco*).

En ambas lenguas hay muchos culturemas relacionados con la historia, actualidad, clima o el modo de vida (*biela smrť*, *biely šport*, *la blanca*). En eslovaco hay una serie de pronósticos que también consideramos culturemas (*biele/čierne Vianoce*, *Martin na bielom koni*, *biela Veľká noc*). Por último, la cultura se manifiesta en los símiles. En su mayoría, se trata de los casos en ambos idiomas en los que el elemento comparativo es obvio porque es blanco (*nieve*, *azúcar*, *sal*, *sábana*, *día*). Sin embargo, la comparación “*biely ako jablôň* – blanco como un manzano” puede resultar desconcertante para los hispanohablantes (se utiliza para referirse a una persona mayor de pelo gris o, mejor dicho, de pelo blanco), porque el manzano en flor es todo blanco y es una imagen típica de los huertos y prados eslovacos en primavera. Podemos concluir que hubo más culturemas eslovacos que españoles (20 frente a 11).

Desde el punto de vista lingüístico, es interesante el lexema español *el blanco*, que en eslovaco corresponde a cinco formas y significados diferentes: 1. un hueco en el texto 2. espacio entre dos objetos (distancia) 3. mancha blanca (en animales) 4. tocino de jamón 5. diana. Estos diferentes significados se expresan en español utilizando un único lexema. La expresión *bianko šek* es un híbrido lingüístico procedente del italiano, mientras que el español ha adaptado el término a su propio sistema lingüístico *cheque en blanco*. Lo mismo ocurre con el *verso blanco*, término conocido en la terminología literaria eslovaca como *blankvers* (préstamo del francés).

Otras expresiones son interesantes desde el punto de vista de la traducción. Por ejemplo, en eslovaco existe la expresión “*biely kôň* – caballo blanco” que se utiliza para describir a una persona que es empleada por otra para encubrir un delito (por ejemplo, cuando representa a una empresa, etc.). En español, existe formalmente la misma expresión: *caballo blanco*, pero con un significado diferente: persona que proporciona financiación a negocios turbios. Así que si buscamos equivalentes de traducción sería *caballo blanco* = *testaferro*. En cambio, *el caballo blanco* español no tendría equivalencia en eslovaco. Los equivalentes semánticos absolutos son: *polvo blanco* = *biely prášok*, aunque la palabra “polvo” significa literalmente “*prach*”, no “*prášok*” que es el diminutivo de *prach*. Es un término que se confunde fácilmente con *pólvora blanca*, que, aunque encuentra un equivalente semántico en eslovaco, difiere en el elemento

adjetival, y el elemento nominal se traduce de forma inversa a la frase anterior: es decir, “pólvora” es “prášok” y corresponde a “prach” en eslovaco, concretamente en la expresión *pušný prach*. En nuestra investigación hemos encontrado cromatismos cuyo significado es común en ambas lenguas, incluso conteniendo un elemento cromático en su estructura, pero diferenciándose precisamente por este elemento: por ejemplo, *dar en el blanco – trafiť do čierneho*, *dar la carta blanca – dať zelenú*. Así, mientras que en español el significado acertar connota blanco, en eslovaco el mismo significado connota negro. Algo parecido pasa con la carta blanca que connota libertad en acciones en español mientras que en eslovaco es el color verde con la misma connotación.

Algunas expresiones fijas se traducen de una lengua a la otra y viceversa mediante construcciones fijas, pero sin la presencia del color (*parecerse en el blanco de los ojos – nepodobat’ sa ani za mak*, *estar sin blanca – nemať ani fuka*, *dar carta blanca – dať voľnú ruku*, *quedarse en blanco – mať okno*, *los blancos entre las clases/partes de algo – prestávky/okná*, *está blanco – je biely je čistý*, *nemá zápis v registri trestov*). Es interesante que hasta en dos casos el color blanco se haya traducido al eslovaco por la palabra *okno – ventana*. Otro grupo son las expresiones y construcciones que no tienen equivalente en la segunda lengua y hay que describirlas (*un cheque en blanco – cheque no firmado*, *votar en blanco – en las elecciones*, *entregar papeleta electoral sin haber elegido ninguna opción*). Son interesantes las expresiones que se pueden traducir literalmente y que existen en el otro idioma, pero significan otra cosa y se usan en diferentes colocaciones (*blanquear = vybieliť*, *ale blanquear el dinero – prať peniaze*, *vybieliť účet – gastar el dinero*). Como hemos mencionado al principio, hemos omitido los arcaísmos porque solo trabajamos con unidades léxicas de uso actual. Estos arcaísmos incluyen expresiones con el sustantivo *la blanca*, que denota un tipo de moneda histórica, y tales expresiones sólo se encontrarían en corpus históricos o en textos históricos especializados porque se refieren a un contexto puramente histórico. En el español contemporáneo, sin embargo, encontramos fraseologismos con este sustantivo: *no tener blanca* y *estar sin blanca*, de uso común en el estilo coloquial. En eslovaco, corresponden al equivalente coloquial de *nemať ani fuka*, es decir, *estar sin dinero*.

Bibliografía

- BILIKOVÁ, B., SERESOVÁ, K. 2021. World englishes and their implications for university education. In: *Advanced Education*, 8, 17, p. 65 – 72. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.226517>
- BUZÁSSYOVÁ, K., JAROŠOVÁ, A. et al. 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- BUZÁSSYOVÁ, K., JAROŠOVÁ, A. et al. 2011. *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- CABO VILLAVARDE, J. 2001. El color del lenguaje y el lenguaje del color. In: *Revista ADAXE*, 17, p. 363 – 379.
- Centro Virtual Cervantes. *Refranero multilingüe*. [online]. <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/ficha.aspx?Par=58206&Lng=0>
- COROMINAS, J. 1990. *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*. Madrid: Gredos.
- DÉMUTH, A. 2005. *Čo je to farba? Alebo historicko-psychologicko-filozofická expozícia problematiky vnímania farieb*. Praha: IRIS.
- FERNANDEZ, A. de ARMINO, M. 1994. *Diccionario de refranes*. Madrid: Alderabán Ediciones.

GÓMEZ-PABLOS, B. 2014. Anglicismos en el Diccionario de uso del español de Chile/Anglicisms in the Diccionario de uso del español de Chile. In: *Lenguas Modernas*, 44, p. 55 – 66.

GÓMEZ-PABLOS, B. 2016. *Lexicología española actual*. Nürnberg: Kirsch Verlag.

HRDLÍČKOVÁ, Z. 2021. *Appropriateness and Accuracy of Vocabulary in Business Discourse. Einblicke in die angewandte Linguistik Forschungsparadigmen und Anwendungsbereiche*. Brno: Tribun EU, p. 43 – 55.

HRDLÍČKOVÁ, Z., 2021. Business, Academic and General English Idioms and Their Non-Idiomatic Synonyms. In: *At the Crossroads: Papers on Language and Culture in the 20th and 21st Centuries*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, p. 37 – 51.

JAROŠOVÁ, A. et al. 2015. *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej Akadémie vied: webový korpus *Araneum*. <<http://aranea.juls.savba.sk/guest/index.html>>.

KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. et al. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

KOSA, B., STUDENIČOVÁ, V., ČERNECKÁ, I. et. al. 2011. *Adolf Peter Zaturecký: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Pranostiky a úkazy prírody*. [online]. Zlatý fond denníka SME. <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1445/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-Pranostiky-a-ukazy-prirody/bibliografia#ixzz7IQAhDKb4>.

KVAPIL R. 2012. Farba v komunikačnom procese. In: *Forlang. Cudzie jazyky v akdemickom prostredí*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, p. 333 – 340.

KVAPIL, R. 2015. Kulturéma v kontexte podporného dokumentu In: *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*. Vedecký zborník, p. 42. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV.

KVAPIL, R., ULIČNÁ, M. 2021. *Kolorizmy v slovensko-ruskom kontexte*. České Budejovice: VSERS.

MOCKOVÁ, N. 2021. *Colores en la fraseología española*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

ORGOŇOVÁ, O. 2009. Lingvokultúrna kategória „kulturéma“ a jej miesto v reklamnom komunikáte, In: *VARIA XVI*, p. 385. <<https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/16/>>.

OTAOLA OLANO, C. 2004. *Lexicología y semántica léxica*. Madrid: Ediciones académicas.

PAVLIKOVÁ, Ž. 2021. Metafory súvisiace s pandémiou koronavírusu v ekonomickej španielčine. In: *Lingua et vita*, 20/2021, p. 43 – 52.

PECIAR, Š. et al. 1959. *Slovník slovenského jazyka. I. A – K*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

PECIAR, Š. et al. 1960. *Slovník slovenského jazyka. II. L – O*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

PECIAR, Š. et al. 1963. *Slovník slovenského jazyka. III. P – R*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

PECIAR, Š. et al. 1964. *Slovník slovenského jazyka. IV. S – U*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

PECIAR, Š. et al. 1965. *Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

- PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. 2005. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- PETRILLI, S. 2007. *White matters. Il bianco in questione*. Roma: Meltemi Editore.
- PISARČÍKOVÁ a kol. 2000. *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. <https://www.rae.es/>
- SÁNCHEZ-VIZCAÍNO, M^a. C. 2022. *Multimodalidad y cultura democrática en la enseñanza de lenguas extranjeras*. Berlin: Peter Lang.
- SECO, M., ANDRÉS, O., RAMOS, G. 2004. *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.
- SPIŠIAKOVÁ, M. 2019. Farby v španielskej politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (Eds) 2019. *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie 4*. Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, p. 548 – 566.
- SPIŠIAKOVÁ, M. 2021. Blanco y negro en el lenguaje económico. In: *Cudzojazyčné perspektívy v univerzitnom vzdelávaní*. Zborník vedeckej konferencie. Bratislava: Ekonóm, p. 103 – 114.
- SPIŠIAKOVÁ, M., MOCKOVÁ, N. 2019. Farby v politickom kontexte a ich aplikácia v didaktickom procese španielčiny ako cudzieho jazyka. In: *Moderné stratégie vo vyučovaní cudzích jazykov na vysokých školách*. Praha: Machiavelli Press, p. 83 – 105.
- SPIŠIAKOVÁ, M., MOCKOVÁ, N. 2022. *Cromatismos en el contexto eslovaco-español*. České Budejovice: VSERS.
- ULAŠIN, B. 2016. Etymologické dublety v španielčine a slovenčine. In: *Časopis pro moderní filologii*. 98, 2, p. 254 – 267.
- ULAŠIN, B. 2005. Sacando colores al español. In: *IX Encuentro de profesores de español de Eslovaquia*. Bratislava: AnaPress, p. 141 – 154.
- ULAŠIN, B. 2022. *Lexikológia španielskeho jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ULIČNÁ, M. 2018. Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku I. In: *Lingua et vita*, 15/2018, p. 50 – 66.
- ULIČNÁ, M. 2019. Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku II. In: *Lingua et vita*, 16/2019, p. 45 – 57.
- VALENZUELA, J. 2008. Sobre colores y lenguas. In: *Ciencia Cognitiva: Revista Electrónica de Divulgación*, 2, 2, p. 56 – 58. <http://www.cienciacognitiva.org/files/2008-20.pdf>
- VARELA, F., KUBARTH, H. 1994. *Diccionario fraseológico del español moderno*. Madrid: Gredos.

Kontakt

Doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD., Mgr. Nina Mocková, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: maria.spisiakova@euba.sk
Email: nina.mockova@euba.sk

KOLORIZMY ČIERNY A BIELY Z DIACHRÓNNEHO POHLĎADU

COLOUR NAMES BLACK AND WHITE FROM DIACHRONIC PERSPECTIVE

MARTINA ULIČNÁ

Abstrakt

Štúdia je venovaná výsledkom analýzy výskytu adjektív pomenúvajúcich farby v slovenčine v historických textoch a v dialektoch na základe materiálov Historického slovníka slovenského jazyka a Slovníka slovenských nárečí. Jej cieľom je opis zmien rozsahu lexikálneho významu adjektív biely a čierny v diachrónnom pláne a ich použitia v historických a nárečových textoch v porovnaní so súčasným spisovným jazykom.

Kľúčové slová: slovenský jazyk, lexikálny význam, diachronia, adjektíva biely a čierny.

Abstract

The paper is devoted to the results of the analysis of the occurrence of adjectives naming colours in the materials of the Historical Dictionary of the Slovak Language and the Dictionary of Slovak Dialects. Its aim is to describe the changes in the extent of the lexical meaning of adjectives black and white in the diachronic plan and the use of colour names in historical and dialect texts in comparison with the current literary language.

Keywords: Slovak language, lexical meaning, diachrony, adjectives white and black.

Úvod

Na základe porovnávacieho štúdia kolorizmov v súčasných jazykoch je možné popísať využitie týchto adjektív slúžiacich na pomenovanie jednotlivých prvkov farebného spektra charakteristické pre konkrétny jazyk alebo kultúru. Samozrejme, závery vyplývajúce z komparatívnej resp. kontrastívnej analýzy dvoch jazykov zásadne ovplyvňuje stupeň genetickej príbuznosti, geografickej blízkosti a intenzity historických kontaktov národov – nositeľov porovnávaných jazykov (napr. pre slovenčinu a španielčinu pozri Spišiaková – Mocková 2022, pre slovenčinu a ruštinu Kvapil – Uličná 2021). Synchronný opis tohto relatívne uzavretého lexikálneho okruhu v slovenskom jazyku sme sa preto rozhodli doplniť i o diachrónny pohľad na túto lexiku.

Adjektíva pomenújúce farebné odtiene sú súčasťou jadra slovnej zásoby a lexikografické práce venované slovnej zásobe slovenských dialektov a slovenských historických textov obsahujú aj príklady výskytu kolorizmov v nárečiach i v historických textoch. Významnú časť jazykového materiálu slúžiaceho ako východisko pre túto štúdiu tvoria materiály zo Slovníka slovenských nárečí (SSN) a Historického slovníka slovenského jazyka (HSSJ).

Vďaka spomínaným lexikografickým prácam, ktoré dokumentujú významovú bohatosť adjektív pomenúvajúcich farby v minulosti, máme príležitosť porovnávacou analýzou súčasného spisovného slovenského jazyka, slovenských dialektov a historických textov prispieť k poznaniu dynamiky centrálnych prvkov lexikálno-sémantickej skupiny kolorizmov v slovenskom jazyku a pochopiť miesto kolorizmov v národnej kultúre. Diachrónny pohľad na význam lexémy prispieva k vymedzeniu kulturologickej jedinečnosti istého ustáleného použitia farebného komponentu v jazyku.

Vzhľadom na rozsah dostupného relevantného materiálu sa v tejto štúdii sústredíme na kolorizmy *čierny* a *biely*, ktoré ako jediné vstupujú do vzťahu opozície a to aj vďaka tomu, že sú schopné vyjadriť aj iné významy, než je farebnosť objektov. SSN a HSSJ dôsledne explikuje

významy, v ktorých sa tieto kolorizmy vyskytujú v historických textoch i v dialektoch, ale aj ich využitie vo viacslovných pomenovaniach frazeologického i nefrazeologického charakteru.

Materiál publikovaný v štúdiu neobsahuje úplné heslá adj. *čierny* a *biely*, ale ich vybratú časť, ktorá podľa nás najlepšie vystihuje rozsah sémantických príznakov vyjadrovaných danými kolorizmami v historickej slovenčine resp. v nárečiach a potvrdzuje existenciu viacslovných pomenovaní s farebným komponentom v starších obdobiach jej existencie.

Lexikografické zdroje sme doplnili o materiál z textov slovenských ľudových rozprávok zozbieraných P. Dobšinským a zbierky slovenských prísloví, porekadiel a hádaniek A. P. Zátureckého. Výsledkom rešerše sa venujeme v ďalšej časti štúdie. Okrem potvrdenia či rozšírenia spektra sémantických príznakov, ktoré adjektíva *čierny* a *biely* dokážu vyjadriť, sa v textoch z ľudovej slovesnosti zozbieraných v 19. storočí budeme venovať i symbolickému významu čiernej a bielej farby verbalizovanému vo viacslovných pomenovaniach s farebným komponentom.

Adjektívum *čierny*

Materiály HSSJ (v Tabuľke 1) potvrdzujú viacvýznamovosť kolorizmu *čierny* v diachrónnom pláne, pričom slovník uvádza príklady s realizáciou významov „farby sadze“, „tmavý, temný“, „nepriaznivý, ťažký“ resp. „čarodejnicky, ťažký“ v historických textoch, čo korešponduje s použitím kolorizmu *čierny* v spisovnej slovenčine.

V historickom kontexte sa v materiáloch HSSJ potvrdzuje použitie adj. *čierny* na pomenovanie postavy čerta ako nadprirodzenej bytosti opisnými slovnými spojeniami *čierny človek*, *čierny chlapec* a pod. Použitie adj. *čierny* v tomto význame sa v materiáloch výkladových slovníkov súčasného slovenského jazyka síce nepotvrdzuje, lexikálny význam „spojený s čertom, satanom“ vyjadrovaný kolorizmom *čierny* však súčasnej slovenčine nie je neznámy. V súčasnom slovenskom jazyku existujú pomenovania *čierna omša*, *čierna mágia* ako obrady spojené s uctievaním satana a úkony využívajúce mágiu so zlým úmyslom. V dialektoch sú tiež zaznamenané frazeologizmy *čarní jag čert* resp. *čerd jako ďábel*, *oba sú čiérní*, ktoré vyjadrenie asociácie čiernej farby s imaginárnou bytosťou sídliacou v pekle pomocou adj. *čierny* potvrdzujú. Mnohé frazeologické viacslovné pomenovania, ktoré sa vyskytujú v historických prameňoch, korešpondujú s obraznosťou živou aj v dnešnej slovenčine, napr.

- prirovnávanie *czerny gako smola* (*čierny ako smola*);
- *bjlé od černeho rozeznati* – *rozoznať biele od čierneho*, rozlišovať **dobré** od zlého alebo pravdu od nepravdy;
- *abj učitele cierne ciernim a biele bielým gmenowalj* – *nazývať biele bielým a čierne čiernym*, o správnom nazývaní vecí.

Ako vidno z príkladov, frazeologizmy s komponentom *čierny* sú často založené na protiklade čiernej a bielej farby, pričom komponent *čierny* zvyčajne metonymicky reprezentuje negatívny pól, nepravdu, zlo. Symbolický význam čiernej farby, ktorý sa verbalizuje v pomenovaniach *čierna zástava*, *čierne šaty* (smútok, smrť), sa výskytom v HSSJ potvrdzuje ako tradičný symbol: *už y cerne sati wislekol; rozestrel zastawu černu*.

Zložené adjektíva *čiernobarnavý* (tmavohnedý), *čiernoburý* (tmavosivý) a predovšetkým *čiernobledý* (temný, počerný), *čiernožltastý/čiernožltý* (tmavý, o farbe pleti: napr. obyvatelia Egypta v materiáloch HSSJ) sú príkladom využitia významu „tmavý, tmavší odtieň“ komponentu *čierno-* v kontexte, ktorý je z pohľadu súčasného slovenského jazyka nezvyčajný. Zatiaľ čo komponent *čierno-* v zložených adjektívach *čiernohnedý*, *čiernosivý* (v historickej slovenčine tiež *čiernobarnavý* alebo *čiernoburý*) len podčiarkuje odtieň blízky čiernej farbe, v adjektívach *čiernobledý*, *čiernožltastý/čiernožltý* komponent *čierno-* vyjadruje tmavší odtieň svetlej farby, napr. žltej. Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ) zachytáva kompozitá „s čiernym odtienkom“ v nasledujúcom rade kolorizmov: *čiernočervený*, *čiernočierny*, *čiernofialový*, *čiernohnedý*, *čiernomodrý*, *čiernopurpurový*, *čiernosivý*, *čiernošedý* a *čiernozelený*. Podobne vidíme využitie komponentu *bielo-* na pomenovanie svetlejšieho odtienka v kompozite

bielobarnavý (tabuľka 2), v súčasnej slovenčine sfarbenie „dobiela“ zachytáva SSSJ len v prípade zložených adjektív *bieloružový*, *bielosivý* a *bieložltý*.

Výskyt viacslovných pomenovaní, ktoré zachytáva HSSJ, často potvrdzuje v slovenskom jazykovom prostredí i SSN: oproti súčasnému spisovnému jazyku sa v historickej slovenčine a aj v dialektoch vyskytuje napr. *čierna izba* (čarna chiža), alebo okrem *čierneho* a *bieleho chleba* i *čierna múka* (ražná) oproti *bielej múke*. Zatiaľ čo opozícia *čierna* – *biela múka* je v porovnaní so súčasným spisovným jazykom nezvyčajná, ale priezračná, pomenovanie *čierna izba* je pre súčasného používateľa slovenského jazyka máťúce. Vo výkladovom slovníku súčasnej slovenčiny sa spomína *čierna kuchyňa* s významom menšia miestnosť bez okien s ohniskom na varenie a pečenie alebo kuchyňa v poľnohospodárskej domácnosti slúžiaca na prípravu krmiva pre dobytok a domáce zvieratá, čo na prvý pohľad nijako nesúvisí s realizáciou niektorého zo sémantických príznakov adj. *čierny*. Podobne v dialekte okolia Sabinova je zaznamenaná *čarna chiža* traktované ako obytná miestnosť s otvoreným ohniskom.

Význam „tmavý, tmavo sfarbený, s tmavším odtieňom“ sa v dialektoch používa aj v pomenovaniach, ktoré v spisovnom jazyku nemajú ekvivalent s komponentom *čierny*: napr. *čierne jahody* (čučoriedky), *čierne hrušky*, *čierne čerešne* alebo *čierne víno*. Na rozdiel od spisovného jazyka sa v dialektoch vyskytuje aj *čierna pečeň*, čo použitím kolorizmu *čierny* pripomína bulh. *чепен дроб* (pečeň, oproti *бял дроб*, teda doslovne biele vnútornosti, v slov. plúca).

Zatiaľ čo v HSSJ sa ako samostatný význam kolorizmu *čierny* vyčleňuje „nepriaznivý, ťažký“ – napr. v pomenovaní *čierny život* – a „čarodejnicky, tajný“, SSN tieto významy v nárečiach nezaznamenáva. Opačný prípad použitia adjektíva *čierny* vo význame „neoprávnený, falošný“, ktorý SSN zachytáva v nárečiach – napr. *čierny obchod* – sa realizuje aj v spisovnom jazyku, ale v historických prameňoch potvrdený nie je. Môžeme predpokladať, že význam „zakázaný, tajný, nelegálny“ je v jazyku relatívne nový. So spisovným jazykom korešpondujú i niektoré nárečové frazeologizmy:

- *v noci je každá krava čarna – potme je každá krava čierna*, za istých okolností sa rozličné veci javia ako rovnaké; v istej situácii, z istého uhlu pohľadu sú odlišnosti nepodstatné
- *skoro sa prepadla pot čiernu zem – ide sa/má sa prepadnúť pod čiernu zem* veľmi sa hanbí (hanbila);
- *čerd jako d'ábel, oba sú čierní – čert ako diabol* všetko jedno; je to rovnaké.

Spisovný ekvivalent majú aj nárečové prirovnania *čierne ako žúžol'* (žúžol' – uhol', len v prirovnaniach), *černí jako kominár*, *čarni jag havran*, *čarni jag uhol'*, *čarni jag noc*, *čarni jag čert*, *šierní jako cigán*, *čarni jag niger*. Bez ekvivalentu v spisovnom jazyku sú niektoré prirovnania s kolorizmom *čierny* (SNN): *čierni ako hlaveň* (hlaveň – horiaci alebo tlejúci kus dreva), *čarni jag halka* (hálka – strieška nad štítom domu alebo veterník na streche), *čarni jak šurc* (šurc – zástera), *čarni ja_kot* (kot – kocúr). V spisovnom slovenskom jazyku sa ďalej nevyskytujú nasledujúce frazeologizmy: *šol do čarnej Ameriki* – umrel; *na čirnej zemi sa chléb rodí* – žart. dievča tmavšej pleti nie je menejcenné; *kotuol hrncu závidí, že su oba čierni* – o neopodstatnenej závidi; *bolo ich tam aš čierno* – veľmi mnoho.

Kolorizmus čierny v HSSJ

1. *majúci farbu sadzí, smoly, op. biely*: korenia čierneho (LUBEĽA 1767); Maria čarnich očú (KEŽMAROK 1786);

č-y človek, chlapec, č-e pachol'a diabol: zgewi se strassydlo w spusbě černeho cžlowěka (TRNAVA 1702); černe pachole (Vitae Patrum Lechnica 1764);

č-e šaty, č-a zástava symbol smútku: už y cerne sati wislekol (RADVAŇ 1702); rozestrel zastawu černu (Bardejov 1783)

2. *tmavý, temný, op svetlý*: do černých oblaků (ASL 1686); **Michal** černeg twary (Kurentálne protokoly 1784-90); s komorow pry czierney yzbe (S. EUPČA 1585) *pri miestnosti s ohniskom určenej na varenie*; sslosarsku robotu cžernu (DUBNICA n. V. 1723) *so železom*;

čierneho dobitku ((NITRA) 1736) *ošípaných*; muka biela skrs namissanj czerneg mukj sa mu zahubila (KRUPINA 1755) *ražnej*; černa nemoc se zgewuge (HRANOVNICA 18. st) *mor*; 3. *nepriaznivý*, 3.

... *ťažký*: Buch po cernym zywote wečnu korunu daruge (PREŠOV 1699); čyrné starosti (PT 1778)

4. *čarodejnicky, tajný*: mudrcy w umenj černem byli wycwyčenj? (Sprawa o krestianské povinnoŝtj 1696) v *mágii*;

čierne subst. bjlé od čierneho rozeznati (Kamaldulský slovník 1763) *rozlišovať dobré od zlého*; abj učitele cierne ciernim a biele bielym gmenowalj (Conciones Slavico-bohemicae 18. st) *o správnom nazývaní vecí*

čiernobarnavý *tmavohnedý*: čiernobarnaweg srsti zhrebec (PUKANEC 1788); Juro ma čiernobarnawe wlasý (Kurentálne protokoly 18. st)

čiernobledý *temný, počerný*: ater: čiernobledý (Alvarus E. Košice 1769)

čiernoburý *tmavosivý*: čiernobure koreňj w wode war (B. Bystrica 1787)

čiernožltastý (*o farbe pleti*) *tmavý*: O. Puchner gest čiernožltasteg twary (Kurentálne protokoly 18. st)

čiernožltý zriedkavo *tmavožltý*: (obyvatelia Egypta) od zrozeňi čiernožltíj jsúce (Bajza J. I. 1785)

Kolorizmus čierny v SSN

čierny *príd. (černí, čarní, šiarní)*

1. csl majúci farbu ako smola, sadze ap.: *čarne vlasí* (Buglovce LVO), *čierne uhlie* (Košec. Rovné ILA) – kamenné; *Čarna ředzeľa* (Zlaté BAR) – nedeľa dva týždne pred Veľkou nocou

2. csl majúci tmavé sfarbenie, tmavší odtieň: *čierná zem* (Hor. Lovčice TRN) – druh úrodnej pôdy; *čierna múka* (Ležiachov MAR) – ražná;

čírná káva (Trakovice HLO) – bez mlieka; *čierne ribizle* (Mor. Lieskové NMV), *čierne hrozno* (Hor. Strehová MK), *čierne víno* (Dražovce NIT) – tmavočervené; *čierne pivo* (Návojevce TOP) – tmavé; *čierná pečeňa* (Bošáca TRČ), *černá pečénka* (Semerovo HUR) – pečeň (človeka aj zvieratá); *čierna izba* (Kšinná BÁN), *čarna chiža* (Žatkovce SAB) – obytná miestnosť s otvoreným ohniskom;

3. neoprávnený; falošný: *Gu koncu wojni sa už veľmi čierni opchod rozmohou* (Kláštór p. Zniev. MAR); *čierná duša* (Bučany HLO) – nečestný človek

4. v dvoslovných názvoch rastlín a plodov, húb, vtákov, chorôb

Frazeologizmy

čerd jako ďábel, oba sú čierní (Bošáca TRČ) – je to rovnaké

šol do čarnej Ameriki (Bánovce n. Ond. MCH) – umrel;

skoro sa prepadla pot čiernu zem (Slovany MAR) – veľmi sa hanbila;

na čírněj zemi sa chléb rodzí (Brestovany TRN) – žart. dievča tmavšej pleti nie je menejcenné

v noci je každá krava čarna (Dl. Lúka BAR) – za istých okolností sa rozličné veci javia ako rovnaké;

bolo ich tam aš čiernu (Bošáca TRČ) – veľmi mnoho

kotuol hrncu závidí, že su oba čierní (Lutila KRE) – o neopodstatnenej závisťi

čierne ako žúžol (Čelovce MK), *černí jako kominár* (Val. Belá PDZ), *čierni ako hlaveň* (Ležiachov MAR), *čarní jag havran* (Markušovce SNV), *čarní jag uhoľ*, *čarní jag noc*, *jag halka* (Brezina TRB), *čarní jag čert* (Dl. Lúka BAR), *čarní jak šurc* (Záhradné PRE), *čarní ja_kot* (Studenec LVO) – celkom čierny, *šíerní ako cigán* (Rim. Píla RS), *čarní jag niger* (Spiš. Podhradie LVO) – s tmavou pokožkou a čiernymi vlasmi

Tabuľka 1: Kolorizmus čierny v HSSJ a SSN

Adjektívum *biely*

Ako ukazujú materiály HSSJ (v Tabuľke 2), v historických textoch sa adj. *biely* vyskytuje v nasledujúcich významoch: okrem „farby snehu alebo mlieka“ (napr. *biela plachta*) tiež ako pomenovanie svetlého odtieňa konkrétneho objektu (*biely chlieb*), ďalej tento kolorizmus vyjadruje „šedivé sfarbenie vlasov spojené so starobou“ alebo „prítomnosť svetla“ (*biele ráno*). Jedinečné je pomenovanie *biela hlava/osoba/pohlava* v HSSJ, ktorým sa v historických textoch pomenúvajú ženy a ktoré sa v súčasnom spisovnom jazyku nepoužíva. Podobne ako v súčasnej slovenčine môže byť komponent *biely* – napr. *biela Veľká noc* alebo *Martin na bielom koni* v parémiách – metaforou zasneženej krajiny a v príkladoch HSSJ nájdeme aj obraz *bielej zástavy* ako symbolu zloženia zbraní či mieru a pokoja.

Podľa teórie Berlina a Kaya (Vasilevič, 2005, s. 17) boli kolorizmy *biely* a *čierny* prvé pomenovania farieb, ktoré sa v akomkoľvek jazyku objavili. Vyjadrovali spočiatku predovšetkým protiklad prítomnosti a absencie svetla. Príklady z historických textov a dialektov dokumentujú, že sa kolorizmus *biely* vo význame „svetlý“ vyskytoval v minulosti vo väčšom rozsahu ako v súčasnom spisovnom jazyku: *kwety byle brunatnosti (bledočervené)*; *lysty ma co konope, ale bylegssj zelenosti* (bledozelené, HSSJ). Ako sme už spomenuli vyššie v súvislosti s adj. *čierny*, tvary *bielobarnavý* či *listy belšej zelenosti* resp. *čiernobledý* alebo *čiernožltastý*, v ktorých komponent *biely/bielo-* a *čierno-* pomenúvajú svetlý alebo tmavý odtienok farby objektu, v súčasnej slovenčine neexistujú ekvivalenty k uvedeným kompozitám či viacslovným pomenovaniám.

SSN v dialektoch dokumentuje vyjadrenie symbolického významu bielej farby ako farby nevinnosti v prirovnaní *biely ako ľalia* (nevinný) i v obraze bieleho dievčenského oblečenia, ktoré si nevesta vyzlieka vo svadobný deň. Referenčnými objektmi, ktoré sa vyskytujú v nárečových prirovnaniach s adj. *biely*, býva mlieko, ale i sneh, krieda, stena. V opise šedivých vlasov sa v materiáloch SSN vyskytuje tiež prirovnanie ku kvitnúcej jabloni (*hlava bielá jag jablon*).

Antonymia adj. *čierny* a *biely* ako prostriedok na vyjadrenie rozdielnosti až protikladnosti vlastností objektov a javov je častá aj v súčasnom spisovnom jazyku. Materiály SSN obsahujú príklady frazeologizmov založených na tomto protiklade v nárečiach:

- *mať šierne na bielom* (Rim. Píla RS) – mať napísané; *čarne po bilim* (Sobrance) – písomne potvrdené;
- *aj čierná krava bielé mlieko dáva* (Bošáca TRČ) – vonkajšok nemá vplyv na podstatu;
- *abo čarni, abo bili* (Sobrance) – treba sa rozhodnúť pre jednu z dvoch možností;
- *aňi bílé aňi čírné* (Lukáčovce HLO), *aňi bile aňi čarne* (Brezina TRB) – nerozhodné, nejasné, neisté.

Frazeologizmus *aj čierná krava bielé mlieko dáva* (Bošáca TRČ) stavia do protikladu vzhľad, vonkajšok človeka či objektu a jeho podstatu, na ktorú vonkajšia podoba nemá vplyv. I v tomto prípade je čierna farba a kolorizmus *čierny*, ktorý ju pomenúva, vnímaná ako negatívny prvok v protiklade k pozitívnemu obrazu bieleho mlieka. Menej kontrastívne akcentovanie odlišnosti, rôznosti bez prízvukovania antonymie je základom obraznosti frazeologizmov *abo čarni, abo bili* a *aňi bílé aňi čírné*. S farebným protikladom bieleho papiera a čierneho textu s významom jednoznačnosti (*mať čierne na bielom*) sa v rôznych variantoch stretávame i v súčasnom spisovnom jazyku a tiež v zbierke ľudovej slovesnosti.

Kolorizmus <i>biely</i> v HSSJ
1. <i>majúci farbu ako čistý sneh, ako mlieko</i> : biele ssaty (PARÍŽOVCE 1564) <i>bielizeň</i> , wilozil zastawu bilu (BARDEJOV 1783); papyera bjelého; swyeczn logowych bielych (KRUPINA 1689), bgela repa (Poznámky a rady, Martin 18. st) <i>repa</i> ;
2. <i>málo sytej farby, bledý, svetlý, jasný</i> : kwety byle brunatnosti <i>bledočervené</i> ; lysty ma co konope, ale bylegssj zelenosti (Herbár liptovský 17. st) <i>bledozelené</i> , w bilem wyne warity (Hospodárske, lekárske a zverolekárske rady, Martin 17. st);

byly chlyeb (NITRA 1537);

b-a hlava, osoba, pohlava *žena*; b-e pohlavie *ženy*: mužuw krom bileho pohlawy sedem tisícuw (Kabarecz, J. Z. 1753);

3. (*o vlasoch*) *šedivý, sivý*: (vlasý) negprwe mel načernaste, potom bjle (Smrtník, B., Trnava 1697);

Frazeologizmy:

luch bjly gako mleko (Heill, J. G., D. Kubín 1760); kostel nad mleko bilegssy (Vitae patrum Lechnica 1764)

zelene Wjanoce – bila Welka noc (Poznámky a rady hygienické, 18. st)

bjlé od černeho rozeznati (Kamaldulský slovník 1763) *rozlišovat dobré od zlého*;

abj učitele cierne ciernim a biele bielym gmenowalj (Conciones Slavico-Bohemicae 18. st) o *správnom nazývaní vecí*

bielobarnavý *bledohnedý, hnedý* *bledšieho odtieňa*: (Getel Jozef) ma bjlobarnawe wlasý, obočj a fuze (Kurentálne protokoly 1788)

Kolorizmus *biely* v SSN

1. majúci farbu ako sneh: *Vzála belu plachtu, okrucela še a išla strašidz dzeci* (Sokoľ KOŠ); *vizlečie sa mladucha z bielího* (Harmanec BB) o bielom dievčenskom odeve, *Marcin prišow na biélén koni* (Brestovany TRN) – 11. novembra napadlo snehu

2. bledo sfarbený, svetlý: *Taki bul bili, žebi še kervi na nim nedorezal* (Kendice PRE); *biela káva* (Návojojce TOP; *biela múka* (Myjava) – pšeničná al. prvá ražná; *biúi chlép* (Stupava BRA) – z pšeničnej al. prvej ražnej múky; *beli kolač* (Rozhanovce KOŠ) – bez plnky; *bielo mäso* (Dol. Kubín) – hydínové; *bieli oheň* (Hôrka POP), – kováč. intenzívny oheň s belasým plameňom; *bieli d'eň* (Rim. Píla RS), *za biloho dňa* (Čemerné VRN), *do biloho rana* (Ľubotín SAB)

3. v dvojslovných názvoch húb, rastlín, stromov a ich plodov, v dvojslovných názvoch hmyzu

biľé jablko (Siladice HLO) – sorta bledých letných jabĺk; *bila pasuľa* (Kucany MCH) – bielo sfarbená fazuľa; *bielej mak* (Čelovce MK) – odroda maku s bledým semenom

Frazeologizmy

bili jak scena (Brezina TRB) – veľmi bledý v tvári

hlava biélá jag jablon (Brestovany TRN) – o šedivom človeku

biúi jak snech (Záh. Bystrica BRA), *bieli jak krejda* (Studenec LVO) – jasnobielej

bíli jag lalija (Lukáčovce HLO) – nevinný

mať šierné na bielom (Rim. Píla RS) – mať napísané; *čarne po bilim* (Sobrance) – písomne potvrdené

aj čierná krava biélé mlieko dáva (Bošáca TRČ) – vonkajšok nemá vplyv na podstatu

abo čarni, abo bili (Sobrance) – treba sa rozhodnúť pre jednu z dvoch možností

aňi biľé aňi čírné (Lukáčovce HLO), *aňi bile aňi čarne* (Brezina TRB) – nerozhodné, nejasné, neisté

Tabuľka 2: Kolorizmus *biely* v HSSJ a SSN

Adjektíva *čierny* a *biely* v zbierkach ľudovej slovesnosti

Zbierky ľudových rozprávok, ktoré vznikli z iniciatívy slovenských zberateľov združených okolo Pavla Dobšinského, predstavujú unikátny materiál, ktorý je pre nás ďalším zdrojom príkladov použitia názvov farieb v slovenských nárečiach i v spisovnom jazyku 19. stor., keďže sami zberatelia do istej miery upravovali jazyk týchto rozprávok podľa súdobých jazykových noriem. Vzhľadom na to, že sme sa zamerali na významovú stránku lexémy a kontext, v ktorom ľudový rozprávač siahol po kolorizme, a tiež jeho výskyt vo viacslovných pomenovaniach, variantnosť zvukovej stránky analyzovanej lexiky je z nášho pohľadu irelevantná.

Bohatým zdrojom ľudovej frazeológie zapísanej v 19. stor. sú aj zbierky prísloví, porekadiel, pranostík a hádaniek A. P. Záturského. I tento zdroj ľudovej slovesnosti poskytuje široké spektrum príkladov použitia kolorizmov vo frazeologizmoch zameraných na opis ľudí, objektov, prírodných javov alebo každodenných činností.

Farby predstavujú jednoduchý a efektívny spôsob charakteristiky miest i postáv v ľudovej rozprávke. Okrem farieb sa v opise miest, oblečenia alebo i vyjadrenia hierarchie či sociálneho statusu postáv často vyskytujú drahé kovy – meď, striebro a zlato. Pre farebné atribúty objektov a postáv v rozprávkach zvyčajne platí, že výpovednú hodnotu majú spojenú s ustáleným symbolickým významom farieb. Zatiaľ čo rozprávky sú dynamické a sústreďujú sa na príbehovú líniu, v ktorej je opis minimalizovaný a zvyčajne dopĺňa, dokresľuje status osôb alebo podčiarkuje ich vlastnosti zásadne pre príbeh, príslovia a porekadlá sa naopak na opis a charakteristiku osôb či prostredia zameriavajú a realizujú ich často prostredníctvom metafory obsahujúcej kolorizmy.

V materiáli zbierok ľudovej slovesnosti (Tabuľka 3) sa potvrdzuje významová viacvrstvosť adj. *čierny*, ktorá je predstavená aj v HSSJ (farba sadzí, smoly; tmavý, temný; ťažký, nepriaznivý i čarodejnicky). Vo vzťahu k človeku môže byť kolorizmus *čierny* použitý na opis farby vlasov a očí, tmavého odtieňa pokožky, oblečenia alebo je v rozprávkach príznakom vzťahu k mágií – na jednej strane ako používateľa magických úkonov alebo ako ich objektu (začarovaná osoba). Symbolický význam čiernej farby sa koncentruje na dva hlavné motívy: „smútok, nešťastie“ (v obraze čierneho súkna) a „mágiu, čarodejníctvo“ v obraze zakliateho miesta (*čierne mesto, čierna hora* a pod.) i v podobe nadprirodzených bytostí alebo čarodejníkov (*černokňažník, čierny v pekle, čierny zasmolenec* ako perifrása pre čerta). Substantívne komponenty *zasmolenec* (smola) a *peklo* (etymologicky psl. *ръкъло, pôvodný význam „smola“) podčiarkujú čiernu farbu spájanú s čertom ako s negatívnou nadprirodzenou bytosťou. Práve vzhľadom na zvyčajnú asociáciu adjektíva *čierny* s mágiou a čarodejníctvom je zaujímavý obraz doktora v *čiernych šatách* (lekár), ktorý čierne oblečenie spája so statusom úctyhodnosti, vzdelanosti bez negatívneho hodnotenia alebo spájania s mágiou (porovnaj napr. Kenner 2007, s. 17). Kompozitum *čiernokabátnik/černokabátnik* pomenúvajúce v minulosti toho, kto nosil čierne oblečenie – pánov, kňazov, mníchov, vzdelancov a pod. má však podľa SSSJ pejoratívny charakter.

Opis prostredia v rozprávkach je skratkovitý a tiež často symbolický, významná je nielen farebná charakteristika, ale aj tradičný a ustálený spôsob jej využitia v texte: *čierne mesto/vrch* a pod. sú zvyčajne zakliate, nebezpečné, ide o sídla magických bytostí, zatiaľ čo symbolické vyjadrenie smútku, trúchlenia, nešťastia v (hlavnom) meste je podčiarknuté dynamickým obrazom: *hrad je načierno zamaľovaný* alebo *zastretý*, autorita (kráľ) rozkáže *obtiahnúť mesto* alebo budovy *čiernym súknom*, pričom po hrdinskom čine hlavnej postavy zvyčajne „*priam čierne súkna pozberali*“ a nahradili ho súknom červenej farby.

Komponent *čierny* sa vo frazeologizmoch často používa spolu s ďalšími kolorizmami – predovšetkým adjektívami *biely* (svetlý), *zelený* (nezrelý alebo ako farba vegetácie), *červený*. V prenesenom význame, ktorý nepomenúva farbu objektu, frazeologizmy s komponentom *čierny* podobne ako príklady v HSSJ a SSN a tiež v súčasnom spisovnom jazyku využívajú predovšetkým opozíciu *čierny* – *biely*, pričom adj. *čierny* zvyčajne predstavuje negatívny pól (nepravda, chyba, negatívny moment): *V bielej farbe čierne flaky hľadá*. – hľadá chyby vo všetkom; *I čierna kvočka biele vajce znesie*. – nie je dôležitý zovňajšok, ale podstata.

Čierny v zbierkach A. P. Záturského

farby sadzí, smoly

I čierna kvočka biele vajce znesie.

V čiernej zemi sa chlieb rodí a do bielej psi cesnak sadia.

Zakiaľ sú spolu, žijú a červení sú; príde čierny medzi nich, i oni očernejú a umrú. (uhlie a ohreblo)

Tri nohy, bez hlavy, čierne brucho, jedno ucho. (panva)

Malé je, čierne je, ostré je, na chodníku hopsa! (tŕň)

Čierne ide do kúpeľa, červené z kúpeľa. (rak)

človek (farba pleti, ľudské telo, nálada)

Čierny ako čad. — Čierny ako čadúch. — Čierny ako čadúšik.

Čierny ako čert. — Čierny ako dža. — Čierny ako kavka. — Čierny ako murín. — Čierny ako súkno.

Čierny ako Cigán.

Čierna úroda, nepomôže jej ani mydlo, ani voda. (o farbe pleti)

Má oči čierne ako trnky.

Taký je zamračený/chmúravý ako čierna hmára.

tmavý

Biela som, keď sa narodím, odrastená bývam zelená, a na starosť červená alebo čierna, a hoci mám srdce ako kameň, predsa ľúbi ma mladý i starý. (višňa, čerešňa)

Čierne ide hore, biele ide dolu. (pohánka, keď ju melú)

chrbát očerňetý od palice (sinavý)

Aby (keby) nebolo teba a čierneho chleba, bola by medzi svetom bieda.

bez svetla, temný

Keď sa už tma černela...

Hory sa černejú. (dážď)

čierny v protiklade s inými farbami

Čierne zrno, biela roľa, múdra hlava, čo ju siala. (písmo)

Prečo biele ovce viac zožerú ako čierne? (lebo ich je viac)

V bielej farbe čierne flaky hľadá.

Čierne oči panské, ale sú cigánske, a moje sú sivé, ale spravodlivé.

Čierne ide do kúpeľa, červené z kúpeľa (rak)

Čierne ide hore, biele ide dolu. (pohánka, keď ju melú)

V čiernej zemi sa chlieb rodí a do bielej psi cesnak sadia.

I čierna kvočka biele vajce znesie.

Zakiaľ sú spolu, žijú a červení sú; príde čierny medzi nich, i oni očernejú a umrú. (uhlie a ohreblo)

Biele Vianoce, zelená Veľká noc; čierne Vianoce, biela Veľká noc.

Čierny v rozprávkach P. Dobšinského

človek (farba pleti, ľudské telo, nálada)

nájdu tam jedného čierneho chlapa na skale sedieť

chlapisko ozrutné ako dáka hora a čierne ako uhoľ

Čierny mravec (meno kráľa, nad ktorým zvíťazil hrdina)

oblečenie

doktor v čiernych šatách

zakliate osoby

čierna mačka (zakliata pani)

čierna panička, čierna panna (ktorá obelela po odkliatí)

kňažná Čiernomorského kráľa

havrany čierne ako žúžol' uhoľ

čierny pán na čiernom koni

osoby spojené s (čiernou) mágiou a mytologické postavy stelesňujúce zlo (diabol, čert)

a ten čierny v pekle radoval sa mu

čierny zasmolenec z najhlbšieho pekla

ale ju teraz už zastavil sám ten čierny

čierny operený čert

černokňažník

<i>tmavý (zlovestný), špinavý, zanedbaný</i>	
čierna, učadená izba (kostolík) voliaky čierne, obšarpaný začerneli sa tmavé oblaky, čierny mrak tu sa zdvihli čierňavy (kŕdeľ havranov) čierny vrch, čierny les, tmavé čierne hory tašiel (mesiačik) pochovať sa do čiernej doliny čierne mesto, čierny zámok (zakliate) čierne more čierna loď, čierny koč	
<i>zvieratá</i>	
ježibaba na čiernom capovi sem i tam chodievala, čo za sebou stopy nenechával havrany čierne ako žúžol'/uhol' čierna mačka čierny kôň a psíček-černuš čierny tátoš = ježibábel' ježibaba ako veľiká čierna mačka nachytal si čiernych kurčiat	
<i>symbol smútku, nešťastia</i>	
(zámok) bol cele na čierno zamaľovaný; to (mesto) bolo všetko na čiernô zamaľované, cele čiernym súknom obtiahnúť dal zámok čiernym súknom obtiahnúť; zámok, domy, kostoly i veže čiernym súknom zastierať kázali dal čierno súkno strhnúť a zámok červeným obtiahnúť, priam čierne súkna pozberali	

Tabuľka 3: Kolorizmus čierny v ľudovej slovesnosti

V textoch ľudovej slovesnosti sa vyskytuje kolorizmus *biely* (tabuľka 4) vo významoch, ktoré zachytáva HSSJ či SSN: „majúci farbu ako čistý sneh, ako mlieko“ tiež „bledý, svetlý, jasný“ a „šedivý, sivý (o vlasoch)“. Farba pomenovaná pomocou adj. *biely* je v zbierkach ľudovej slovesnosti vnímaná predovšetkým ako pozitívna farba kvetov, snehu, čistoty (aj v prenesenom význame). Bola to tiež farba, ktorou v minulosti natierali (bielili) steny domov, čo sa využíva v rozprávkach, napr. Múdry Matko a blázni, Drevená krava i v textoch hádaniek. Podobne ako v iných slovanských jazykoch, napr. v ruštine, je protiklad bielej a čiernej základom obrazného stvárnenia písaného textu: *Čierne zrno, biela roľa, múdra hlava, čo ju siala*. Text i obraznosť hádanky korešponduje s rovnako široko známym frazeologizmom (*mat'/dostať*) *čierne na bielom*. V symbolickom význame sa v rozprávkach Dobšinského podobne ako v HSSJ môžeme stretnúť s vyvesením bieleho ručníka, znaku mieru či prímeria (Matej veľký kráľ a Uliana veľká kráľovná). Tento symbol vyskytuje i v materiáloch HSSJ.

V opise zovňajšku dievčat či žien je biela vnímaná ako ideál krásy (*žena musí byť biela ako sneh a červená v lícach ako krv, dievča krásne, biele ako hus*), pričom sa adj. *biely* používa aj ako ustálený epiteton vyjadrujúci krásu pokožky (*biele ruky/rúčky*). Použitie viacslovného pomenovania *biela osoba* v rozprávke P. Dobšinského Mlynček si všima i J. Doruľa (2012, s. 17). Toto pomenovanie hodnotí ako pochádzajúce z ľudovej reči, pričom je zdokumentované nielen v rozprávkach, ale aj v starších slovenských písomnostiach. Ako sme uviedli vyššie, toto pomenovanie ženy v historických textoch zachytáva i HSSJ.

Ďalšou veľmi často sa vyskytujúcou metaforou je použitie adj. *biely* vo vzťahu k človeku vo význame „sivý, šedivý“. Tento význam adj. *biely* je nielen farebnou charakteristikou, ale často je v texte metonymicky spojený s múdrosťou a skúsenosťou spájanou so starobou. Biely vo význame „osvetlený, plný svetla“ vytvára v historickej slovenčine, v nárečiach i v súčasnom spisovnom jazyku kolokácie najčastejšie so substantívami *ráno* alebo *deň*: *do bieleho rána, za*

bieleho dňa. V slovenskom jazyku sa vyskytuje pomenovanie *biely svet*, ktoré sa chápe ako miesto s denným svetlom, teda protiklad k podzemiu, či v rozprávkach k peklu: *na biely svet vyšiel* (spod zeme), *dostal sa na biely svet* (z pekla). Ako vidno z materiálov ľudovej slovesnosti, využitie viacvýznamovosti (napr. biela farba a prítomnosť svetla) je východiskom obraznosti, hravosti frazeologizmov, napr. v ľudových hádankách: *biele je, nie je deň* (kvitnúca jablňo), *Čo je najbelšie na svete?* (Deň).

V porovnaní s kolorizmom *čierny* sa adj. *biely* zriedkavejšie využíva v obraze zakliateho človeka, zvyčajne (zakliaty) *čierny človek/pani/panička* a pod. obelie vďaka zrušeniu klatby, napr. v rozprávke Zlatovláska *čierna panna*, alebo v obraze bieleho holúbka ako symbolu ľudskej duše (napr. v rozprávke Matej veľký kráľ a Uliana veľká kráľovná). *Biely pán na bielom koni* spolu so *psičkom-belkom* je v rozprávke Tri práčky súčasťou trojčlenného radu (*čierny – bledý – biely pán*), ktorý je podobne ako v iných rozprávkach trojica rytierov (zvyčajne medený – strieborný – zlatý) prostriedkom na dosiahnutie gradovania deja.

Ako pri poslednom použití adj. *biely* sa zastavíme pri asociácii, ktorá je východiskom pre obraznosť súvisiacu so smrťou. Ako sme už pripomenuli, symbol bieleho holuba stelesňuje v rozprávkach čistu alebo spasenú, oslobodenú ľudskú dušu, ktorá po smrti opúšťa telo. Na druhej strane nielen v slovenskej kultúre, ale i v kultúrach iných slovanských národov je biela farbou duchov (*biela pani*, v rozprávkach osoba v *bielej plachtike/v bielom kepení/v bielych plachtách*) a smrti (*stvara bielou plachtou zastretá*), podobne tiež prirovnanie *biely ako smrť*.

Kolorizmus *biely* v zbierkach A. P. Záturského

farby snehu, mlieka

Bielym kvitne, zeleným odvisne, červeným odpadne. (jablko)
 Keď ho vyhodím, biele je, keď dolu spadne, žlté je. (vajce)
 Mám ja jeden domček, hádajte, detičky: bez dverí, oblokov, biely a maličký; keď chce jeho gazda von z neho vyjsť, musí najprv dvere na stene vybiť. (vajce)
 Sprvu je biele, potom ozelenie, potom očervenie; srdce mu je ako kameň. (višňa, čerešňa)
 Čierne zrno, biela roľa, múdra hlava, čo ju siala. (písmo)
 Biele je ako múka, zelené je ako lúka, má chvost ako račí. (repa)
 Čierne zrno, biela roľa, múdra hlava, čo ju siala. (písmo)
 Prečo biele ovce viac zožerú ako čierne? (lebo ich je viac)

človek (farba pleti, ľudské telo)

Biela ako kvet.
 Biela tvár ako ľalia a v nej dve ruže.
 Biela tvár ako mliečko.
 Biela tvár ako sneh.
 Dieťa biele ako húsatko.
 Zuby biele ako krieda.

svetlý (odtieňom farby)

I čierna kvočka biele vajce znesie.
 V čiernej zemi sa chlieb rodí a do bielej psi cesnak sadia.
 Usmieval sa na to ako Cigán na bielo chleba.
 Biele je, nie je deň; zelené je, nie je tráva; v okružlosti svoj vzrast máva; červené je, nie je krv, a ľudom je k úžitku. (jablko)
 Biele je ako múka, zelené je ako lúka, má chvost ako račí. (repa)

svetlý (osvetlený)

do bieleho rána (sa zabávali).
 Čo je najbelšie na svete? (deň)

Pri svetle slnečnom, na bielom dni je ti v sprievode vždy verný. Lež v mraku večernom, v noci tmavej ho niet; keď mrkať započne, ten priateľ vo dne utečie hneď. (tieň)
Na širokej plachte zlatý hrach a v prostriedku biely postruhník. (nebo, hviezdy, mesiac)
sneh

Sv. Martin chodí na bielom koni.

Biele Vianoce, zelená Veľká noc; čierne Vianoce, biela Veľká noc.

Jesto jedna veľká pani, pekné, biele šaty má; len raz v roku zjaví sa nám, potom si zas zadriema. (zima)

Kolorizmus *biely* v rozprávkach P. Dobšinského

farba snehu, mlieka

Uliana vyvesila biely ručník a streľba utíchla
darovala mu krásny biely ručník
veľký, biely ako sneh, zámok (zo škrupín)
za bielym lipovým stolom (sedeli sedliaci)
utrela biele lávky okolo stola
chceli mať kostol zvonka-zdnuka pekný bielušký

svetlý, osvetlený

(spal/čakal) až do bieleho rána, tak to šlo do bieleho rána
bol už biely deň
za bieleho dňa (sa medzi ľuďmi ukázať)
zahľadel sa milý Janko do neba, akoby za bieleho dňa chcel hviezdy počítat'
na biely svet vystúpil (spod zeme),
dostal sa na biely svet (z pekla)
akoby bol bielych hviezdíček nasial (nezrelé jahody)

človek (farba pleti, ľudské telo)

moja žena musí byť biela ako sneh a červená v lícach ako krv
dievča krásne, biele ako hus, červené ako ruža
krásne dievča pľaslo tri razy bielymi rúčkami
zalomila bielymi rúčkami
stretne akúsi bielu osobu, vyzerala ako dáka vojenkyňa

šedivý (o vlasoch, fúzoch)

traja (muži) sú belofúzi
mal vlasy aj fúzy biele ako sneh
brada púšťala sa mu biela ako sneh
vidíš, že sa mi hlava zabelela, ako tá jedľa, keď ju biely srieň pokryje
čím väčšmi beleli jeho vlasy, tým viac...

oblečenie

v biele šaty vyobliekané dievčence
ušíje peknú bielu košeľu na sobáš
vysúkané rukávy a biela zásterka
biele hodvábne šaty
do čistých bielych šiat oblečený
stvara bielou plachtou zastretá (Smrť)
v bielej plachtíčke ukrútená sedí v ňom sestra (mŕtva)
v bielom kepeni ukrútený sedí v ňom brat (mŕtvy)
zvonár tam ležal za umrelca v bielych plachtách okrútený

začarovaný (človek)

stretne bieleho pána na bielom koni a psiček-belko bežal popred nich

zvieratá

biely holub (vyletel z hrdla sťaťému hrdinovi)
biela holubica zaletela do neba (zakliata kráľovná)

tri biele holúbky (sedeli na studni)
 zahráva sa tu dievča s bielym barancom, objímala biele barance
 biela hus (v husí vaje a v ňom sila šarkana)

Tabuľka 4: Kolorizmus biely v ľudovej slovesnosti

Dynamika významu adjektív biely a čierny

Okrem významu priamo vyjadrujúceho farbu objektu podobnú mlieku či svetlý odtieň blízky takejto farbe, resp. i významu „sivý, šedivý“ (o vlasoch a metonymicky aj o starom človeku) sa v niektorých prípadoch realizujú i ďalšie sémantické príznaky, napr. v prirovnaní *biely ako ľalia* (nevinný). V súčasnosti asociujeme smrť predovšetkým s čiernou farbou ako farbou smútku a nešťastia, čo vyjadrujú symboly čiernej zástavy, čiernej pásky a ako vidno z materiálov HSSJ, ide o asociáciu, ktorá má v kultúre svoje pevné miesto. V jazyku sa v kolorizme čierny akcentuje práve moment nešťastia, smútku a pesimizmu (*čierny deň, čierne myšlienky*).

Ako vidno i z použitia adj. *biely* využívaného na opis zovňajšku/oblečenia mŕtvych (človek okrutný v bielej plachte, bielom kepení, bielej plachtíčke) ale i obraze *bieleho holuba* reprezentujúceho dušu človeka v rozprávkach Dobšinského, smrť sa v našej tradičnej kultúre asociovala s bielou farbou a táto asociácia ovplyvnila i obraznosť slovenských frazeologizmov, napr. v prirovnaní *biely/bledý ako smrť*, ale i v pomenovaní *biela pani* (duch ženy). Sémantický príznak „dobrý, priaznivo naklonený niečomu/niekomu“ alebo i „legálny“, ktorý sa (v ojedinelých prípadoch, ako vidno z frekvencie v Slovenskom národnom korpuse (SNK) či slovenskom korpuse Aranea Corpora uplatňuje v súčasnej slovenčine, sa nevyskytuje v historickej slovenčine ani v dialektoch, i keď sa frazeologizmus *rozlíšiť/rozoznať biele od čierneho* komponent *biely* asociuje s pozitívnym:

- *biela závisť* (5-krát v korpuse Araneum Slovacam VI Maximum Beta, 2-krát v korpuse prim-9.0-public-sane SNK), závisť bez negatívnych emócií, žičlivosť;
- *biela lož* (59-krát v Aranea Corpora, 16-krát x SNK) – *milosrdná lož*;
- *biela ekonomika* (6-krát v Aranea Corpora, 6-krát v SNK) – legálna.

V týchto prípadoch ide o okrajové prijímanie kalkov z cudzích jazykov (najmä z angličtiny), ktoré sa v jazyku zatiaľ systematicky neuplatňujú, sú však významovo priezračné.

V ekonomickej odbornej terminológii sa vyskytuje i viacslovné pomenovanie *biely jazdec/rytier* na pomenovanie, ktoré je prekladom anglického termínu *white knight*. Metaforicky pomenúva „obchodnú spoločnosť alebo osobu, ktorej zámerom je pomôcť inej spoločnosti a „zachrániť“ ju pred nežiaducou kúpou treťou obchodnou spoločnosťou (*čiernym jazdcom/rytierom*)“ (Kožariková, 2012). Prenesený význam kolorizmu *biely* „dobrý, priaznivý, pomáhajúci“ realizovaný vo farebnom komponente pomenovania *biely rytier* je síce v slovenčine málo využívaný, napriek tomu je však v kontexte ľahko dešifrovateľný a priezračný. K jednoznačnosti obrazu prispieva i existujúce antonymické viacslovné pomenovanie *čierny jazdec/rytier* s realizovaným významom „nepriateľský“ kolorizmu *čierny*.

Záver

Materiály HSSJ a texty ľudovej slovesnosti dovoľujú identifikovať viacvýznamovosť adjektíva či výskyt vo frazeologizmoch, ktoré boli charakteristické pre príslušný kolorizmus v minulosti. Na základe porovnania so súčasným jazykom môžeme teda urobiť závery o zmenách v štruktúre sémantických príznakov, ktoré daný kolorizmus vyjadruje, resp. o posune v symbolickom vnímaní farby a verbálnom spracovaní symbolu. Príkladom je symbol zástavy, ktorý vzhľadom na výskyt v historických textoch a v ľudovej slovesnosti potvrdzuje svoj tradičný charakter – v minulosti i v súčasnosti je *biela zástava* (v rozprávke *biely ručník*) symbol mieru, pokoja, zatiaľ čo *čierna zástava, čierne plátno* je v slovenčine symbolom smútku.

Kookurencie, v ktorých sa vyskytuje adjektívum *biely* v historických textoch a v analyzovaných textoch ľudovej slovesnosti, potvrdzujú tradičné asociovanie bielej farby a smrti – biela farba je atribútom smrti a jej personifikácie (biela plachta, biele oblečenie mŕtvych i postavy Smrti v rozprávkach), čo sa verbalizuje jednak použitím adj. *biely* v opise postáv, symbolickým obrazom bieleho holuba (holubice), stelesnenia ľudskej duše opúšťajúcej telo v momente smrti, ale i vo frazeologizmoch napr. v prirovnaní *biely ako smrť*.

Dnes už zabudnutý archaizmus *biela osoba*, ktorý zachytáva v historických textoch i HSSJ a vyskytuje sa i v rozprávke zbierky P. Dobšinského, potvrdzuje konotáciu bielej farby s vnímaním ženy v ľudovej kultúre. Kým dnes kolorizmus *biely* ako atribút pomenovania človeka evokuje skôr farbu pleti, v minulosti bola biela farba znakom krásy alebo príslušnosti k vyšším vrstvám obyvateľstva – aj v materiáloch textov ľudovej slovesnosti napr. *plasnúť/zalomiť bielymi rúčkami* (o dievčati).

Obraz lekára v čiernom oblečení, ako ho môžeme nájsť v rozprávkach P. Dobšinského, je príkladom vnímania tejto profesie v minulosti. Kým v rozprávke Dobšinského bolo čierne oblečenie lekára prejavom váženosti profesie, v súčasnosti sa na toto povolanie vzťahuje perifráza *biele povolanie*, ktorá sa v minulosti na základe priezračnej metafory s (bielou) farbou múky odkazovala na mlynárov. Ešte frekventovanejšia je perifráza *biele plášte*, ktorá rovnako pomenúva lekárov a na rozdiel od historického kontextu vychádza z praxe bežnej v súčasnosti, keď je biely plášť oblečením typickým pre zdravotníctvo a vytvára tak asociáciu s čistotou až sterilitou prostredia, v ktorom lekári pracujú.

Ak porovnáme významy, ktoré vyjadrujú kolorizmy vo viacslovných pomenovaniach v súčasnom spisovnom jazyku, v slovenských nárečiach a v historických textoch, môžeme konštatovať, že dialekty sa používajú paralelne so spisovným jazykom, preto na jednej strane reflektujú súčasný slovenský jazyk a prijímajú frazeologizmy, ktoré sa v spisovnom jazyku objavili v neskoršom období (napr. *čierny obchod* = nelegálny), na druhej strane sa v nich môžeme stretnúť s mnohými viacslovnými pomenovaniami, ktoré sa v súčasnom spisovnom jazyku nezachovali (napr. *čierna múka*, *čierna chiža*).

Literatúra

- Aranea Corpora. Webový portál Corpora & Corpus Linguistics Portal. Araneum Slovaca VI Beta. [online]. [cit. 2022-03-10]. Dostupné na: <http://aranea.juls.savba.sk/>
- DOBŠINSKÝ, P. 1972. *Prostonárodné slovenské povesti I*. Bratislava: Tatran.
- DOBŠINSKÝ, P. 1972. *Prostonárodné slovenské povesti II*. Bratislava: Tatran.
- JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. (Eds.) 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Zväzok A – G. Bratislava: Veda.
- KOŽARÍKOVÁ, H. 2012. Symbolika a význam farieb vo finančnej terminológii prevzatej z angličtiny. In: *Jazyk a kultúra* 10/2012. [online]. [cit. 2022-03-10]. Dostupné na: www.ff.unipo.sk/jak/10_2012 [cit. 2019-03-10]
- KVAPIL, R., ULIČNÁ, M. 2021. *Kolorizmy v slovensko-ruskom kontexte*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- MAJTÁN M. a kol. 1991. *Historický slovník slovenského jazyka I. A – J*. Bratislava: Veda.
- MAJTÁN M. a kol. 1992. *Historický slovník slovenského jazyka II. K – N*. Bratislava: Veda.
- MAJTÁN M. a kol. 1994. *Historický slovník slovenského jazyka III. O – P*. Bratislava: Veda.
- MAJTÁN M. a kol. 1995. *Historický slovník slovenského jazyka IV. P*. Bratislava: Veda.
- MAJTÁN M. a kol. 2000. *Historický slovník slovenského jazyka V. R – Š*. Bratislava: Veda.
- MAJTÁN M. a kol. 2005. *Historický slovník slovenského jazyka VI. T – V*. Bratislava: Veda.

MAJTÁN M. a kol. 2008. *Historický slovník slovenského jazyka VII. Z – Ž. Dodatky*. Bratislava: Veda.

Slovník slovenských nárečí. 1994. Zväzok I A – K. Bratislava: Veda.

Slovník slovenských nárečí. 2006. Zväzok II L – P. Bratislava: Veda.

Slovenský národný korpus [online]. [cit. 2022-03-10]. [online]. [cit. 2022-03-10]. Dostupné na: <https://bonito.korpus.sk/>

SPIŠIAKOVÁ, M., MOCKOVÁ, N. 2022. *Chromatizmy v slovensko-španielskom kontexte*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

ZÁTURECKÝ, A. P. 2005. *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. Bratislava: Tatran.

Kontakt

Mgr. Martina Uličná, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: martina.ulichna@euba.sk

LA SYMBOLIQUE DE LA COULEUR NOIRE EN FRANÇAIS ET EN SLOVAQUE

THE SYMBOLISM OF THE COLOUR BLACK IN FRENCH AND SLOVAK

IVETA RIZEKOVÁ

Abstract

This article will examine the linguistic context of black chromaticism in French. Our aim will be to identify the meanings of French lexical units containing the given chromatic element and to determine the degree of their correspondence or dissimilarity with equivalents in Slovak. We will use lexicographical material and linguistic corpora as a basis for the description, analysis and comparison of the selected lexical units and their semantic fields in both languages.

Keywords: color, black, chromatisme, semantic equivalent, praseologism.

Abstract

Cet article examinera le contexte linguistique du chromatisme *noir* en français. Notre objectif sera d'identifier les significations des unités lexicales françaises contenant l'élément chromatique donné et de déterminer le degré de leur correspondance ou leur dissemblance avec des équivalents en slovaque. Nous utiliserons du matériel lexicographique et des corpus linguistiques comme base pour la description, l'analyse et la comparaison des unités lexicales sélectionnées et de leurs champs sémantiques dans les deux langues.

Mots-clés: couleur, noir, chromatisme, équivalent sémantique, praséologisme.

Introduction

La perception des couleurs est une propriété universelle de la perception visuelle humaine. Les couleurs, qui font partie intégrante de notre réalité quotidienne, que nous en soyons conscients ou non, affectent notre cognition, mais aussi nos émotions et notre humeur. De plus, les couleurs sont le composant visuel le mieux perçu et le plus mémorisé, plutôt que les formes ou les mots. Il est donc clair que les couleurs étaient au premier plan de l'intérêt des artistes dans les arts visuels, musicaux ou dramatiques, ainsi que dans la littérature.

À l'heure actuelle, la symbolique des couleurs est largement utilisée également dans le discours politique, dans la communication professionnelle, par exemple dans les sphères financière, économique, marketing et publicitaire, journalistique etc. Dans le contexte chromatique, l'importance de la découverte de l'existence de paires de couleurs primaires qui sont opposées l'une à l'autre ne fait aucun doute.

Il s'agit de six couleurs: le blanc et le noir, le rouge et le vert, le jaune et le bleu, qui ont été considérées comme les plus anciennes en termes d'évolution (Malinovská, Takáč, 2010, s. 433). Ces six couleurs primaires sont au cœur de la théorie des catégories de couleurs de base, bien que dans le langage courant, la couleur soit ce qui s'oppose au noir, au gris et au blanc (Dictionnaire Larousse).

Au XXe siècle, on peut parler de la recherche linguistique et sémiologique en matière des chromatismes. La base de la recherche moderne sur la terminologie chromatique a été posée par Brent Berlin et Paul Kay, deux anthropologues ayant réalisé une analyse des différentes cultures afin de savoir si la classification des couleurs est naturelle ou si elle dépend de la société. Ils ont fait valoir qu'il existait des modèles communs de classification des couleurs dans chaque culture. Leur étude a montré que le lexique des couleurs dans les langues de toutes les nations contenait onze concepts basiques correspondant aux catégories de couleurs respectives: blanc, noir, rouge, vert, jaune, bleu, gris, brun, orange, rose et violet (Jraissati, 2009, p. 29).

Plusieurs auteurs se sont intéressés aux chromatismes de différents points de vue. Par exemple Michel Pastoureau, expert renommé en matière de signification des couleurs et des symboles, constate que « *les couleurs n'existent pas comme des choses abstraites séparées de leur matérialité et de leurs supports* ». Alors qu'en Europe, « *les couleurs sont tellement évidentes qu'elles n'ont plus besoin d'être présentées pour exister* », dans les sociétés non-européennes, ce symbolisme fonctionne différemment de ce que nous percevons (Lumet, Perot, 2022). En d'autres termes, les oppositions de couleurs révèlent des jeux géopolitiques et ont trait aux sensibilités des peuples.

Dans différentes langues, on attribue aux couleurs des rôles symboliques nombreux et variés. Nous pouvons parler de l'image colorée du monde associée à la perception et au symbolisme de la couleur, qui est différent selon les peuples. Cette attitude différente à l'égard de la couleur, due à la capacité à accumuler des informations sociohistoriques, intellectuelles et émotionnelles de nature nationale, se traduit par des locutions et des expressions phraséologiques spécifiques (Kvapil, Uličná, 2021, p. 34).

Dans cet article, nous nous concentrerons sur les significations des unités lexicales françaises comportant un élément chromatique spécifique (lié à la couleur noire) afin de déterminer leur degré de correspondance, de similarité ou de dissemblance avec leurs équivalents slovaques.

La notion de chromatisme

Le mot-clé de notre étude, *le chromatisme*, tiré du grec *chrômatismos* qui signifie « *action de colorer* » remonte au XIXe siècle. Il désigne « *la coloration propre à un objet* » ou « *l'ensemble des couleurs qui caractérisent les tableaux d'un peintre* » (Dictionnaire de l'Académie Française). L'Encyclopédie française apporte les définitions suivantes: « *chromatisme est altération de couleurs, revêtement de coloris, coloration de quelque chose ou ensemble de couleurs* » (Encyclopédie française).

La relation à la couleur peut être exprimée aussi par un autre terme, celui du *colorisme*, qui est utilisé, en particulier, dans la linguistique slovaque (*kolorizmus*) et défini comme « *le rôle accentué de la couleur et de la lumière qui constitue l'essence stylistique dans l'expression de peintres individuels et de groupes entiers de peintres* » (*Slovník cudzích slov*, 2005) (trad. aut.), est souligné. Une autre signification de ce néologisme, dérivé du mot latin *color*, est « *la discrimination fondée sur les différences d'intensité de la peau des personnes* » (La langue française). Le *colorisme* est expliqué aussi de manière suivante: « *C'est le fait qu'une personne noire claire aura beaucoup d'avantages par rapport à une personne noire à la peau foncée, c'est le fait que les personnes à la peau foncée vont être beaucoup plus sujettes aux préjugés et aux insultes que les personnes à la peau claire* » (Kane, 2017, p. 1).

Il est à souligner que les noms de couleurs reflètent notre vision du monde en couleurs et servent également de base à une série de noms ayant une signification dénotative ou connotative (Spišáková, Mocková, 2022, s. 4). La connotation d'un nom de couleur peut être liée à un sentiment, une impression auditive ou gustative par exemple. Utilisé dans un texte, le nom d'une couleur joue donc un rôle qui va bien au-delà de l'indication de teinte. Les chromatismes, dans leur sens direct et dans de nombreux autres sens figurés, interviennent également à la formation de dénnotations à plusieurs mots et apparaissent souvent dans les phraséologismes, comme par exemple, *annoncer la couleur, voir tout en noir* etc.

La signification de la couleur noire

Le noir et *le blanc* expriment le contraste entre la lumière et l'obscurité, et sont donc les seuls noms de couleur dans une relation de contraste sémantique. Le blanc et le noir sont des couleurs qui s'opposent pratiquement depuis l'aube de l'humanité. Les connotations les plus courantes sont liées à la compréhension humaine du monde et à sa division en opposés tels que: *jour et nuit, bon et mauvais, propre et sale* (Spišáková, Mocková, Smoleňová, 2022, s. 15). *Le*

noir (et le blanc aussi) est parfois considéré comme « achromatique », soit - disant « non-couleur », ce qui est justifié par le fait que « le corps noir absorbe intégralement les rayons qu'il reçoit à sa surface » (La langue française). Cependant, par le fait que « le noir produit une impression visuelle analogue à celle des couleurs, la langue admet couramment la couleur noire » (idem).

D'après le dictionnaire Larousse, l'adjectif noir(e) « se dit d'une couleur foncée analogue à celle du charbon, produite par l'absence ou par l'absorption complète de tous les rayons lumineux (des nuages noirs, la fumée noire)... ou de ce qui est sale (les ongles noirs, les mains noires)... de tout ce qui est à l'obscurité (une rue noire, la nuit noire) » (Dubois, 1994, p. 1242). En outre, l'adjectif noir(e) désigne les personnes d'une couleur très foncée et le substantif un Noir ou une Noire un homme ou une femme de race noire (idem).

Le noir fait référence à la tristesse, à la mort mais aussi à la peur, l'angoisse et le vide. Tandis qu'en Occident, on associe le noir aux phénomènes négatifs: au pessimisme (avoir des idées noires, broyer du noir), à la mort etc., en Asie, c'est tout l'inverse, et c'est en blanc qu'on porte son deuil. Dans les cultures occidentales, le noir évoque quelque chose de mauvais, d'illégal, d'hostile (Spišiaková, 2022, s. 31). Dans la religion chrétienne, le noir représente le malheur, la perte, le désespoir, mais aussi le mensonge, le péché, l'enfer ou les rituels diaboliques (Kvapil, Uličná, 2021, p. 41). Par contre, au niveau international, le symbolisme de la couleur noire peut avoir un sens positif, par exemple dans le sport comme le symbole de maîtrise.

La couleur noire est bien présente dans la mode, le film, le design. Le terme film noir, quant à lui, évoque des images négatives, voire horribles. La couleur d'un vêtement parle d'image de soi, de rapport à l'autre, de désir, d'histoire personnelle, d'émotions. L'amour du noir commence au XVIe siècle où cette couleur était le signe distinctif de l'élite. A ce moment-là, le noir acquiert son statut de raffinement extrême. Après la Première Guerre mondiale, il devient la couleur de deuil, « en portant le noir on accepte l'inacceptable pour mieux réussir à tourner la page » (Boulocher – Passet, Ruaud, 2016, p. 40). Les robes noires deviennent vite un habit quotidien. Coco Chanel, la créatrice reconnue, s'est inspirée du style de la rue et l'a réinterprété en symbole de modernité et d'élégance (idem). Le noir est privilégié dans le milieu du luxe comme il dégage un côté classe, sophistiqué, intemporel. En outre, le noir évoque le sérieux, l'autorité ou le pouvoir, car les personnes importantes et les prêtres portent souvent des vêtements sombres ou noirs (Kvapil, Uličná, 2021, p. 49). La neutralité et sa sobriété du noir font qu'elle est choisie par certaines professions comme juges, avocats, hommes d'affaires etc.

Analyse des chromatismes liés à la couleur noire

Afin de collecter le nombre nécessaire de chromatismes avec l'élément cible, nous avons puisé dans le Dictionnaire de l'Académie française, Dictionnaire Larousse français monolingue, Dictionnaire de la langue française de Jean Dubois et du Nouveau Petit Robert. Nous avons réussi à obtenir un échantillon de 150 unités françaises dont 44 cas de comparaisons. Les corpus Aranea Web Corpora nous ont servi de base pour sélectionner des unités lexicales qui ont été comparées en termes de sémantique. En ce qui concerne leur occurrence dans les deux langues comparées, le corpus Araneum Francogallicum a enregistré au total 557 738 apparitions de chromatisme noir et le corpus Araneum Slovaccum 221 266 occurrence de chromatisme čierny. Notre comparaison est basée sur les chromatismes français de nature phraséologique ou non phraséologique, auxquels nous avons attribué des équivalents slovaques ayant un élément chromatique ou bien une traduction descriptive.

Dans le tableau ci-dessus, le chromatisme noir est sous forme d'un adjectif (au masculin ou au féminin) ou d'un substantif (il fait noir). Le sens de ce chromatisme est compris comme: la dénomination de la couleur la plus foncée d'un objet (tableau noir, écran noir, technique noires), d'une matière (or noir, marbre noir, métal noir), d'un animal (chat noir, Veuve noire) ou d'un aliment (café noir, thé noir, poivre noir, pain noir, viande noire, raisin noir, groseilles noires, sureau noire); la dénomination de la couleur due à l'absence ou l'absorption totale des rayons

lumineux (*matière noire, chambre noire, trou noir*); le nom de la couleur de ce qui est sale ou taché (*les mains noires, marée noire*); la couleur relative aux Noirs (*communauté noire, race noire, musique noire, esclave noir, peau noire*); l'identification de la couleur *noire* avec la nuit et l'obscurité (*ciel noir, il fait noir*); association de quelque chose de négatif, de sinistre ou d'une maladie (*points noirs, peste noire, mort noire, maladie noire, chronique noire, humour noir*), ce qui peut se manifester comme le pessimisme, la tristesse, le malheur (*journée noire, humeur noire, face noire*), voire des connotations avec le thème du diable, de l'enfer, de la mort (*magie noire, âme noire, messe noire*) etc.

Chromatismes liés à « noir » en langue française (76 exemples)	Unités lexicales correspondantes en langue slovaque
<i>Afrique noire</i>	<i>Čierna Afrika</i>
<i>âme noire</i>	<i>čierna duša</i>
<i>argent noir</i>	<i>čierne peniaze</i>
<i>boîte noire</i> (appareil qui enregistre les paramètres de vol d'un avion)	<i>čierna skrinka</i> (zariadenie, ktoré zaznamenáva letové parametre lietadla)
<i>broyer du noir, voir tout en noir</i>	<i>vidieť všetko v čiernom</i>
<i>café noir</i>	<i>čierna káva</i>
<i>caisse noire</i>	<i>čierny/tajný fond</i>
<i>chambre noire</i>	<i>čierna/tmavá komora</i>
<i>chat noir</i>	<i>čierna mačka</i>
<i>Chemises noires</i> (nom des partisans militant de Mussolini et d'Hitler)	<i>Čierne košeľe</i> (označenie militantných stúpencov Mussoliniho a Hitlera)
<i>ceinture noir</i>	<i>čierny opasok</i>
<i>cheval noir</i>	<i>čierny kôň</i>
<i>chevalier noir</i>	<i>čierny rytier</i>
<i>chiffres noirs</i>	<i>čierne čísla</i>
<i>chocolat noir</i>	<i>čierna/horká čokoláda</i>
<i>chronique noire</i>	<i>čierna kronika</i>
<i>ciel noir</i>	<i>čierne nebo</i>
<i>comédie noire</i>	<i>čierna komédia</i>
<i>communauté noire</i>	<i>černošská komunita</i>
<i>côté noir</i>	<i>čierna stránka</i>
<i>déclarer du noir blanc</i>	<i>vyhlásiť, že čierne je biele</i>
<i>écran noir</i>	<i>čierna obrazovka</i>
<i>écrire/mettre qqch. noir sur blanc</i>	<i>napísať/dat' čierne na bielom</i>
<i>énergie noire</i> (de l'univers)	<i>čierna energia</i> (vesmíru)
<i>(film) en noir et blanc</i>	<i>čiernobiely (film)</i>
<i>esclave noir</i>	<i>čierny otrok</i>
<i>face noire</i>	<i>čierna/temná stránka</i>
<i>film noir</i> (film policier ou d'épouvante des années 1940-1950)	<i>čierny film, krvák</i>
<i>forêt noir, Forêt noir</i> (en Allemagne)	<i>čierny les, Čierny les</i> (v Nemecku)
<i>groseilles noires</i>	<i>čierne ribezle</i>
<i>humeur noire</i>	<i>čierna/pochmúrna nálada</i>
<i>humour noir</i>	<i>čierny humor</i>
<i>idées noires</i>	<i>čierne myšlienky</i>
<i>il fait noir</i>	<i>je tmavá/ čierna noc</i>
<i>jour noir, journée noire</i>	<i>čierny deň</i>
<i>liste noire</i>	<i>čierna listina</i>

<i>mains noires</i>	<i>čierne ruky</i>
<i>magie noire</i>	<i>čierna mágia</i>
<i>maladie noire</i> (paralysie des abeilles)	<i>čierna choroba</i>
<i>marbre noir</i>	<i>čierny mramor</i>
<i>marché noir</i>	<i>čierny trh, čierne obchodovanie</i>
<i>marée noire</i> (arrivée à proximité de côtes d'une nappe de pétrole brut ou de produits pétroliers)	<i>čierna/rovná škvrna (pri morskem pobreží)</i>
<i>matière noire</i>	<i>čierna hmota vo vesmíre</i>
<i>messe noire</i>	<i>čierna/satanistická omša</i>
<i>métal noir</i>	<i>čierny kov</i>
<i>mettre dans le noir</i>	<i>trafiť stred terča, trafiť do čierneho</i>
<i>mort/peste noire</i> (épidémie en Europe au XIV ^e siècle)	<i>čierna smrť/čierny mor</i> (<i>épidémia v Európe v 14.stor.</i>)
<i>mouton noir</i> (brebis galeuse)	<i>čierna ovca</i>
<i>musique noire</i>	<i>čierna/černošská hudba</i>
<i>noir de luxe</i>	<i>luxusná čierna</i>
<i>or noir</i>	<i>čierne zlato (ropa)</i>
<i>page noire</i>	<i>čierna stránka</i>
<i>pain noir</i>	<i>čierny/tmavý chlieb</i>
<i>passager noir</i>	<i>čierny pasažier</i>
<i>pavillon noir</i> (des pirates)	<i>čierna vlajka (pirátov)</i>
<i>peau noire</i>	<i>čierna pokožka</i>
<i>peste noire</i>	<i>čierny mor</i>
<i>points noirs</i>	<i>čierne akné, uhry</i>
<i>poivre noir</i>	<i>čierne korenie</i>
<i>race noire</i>	<i>čierna rasa</i>
<i>raisin noir</i>	<i>čierne/tmavé hrozno</i>
<i>roman noir</i>	<i>čierny román</i>
<i>série noire</i>	<i>čierny seriál</i>
<i>sureau noir</i>	<i>baza čierna</i>
<i>tableau noir</i>	<i>čierna/školská tabuľa</i>
<i>technique noire</i>	<i>čierna technika</i>
<i>thé noir</i>	<i>čierny čaj</i>
<i>théâtre noir</i>	<i>čierne divadlo</i>
<i>terre noire</i>	<i>černozem</i>
<i>toge noire</i>	<i>čierna tóga, čierny talár</i>
<i>travail noir</i>	<i>práca načierno, fuška</i>
<i>trou noir</i>	<i>čierna diera</i>
<i>Vendredi noir</i> « Black Friday »	<i>Čierny piatok</i>
<i>Veuve noire</i> (araignée)	<i>Čierna vdova (pavúk)</i>
<i>viande noire</i> (gibier)	<i>čierne mäso (divina)</i>

Tableau 1 Chromatismes français et slovaques relatifs à « noir » complètement ou partiellement identiques

En français, comme en slovaque, la couleur noire exprime également d'autres signes sémantiques, surtout négatifs, qui y sont liés de manière symbolique ou par le biais de diverses associations souvent vagues à première vue (être d'une humeur noire ou dans une colère noire, page noire de l'histoire, broyer du noir, avoir des idées noires, mettre dans le noir). En transférant le sens, le chromatisme noir s'enrichit d'autres traits sémantiques, à savoir la malhonnêteté, l'illégalité, le non-respect des normes sociales et de la moralité, l'apport d'un profit illégal (travail noir, passager noir, marché noir, argent noir, caisse noire). A titre d'exemple, le travail (au) noir est « le travail rémunéré exécuté en violation des dispositions législatives et réglementaires, sociales ou fiscales, régissant l'exercice d'une activité professionnelle » (Dictionnaire Larousse). Cette expression n'a aucun rapport avec l'esclavagisme, car elle puise son origine au Moyen-Âge, où « travailler au noir signifiait travailler dans le noir, la nuit. Cette activité était considérée comme hors la loi, tout travail devant être exercé à la lumière du jour (Linternaute). La notion de marché noir remonte à la Première Guerre mondiale, à l'époque où il y avait des restrictions alimentaires et où tout le monde essayait de se procurer de quoi manger dans une sorte de marché clandestin (idem).

Par contre, le symbolisme de *la couleur noire* peut avoir un sens positif, par exemple dans le sport, comme le symbole de maîtrise (*ceinture noire*). En outre, *le noir* évoque le sérieux, l'autorité ou le pouvoir, par les vêtements sombres ou noirs (*une toge noire*).

Dans la terminologie professionnelle, l'adjectif *noir* est utilisé dans une grande variété de domaines scientifiques: géographie, toponymie (*Mer noire, Combe-Noire, Les Noires-Terres, Noire-Vallée, Les Noires, Afrique noire*), noms astronomiques (*trou noir, énergie noire*), noms botaniques et zoologiques (*sureau noir, Veuve noire*), noms industriels (*métaux noirs, boîte noire*), noms économiques (*chiffres noirs*) etc.

En raison de l'implantation des internationalismes dans la langue, une homonymie peut se produire entre les expressions existantes et les expressions nouvelles. Ainsi par exemple, jadis, *le chevalier noir* était « un chevalier rebelle ou banni qui ne portait plus les couleurs de son seigneur, mais s'habillait de noir ». Dans le langage financier actuel, cette expression désigne la personne « qui a pour objectif d'acquérir une partie significative des actions d'une entreprise (ramassage d'actions non sollicitées) afin soit de participer et d'influencer de manière significative les décisions stratégiques de l'entreprise ou d'en prendre le contrôle total » (Encyclopédie française), par rapport au *chevalier blanc* qui a le sens de sauveur. « Dans une bataille mythique, il venait dénouer une situation critique. Dans le langage financier, le chevalier blanc est un investisseur (banque, fonds d'investissement, consortium de porteurs d'actions), qui vient au secours d'une société en danger » (Bourses des crédits).

Parmi d'autres exemples nous pouvons mentionner « *Vendredi noir* » qui désignait différents événements tragiques, survenus un vendredi. Aujourd'hui, ce chromatisme s'est enrichi d'un nouveau sens, tiré de l'anglais « Black Friday », ce qui a créé un homonyme français désignant une journée de soldes. *Le vendredi noir* est le vendredi avant Noël, lorsque les magasins offrent de grandes réductions sur les marchandises. Dans la littérature, le cinéma et la télévision, les termes comme *roman noir, film noir ou série noire* évoquent des images négatives, une intrigue et une atmosphère terrifiantes. *La comédie noire*, également connue sous le nom d'*humour noir*, est un style de comédie qui fait la lumière sur des sujets considérés comme tabous, des sujets qui sont normalement considérés comme sérieux ou douloureux à discuter. Mais le Théâtre Noir, un type de spectacle magique spécifique qui se développe quelques années avant l'invention du cinématographe « est une technique scénique où les acteurs et le décor sont recouverts de velours noir et où seuls les objets manipulés sont éclairés, semblant ainsi se mouvoir dans le vide » (ARANE Web Corpora).

Comme mentionné plus haut, le noir et le blanc s'opposent, ce qui se reflète également dans la langue et fait aujourd'hui partie du vocabulaire lexical du français et du slovaque. Des exemples de nature dénotative sont suivants: *le pain blanc/noir* (biely/čierny chlieb), *la viande blanche/noire* (biele/čierne mäso), *technique blanche/noire* (biela/čierna technika). L'émergence

de paires antonymiques de tels chromatismes est étayée par leur apparition dans la terminologie internationale: *la race blanche/noire* (biela/čierna rasa), au sens figuré *la magie blanche/noire* (biela/čierna mágia) ou *chevalier blanc/noir* (biely/čierny rytier) etc. Alors que le phraséologisme « *passer du blanc au noir* » caractérise quelqu'un qui passe d'un extrême à l'autre et change donc complètement son avis, le chromatisme « *écrire ou mettre noir sur blanc* » (utilisé dans les deux langues) a une connotation positive, car il signifie « *énoncer quelque chose d'une manière formelle, incontestable* » (Dictionnaire Larousse).

Si l'on considère l'interprétation linguistique de la couleur dans différentes langues, on peut voir comment l'utilisation du colorisme au sens figuré crée une intersection du contexte de la représentation linguistique des symboles traditionnels et contemporains et de la tradition culturelle (Uličná, 2021, p. 62). *La chemise noire* est aujourd'hui un nom commun pour le vêtement d'homme de cette couleur. Mais au pluriel, ce chromatisme a une connotation historico-culturelle: c'est la dénomination *des chemises noires* qui représentaient à l'origine *les camicie nere* italiens, les partisans militants de Benito Mussolini. En Allemagne, *les chemises (uniformes) noires* étaient les unités SS qu'Adolf Hitler a créées en 1925 pour sa protection personnelle (Krucovčín, 2013).

Chromatismes français liés à « noir » (30 exemples)	Signification des chromatismes en français	Equivalents ou traduction descriptive en slovaque
<i>aller du blanc au noir</i> <i>dire tantôt blanc, tantôt noir</i>	passer d'une opinion à l'opinion contraire	ísť z extrému do extrému, od mantinelu k mantinelu, hovoriť tak a potom inak
<i>avoir le noir</i>	avoir le cafard	cítiť sa skleslo
<i>avoir un œil au beurre noir</i>	avoir le contour de l'œil noir	mať monokel
<i>bête noire de qqn.</i>	personne qu'on a en aversion	byť preklatím, ležať niekomu v žalúdku
<i>blouson noir</i>	mauvais garçon, voyou, jeune se livrant en bande à des violences	zlý chlapec, darebák, mládež zapojená do násilia gangov
Code noir	ordonnance établissant la protection des esclaves noirs des « Îles »	Čierny kód
<i>colère noire</i>	forte colère	zúrivý hnev
<i>drapeau/pavillon noir</i>	enseigne des pirates ou emblème anarchiste	čierna/pirátska vlajka
<i>être dans le noir</i>	être dans la confusion	byť zneistený
<i>être noir fam.</i>	être complètement soûl	byť na mol fam.
<i>fondue au noir</i>	disparition progressive de l'image sur l'écran qui s'assombrit	postupné tmavnutie obrazu na obrazovke
<i>froid noir</i>	froid rigoureux	silný chlad, tuhá zima
<i>gueule noire argot.</i>	surnom donné au mineur de charbon	čierna huba/papuľa pejor. (hanlivá prezývka pre baníkov)
<i>manger son pain noir</i>	faire le plus difficile, traverser la période la plus malheureuse	mať tvrdý chliebík, prežívať ťažké obdobie
<i>moine noir</i>	bénédictin de Cluny	čierny mních, benediktín

<i>noir antique</i>	marbre noir à grands ramages blancs	antický čierny mramor s veľkými bielymi pruhmi
<i>noir belge</i>	marbre noir à veines blanches	belgický čierny mramor s bielymi žilkami
<i>noir de carbone, noir de fumée</i>	pigment noir constitué par de fines particules de carbone	uhlíková čerň, sadze
<i>noir de monde</i>	qui est populeux	preplnený, zaľudnený
<i>(une) noire music.</i>	note dont la durée est la moitié d'une note blanche	štvrt'ová nota hud.
<i>petit noir fam.</i>	petite tasse de café sans lait	malé espresso bez mlieka
<i>pied-noir fam.</i>	Français,e installé/e en Afrique du Nord (en Algérie)	Francúz/ka žijúci/a v Severnej Afrike (v Alžírsku) <i>fam.</i>
<i>point noir</i>	difficulté grave, circonstance qui prévoit des troubles (p. ex. dans la circulation)	ťažkosť, nevyjasnená vec spôsobujúca problémy (napr. v premávke)
<i>pot au noir</i>	situation embrouillée	nešťastie, smola
<i>problème noir</i>	questions relatives à la race noire	černošská otázka
<i>produit noir</i>	produit pétrolier lourd (huile)	ťažký ropný produkt (olej)
<i>regarder d'un œil noir</i>	regarder sévèrement	pozerať sa prísny okom
<i>voile noir</i>	perte de la vision affectant les pilotes d'avions de combat soumis à de fortes accélérations	strata vídenia pilotov bojových lietadiel vystavených silnému zrýchleniu

Tableau 2 Chromatismes français relatifs à « noir » différant de leurs équivalents en slovaque et leur traduction descriptive

De même que dans la liste précédente de chromatismes identiques dans les deux langues, nous observons une plus grande représentation de connotations négatives avec la couleur noire dans le groupe de chromatismes qui diffèrent: *bête noire*, *pot au noir*, *point noir*, *voile noire*, y compris l'idiotisme « *manger son pain noir* » qui signifie « *être dans une situation désavantageuse, faire face à des difficultés* » (Dictionnaire Larousse). Selon le Dictionnaire historique de la langue française le *pain noir* (mélange de seigle, sarrasin et froment) était le pain des pauvres et le *pain blanc* était un pain de luxe. Aujourd'hui, la consommation de *pain noir/foncé/céréales* est plutôt recommandée dans le cadre d'une bonne nutrition.

Le chromatisme *noir* est associé aux émotions négatives, nous pouvons donc inclure dans ce champ des expressions désignant l'état de déprime, de déception, de pessimisme, de colère (*avoir le noir*, *être dans le noir*, *colère noire* ou même *être noir* dans le langage familial). Le deuxième champ lexical est associé aux représentants de la population négro-africaine ou afro-américaine (*pied-noir*, *problème noir*). Les *piets noirs* est une expression familière désignant les Français d'origine européenne vivant en Afrique du Nord jusqu'à l'indépendance (Dictionnaire Larousse). Par ailleurs, nous avons trouvé quelques « culturèmes », comme le *moine noir* désignant le bénédictin de Cluny ou le *Code noir* qui veut dire « *ordonnance publiée en 1685 par Louis XIV, établissant la protection des esclaves noirs des « Îles » (Antilles) et réglementant la traite des Noirs dans le trafic triangulaire (France, Afrique, Antilles)* » (Dictionnaire de la Langue française). Comme dans le cas des *chemises noires* du tableau précédent, le terme *blouson*

noir désignant dans la vie quotidienne, un vêtement, prend en outre une signification différente dans le contexte historique et culturel. Le chromatisme *blouson noir* désigne un jeune vêtu d'un blouson de cuir noir, anciennement « mauvais garçon ». L'expression est aussi une appellation vieillie donnée aux voyous des années 60 (idem).

L'adjectif *noir* est capable de renforcer la propriété d'un nom (*froid noir, regarder qqn. d'un œil noir*). Dans certains cas, le chromatisme peut avoir deux significations. Par exemple l'expression *point noir* au sens concret, c'est l'endroit où la circulation est difficile et dangereuse, le lieu où surgissent des problèmes, mais au sens métaphorique, il désigne une difficulté grave ou un élément négatif (Dictionnaire Larousse).

Le drapeau a toujours eu un certain symbolisme, mais celui-ci peut varier d'un pays à l'autre. *Le drapeau noir* est connu en France comme en Slovaquie comme le pavillon pirate. En outre, c'est le symbole des partisans des groupes anarchistes. Autrefois, *le drapeau noir* indiquait le danger de se baigner dans une mer agitée. Dans le corpus français, *le drapeau noir* apparaît fréquemment en relation avec l'islamiste Al-Qaïda. Mais lors de la Commune, en 1871, des éléments très radicaux font à leur tour usage d'un *drapeau noir* (Aranea Web Corpora).

Nous avons découvert quelques expressions idiomatiques françaises qui ne peuvent être traduites que de manière descriptive, telles qu'*aller du blanc au noir, dire tantôt blanc, tantôt noir* ou encore *avoir un œil au beurre noir*. Deux termes empruntés à l'anglais: *fendu au noir* (fade-out) et *fendu du noir* (faide-in) sont utilisés en informatique. Le premier signifie la disparition progressive sur l'écran de l'image, qui s'assombrit, le second l'apparition progressive de l'image sur l'écran (Dictionnaire Larousse). Les noms des matériaux (*produit noir, noir belge, noir antique, noir de carbone, noir de fumée*) font partie du langage technique, ainsi que *une noire* du langage musical. Dans le cas d'expression argotique *gueule noire*, nous constatons une différence dans l'utilisation: alors qu'en français argotique, c'est un surnom péjoratif pour les mineurs, en Slovaquie certaines personnes l'utilisent pour désigner de manière péjorative les personnes à la peau foncée, les Gitans, les Noirs, les immigrés noirs (Aranea Web Corpora). Enfin, le *petit noir* qui désigne une petite tasse de *café noir* appartient dans le registre familier.

En français (39 exemples)	En slovaque (37 exemples)
noir(e) comme : un corbeau, l'encre, du charbon, le pétrole, la braise, du café, un mur, un four, l'ébène, les myrtilles, de la poix, la nuit, du goudron, l'eau, l'enfer, l'âtre, un diable, un miroir, la suie, le cosmos, la tristesse, la mort, le manteau de la mort, dans film noir, une seiche, les ténèbres, les pneus, un chat, de l'obscurité, des charbonniers, des voleurs, du cirage, un ramoneur, un hérisson d'un ramoneur, les grenats, un nègre, de la mûre, du cassis, de la fumagine, un sac de crin ...	čierny/a ako: havran, atrament, eben, uhlie, uhol', uhliky, žúžoľ, smola, decht, asfalt, noc, čert, diabol, kone, káva, päst' na oko, špina za nechtami, box na topánky, Cigán, Róm, Neger, černoch, sadza, zem, kominár, kridla vrán, ropa, tuš, železo, asfalt, vesmír, gorila, peklo, smrť, voda, černice, zreničky ...
il fait noir comme: (5 exemples) dans un four, dans le tunnel, dans la gueule d'un loup, dans le ventre, dans l'enfer ...	je tma ako: (20 exemples) v tuneli, v kine, vo vreci, v pytli, v rohu, mechu, v kúte, jaskyni, v hrobe, v lese, v pivnici, v noci, v kostole, v sude, vo veži, v stredoveku, v banskej šachte, v rozprávke, v kufri, v komíne ...

Tableau 3 Comparaisons contenant « noir comme » en deux langues

Les comparaisons visent à établir un parallèle entre deux idées dissemblables dans le but de créer une compréhension plus profonde. Notre objectif était de trouver avec quels objets ou idées la couleur noire avait des propriétés identiques ou similaires dans la langue source, puis de les comparer avec les dispositifs comparatifs utilisés en slovaque.

Dans les comparaisons (voir Tableau 3 ci-dessus), *la couleur noire* ou le substantif *le noir* sont comparés à des matières ou objets ayant cette couleur caractéristique (*charbon, encre, braise, ébène, suie, goudron, pétrole, pneus, grenats, poix, fumagine, cirage, eau, âtre*); aliments (*myrtilles, café, mûre, cassis*); animaux (*chat, corbeau, seiche*); métiers (*ramoneur, charbonnier*); êtres et lieux surnaturels (*diable, enfer*); lieux particuliers (*enfer, ventre, four*). La *couleur noire* est également comparée à des noms abstraits exprimant l'obscurité et l'absence de lumière (*la nuit, film noir, l'obscurité, les ténèbres, cosmos*). Il existe un grand nombre de représentations métaphoriques similaires en slovaque comme en français, mais les cas de comparaison de *la couleur noire* à une personne à la peau foncée (*comme Noir, Nègre, Tzigane, Rom; černoč, Neger, Cigán, Róm*) sont plus fréquents en slovaque qu'en français, où ils sont presque inexistantes.

Conclusion

Le thème de la couleur a été dans le passé, et continue d'être aujourd'hui, un sujet de recherche linguistique attrayant. Les couleurs font partie intégrante du monde objectif: elles nous aident à distinguer et à nommer les objets réels. En outre, toutes les couleurs évoquent en nous certains sentiments, humeurs, connotations. Lorsqu'elles se présentent dans le langage sous forme d'une locution figée, leur sens n'est pas toujours bien compris, surtout s'il s'agit d'une langue étrangère. Les différences dans la sémantique chromatique résultent du contexte historique, culturel et psychologique des différentes nations.

Par le biais de l'analyse et la comparaison des significations d'un échantillon de chromatismes liés à *la couleur noire*, nous sommes arrivés à la conclusion que la plupart d'entre eux avaient une sémantique presque totalement ou partiellement identique en français et en slovaque (voir Tableau 1). Un certain nombre d'expressions identiques dans sa forme et son contenu sont fondés sur le contraste entre *le blanc* et *le noir*, où *le noir* désigne, principalement, une vision pessimiste de la réalité, une sorte d'abattement ou d'humeur morose. De plus, la fonction dénotative du chromatisme avec la composante *noire* est appliquée pour désigner des objets, des phénomènes, des maladies dangereuses pour l'homme. Le second groupe d'unités lexicales collectées (voir Tableau 2) est constitué de chromatismes français sémantiquement différents des chromatismes slovaques. Ceux-ci sont traduits soit par un chromatisme avec un sens différent, soit par une traduction descriptive. Enfin, au sein de la comparaison chromatique, nous avons remarqué qu'en langue slovaque, le parallèle entre *le noir* et la personne à la peau foncée est plus fréquent que dans les comparaisons françaises.

Bibliographie

AUMONT, J. *Introduction à la couleur. Des discours aux images*. Armand Colin. 224 p. Disponible à l'adresse: <https://www.cairn.info/introduction-a-la-couleur--9782200628611.htm>

BOULOCHER PASSET, V., RUAUD, S. 2016. *La couleur*. Louvain-la-Neuve: De Boeck Supérieur s. a. (Belgique).

JRAISSATI, Y. 2009. *Couleur, culture et cognition: examen épistémologique de la théorie des termes basiques*. Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2009. Disponible à l'adresse: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00464062/document>

KANE, A. 2017. *Le colorisme, qu'est-ce que c'est ?* Disponible à l'adresse: <https://www.lapauseactu.com/post/2017/06/16/le-colorisme-quest-ce-que-cest>

KVAPIL, R., ULIČNÁ, M. 2021. *Kolorizmy v slovensko-ruskom kontexte*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

LUMET, S., PEROT, E. 2022. *La géopolitique des couleurs, une conversation avec Michel Pastoureau*. Disponible à l'adresse: <https://legrandcontinent.eu/fr/2022/01/04/conversation-avec-michel-pastoureau/>

MALINOVSKÁ, K., TAKÁČ, 2010. Vnímání a pomenovávání farieb a farebných kategórií. In: book: *Umělá inteligencia a kognitívna veda II* (Artificial Intelligence and Cognitive Science II). Bratislava: Vydavateľstvo STU, pp.411 – 436.

SPIŠIAKOVÁ, M., MOCKOVÁ, N. 2022. *Chromatizmy v slovensko-španielskom kontexte*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

SPIŠIAKOVÁ, M., MOCKOVÁ, N., SMOLEŇOVÁ, E. 2021. *Chromatické pomenovania s bielou a čiernou farbou v španielčine a taliančine na pozadí slovenčiny*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

ULIČNÁ, M. 2021. Ruské a slovenské názvy pre bielu a čiernu farbu vo vzájomných vzťahoch. In: *Lingua et vita* 20, X/2, 2021, s. 52 – 65.

Dictionnaires et corpus

Académie française. 2011. *Dictionnaire de l'Académie Française*. 9e édition. CNRS-Université de Lorraine: ATILF. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire/la-9e-edition>

ARANEA Web Corpora, Webový portál Corpora & Corpus Linguistics Portal. [elektronický zdroj]: <http://unesco.uniba.sk>

Bourse des crédits. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.boursedescredits.com/lexique-definition-chevalier-noir-864.php>

Dictionnaire LAROUSSE français monolingue. Larousse. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/couleur/19757>

DUBOIS et al. 1994. *Dictionnaire de la langue française*. Paris: Larousse, 1994. ISBN 2-03-320219-4.

Encyclopédie française. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.encyclopediae.fr>

KRUCOVICIN, I. 2013. *Encyklopédia poznania*. [elektronický zdroj] Dostupné na: <https://encyklopediapoznania.sk/>

La culture générale. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.laculturegenerale.com>

La langue française. [en ligne] Disponible à l'adresse : <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/dictionnaire>

Le Robert dico en ligne. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://dictionnaire.lerobert.com>

Linternaute. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.linternaute.fr/expressions/languefrancaise/15150>

ORTOLANG. *Outils et Ressources pour un Traitement Optimisé de la LANGue*. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://www.cnrtl.fr/definition>

Reverso dictionnaire. [en ligne] Disponible à l'adresse: <https://dictionnaire.reverso.net/francais-definition/>

REY, A. 2016. *Dictionnaire de la langue française*. Le Robert, 2808 p.

Slovník cudzích slov. 2005. [elektronický zdroj] Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk>

Slovníky slovenského jazyka. [elektronický zdroj] Dostupné na: <http://slovník.juls.savba.sk>

WORLD Color Survey: WCS Data Archives. [on line] Dostupné na:
<http://www.icsi.berkeley.edu/wcs/study.html>

Contact

PhDr. Iveta Rizeková, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Katedra románskych a slovanských jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 32 Bratislava
Slovenská republika
Email: iveta.rizekova@euba.sk

K VYBRANÝM OTÁZKAM VIZUÁLNEJ GRAMOTNOSTI VO VÝUČBE NEMECKÉHO JAZYKA

ON SELECTED ISSUES OF VISUAL LITERACY IN THE TEACHING OF GERMAN LANGUAGE

IVICA KOLEČÁNI LENČOVÁ

Abstrakt

V dnešnej multimediálnej a multimodálnej spoločnosti zohráva vizuálna gramotnosť (Visual Literacy) mladých ľudí stále dôležitejšiu rolu. Predložená štúdia poskytuje náhľad na aktuálne prístupy v danej problematike. Na základe výsledkov empirického výskumu k dištančnej cudzojazyčnej edukácii na vysokých školách a analýzy Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (GER 2020) z aspektu vizuálnej gramotnosti vyvodzujeme závery smerom k príprave budúcich učiteľov nemeckého jazyka a prepojeniu teórie s praxou¹.

Kľúčové slová: Visual Literacy, vizuálna kultúra, vyučovanie cudzích jazykov, nové postupy.

Abstract

Visual Literacy of young people plays an ever-increasing role in today's multimedia-oriented and multimodal society. The present study offers an insight into current approaches employed in this specific area. On the basis of results of empirical research concerning distance learning of foreign languages at universities and based on the analysis of the Common European Framework of Reference for Languages (GER 2020) from the aspect of Visual Literacy, conclusions are drawn with regard to the training of pre-service teachers of the German language and the connection between theory and practice.

Keywords: Visual Literacy, visual culture, teaching of foreign languages, new methods.

Úvod

Súčasná doba sa vyznačuje neobyčajnou dynamikou rozvoja a zmien, rozmanitosťou a rýchlo sa meniacim sociokultúrnym prostredím spojeným s globalizáciou, v ktorom sa do popredia dostáva rozvoj techniky, multikultúra, multimodalita a multimedialita. Tieto zmeny zasahujú na rozmanitých miestach a rôznym spôsobom do nášho života. Viacdimenziálna a multimediálna komunikácia sa stáva samozrejmom súčasťou nášho života, pričom vizuálna komunikácia zohráva stále dôležitejšiu rolu. Obrazy najrôznejšieho druhu sú všade okolo nás, sprevádzajú nás, komunikujú s nami, prihovárajú sa nám emocionálne aj holisticky, ovplyvňujú naše vnímanie a chápanie sveta. Vďaka novým médiám vystupujú, navzájom sa zamieňajú a prelínajú vizuálne impulzy rôznej intenzity a dynamiky. Vizuálna realita tak vstupuje do kontaktu s človekom primárne (písmená, slová, symboly, objekty etc.), ale aj sekundárne (vizuálne stvárnenia sprostredkujú obsahy priamo alebo nepriamo). Stala sa našou samozrejmom každodennosťou – divadelné predstavenia a koncerty sledujeme v priamom prenose, návšteva miest s ich pamätihodnosťami a skvosty svetových galérií sa nám ponúkajú prostredníctvom nových médií v našich príbytkoch. Z komerčných dôvodov sa obrazy rôzneho druhu ako kľúčové determinanty neuromarketingu objavujú v spotrebnom tovare, v dôsledku čoho nájdeme na úžitkových predmetoch každodenného používania artefakty výtvarného umenia, architektonické skvosty či regionálne zvláštnosti. Vizuálna realita, obrazy sa „nielenže spájajú

¹ Štúdia vznikla v rámci projektu KEGA 042UK-4/2022: Facilitácia Visual Literacy v multimodálnom a multimediálnom prostredí cudzojazyčnej edukácie budúcich učiteľov nemeckého jazyka.

s realitou, ale sa aj stali realitou, jej súčasťou. Obrazy sa k sebe priradujú viac než iné veci kedykoľvek predtým, a to aj napriek svojej skutočnosti. Prichádzajú teda nové výzvy, ale aj hrozby“ (Šupšáková, 2010, s. 2). Nadmerné množstvo vizuálnych podnetov, ich frekvencia a intenzita spôsobujú problémy pri ich filtrovaní v procese selektovania a rozlíšenia podstatného od menej podstatného, dôležitého od menej dôležitého, pravdivého od nepravdivého. Nie vždy disponujeme dostatočnou schopnosťou kriticky porovnávať a rozlíšiť v nápore najrôznejších obrazov priority. Vzhľadom na vzniknuté napätie medzi neustálym tokom vizuálnych informácií a často nedostatočnou schopnosťou ich spracovania je jedným z dôležitých imperatívov súčasnosti rozvoj vizuálnej gramotnosti (visual literacy) mladých ľudí, jej inštitucionálne sprostredkovanie a podpora rozvoja kompetentností mladých ľudí v tejto oblasti či už v škole, knižnici, múzeu alebo galérii. „Vizuálne médium s jeho často kontroverzným uplatnením v konzumnej spoločnosti je v cudzojazyčnej edukácii pre pedagóga výzvou. Výzvou zmeniť prístup k nemu a spôsob práce s ním, aby sa stalo aktívnym a tvorivým prostriedkom na hodine a prispelo k jej zaujímavosti a atraktivite“ (Kolečani Lenčová, 2012, s. 6).

Multimodálne a multimediálne prostredie ostatných rokov vytvára vhodný priestor na rozvoj vizuálnej gramotnosti, no práve tu vzniká problém spojený s výberom, selekciou a hodnotením bohatosti a rozmanitosti vizuálnych foriem. Otázkou je, či škola dostatočne pružne reaguje na uvedené pohyby v spoločnosti (porov. Molnárová, 2019, s. 176 – 177) a do akej miery dokáže pedagóg využiť potenciál nového prostredia, efektívne a systematicky pracovať s vizuálnym materiálom.

Vizuálna kultúra a vizuálna gramotnosť v kontexte cudzojazyčnej edukácie

V druhej polovici 19. storočia končí dominantné postavenie tlačeneho textu, keďže sa jeho význam postupne oslabuje objavením fotografie, zrodom a rozvojom filmu, televízie, televízie, počítača, internetu a nástupom virtuálnej reality. Nové médiá, ktoré subsumujú v sebe aj texty, sú založené na obraze a pohyblivom obraze a sú organizované technickým obrazom. S nimi spojená vizuálna kultúra tak vytesnila a nahradila tradičnú kultúru v našich krajinách. Je sprevádzaná kultúrnou zmenou – vizualizáciou, posunom informácií, ktoré pôvodne neboli vizuálne do názornej podoby pomocou grafov, diagramov, schém, obrazov, filmov a ďalších foriem. Inými slovami môžeme vizualizáciu charakterizovať ako zviditeľnenie toho, čo primárne viditeľné nie je za účelom dokumentácie, komunikovania, uchovania, poznávania, tvorby, zábavy etc. Vnímame ju ako schopnosť, proces a produkt tvorby, interpretácie, využívania a reflexie vizuálnych foriem na papieri, v našich myšliach alebo prostredníctvom technologických nástrojov za účelom sprostredkovania a oznamovania informácií, podnetov na uvažovanie, spracovanie a rozvíjanie predtým neznámych myšlienok, ako aj na podporu porozumenia.

Vo všetkých sférach spoločenského života dochádza k vizualizácii komunikácie – okrem podnetov z reálneho prostredia dominuje televízia a internet. Moderný život prebieha na obrazovke, obraz pohlcuje text a multimédiá sa stávajú najpoužívanejším prostriedkom bez toho, aby sme si to hlbšie uvedomili, hlavnými nástrojmi vizualizácie sa stávajú počítač a internet. S procesom vizualizácie, vytváraním vizuálnych produktov tohto procesu (napr. obrazy, fotografie, grafické znázornenia), ako aj vizuálnej komunikácie ako sprostredkovania informácií prostredníctvom vizuálneho kódu sa spája vizualita ako jeden zo sprievodných znakov vizuálnej kultúry (Barkowski, Krumm, 2010, s. 353). Z uvedeného sa dá konštatovať, že vizualitou sa vyznačuje čokoľvek vizuálne vytvorené či vyrobené a interpretované ľuďmi pri rešpektovaní funkčného, estetického alebo komunikatívneho zámeru.

Vizuálna gramotnosť (a v tomto kontexte tiež mediálna gramotnosť) v zmysle reflektujúceho vedomého videnia sú požiadavkami, ktoré získavajú v pedagogickom výskume na dôležitosť. Postupná medializácia nášho každodenného života má za následok obrat k obrazovému materiálu a prehodnocovanie jeho funkcií aj v didaktike cudzích jazykov. Odborníci konštatujú potrebu kritickej reflexie mediálnych ponúk s dominantným postavením obrazu. Vytvárajú sa koncepty a modely na podporu a rozvoj vizuálnej gramotnosti, vizuálna

gramotnosť sa dáva do súvislosti s funkcionalitami vizuálneho média s dôrazom na estetickú a (inter)kultúrnu funkciu, transformujú sa skúsenosti z materinského jazyka do cudzích jazykov. Ostatné roky sa v početných štúdiách a v empirickom výskume čoraz viac nazerá na vizuálne médiá zo semiotickej perspektívy a vnímajú sa ako nezávislé texty, ktoré sú zmysluplné, informujú o neobrazových realitách, a preto je potrebné ich interpretačne otvárať – prostredníctvom skúmania ich formálnych charakteristík (Gretsch, Holzäpfel, 2016, s. 23; Hallet, 2013, s. 213 – 224; 2015, s. 27; Chen, 2014, s. 261 – 278; Kolečani Lenčová, 2019, s. 139 – 155 etc.). Zdá sa preto potrebnéjšie ako kedykoľvek predtým, aby sme sa v didaktike cudzích jazykov bližšie zaoberali významom vizuálnych stvárnení (hlavne sú to médiá so silným zastúpením obrazu, ako aj multimodálne konglomeráty (fotografia, komiks, reklama, inzerát atď.).

Súčasťou multimediálneho sprostredkovania informácií je obrazový materiál. Čítanie textu bez obrazového materiálu alebo videa, či ide o zábavné alebo náučné čítanie ustupuje stále viac do úadia v prospech kratších textov často s jednoduchou syntaktickou výstavbou a redukovanou slovnou zásobou. Súčasné digitálne technológie umožňujú uplatňovať multimediálne textové konglomeráty, v ktorých samostatné textové alebo obrazové prezentácie ustupujú do úadia. Stále viac je preferovaná multimodalita, ktorá predstavuje spájanie, kombinácie a prekríženia rôznych znakových systémov. Nejde však len o spôsob stvárnenia, množstvo a pestrosť formátov, ale aj o rýchlosť, tempo, v akom sa obrazy ponúkajú recipientovi, a tak z fyziologického hľadiska nedávajú oku čas na ich spracovanie. Ako sme uviedli vyššie, optické signály, virtuálna realita je jedným z fenoménov súčasnosti. Zrakom prijímame stále viac a rýchlejšie, pričom často bez robenia rešerše alebo spochybnenia obsahov, čo sa dá pripisovať množstvu a rýchlosti ponúkaných informácií.

Pôvodne pojem *literacy* (gramotnosť) predstavoval schopnosť človeka porozumieť a orientovať sa v texte, schopnosť podpísať sa a schopnosť základného počítania, spájal sa teda s čítaním, písaním a počítaním. Uvedená základná charakteristika gramotnosti už dnes neplatí, nakoľko gramotná osoba dnes je vzdelaná osoba, je to človek, ktorý dokáže zodpovedne fungovať v spoločnosti. Pojem *literacy* nadobudol širšie významové pole, a preto môžeme hovoriť o rozvoji rôznych gramotností, napr. jazykovej, mediálnej, internetovej, informačnej či estetickej. Vzťah medzi internými a externými reprezentáciami vyjadril už Seels (1993, s. 97 – 112), keď rozlišuje vo vzťahu k sebe *Visual Thinking* (vizuálne myslenie), vo vzťahu k iným, k interaktantom *Visual Communication* (vizuálna komunikácia) a *Visual Learning* (vizuálne učenie sa) ako proces a výsledok kombinácie *Visual Thinking* a *Visual Communication*. Pri snahe definovať a charakterizovať pojem *visual literacy* treba brať do úvahy, že v posledných desaťročiach sme stále viac usmerňovaní na iconic turn. Obtiažnosť definovania pojmu *visual literacy* tak vychádza jednak z vyššie uvedených zmien koncepcie *literacy*, nástupu digitálnych technológií a tiež zo skutočnosti, že sa adjektívum *visual* vyznačuje nejednoznačnosťou, neurčitosťou, keď pomenúva vizuálne, obrazné, optické, týkajúce sa zrkového vnímania. Keď vnímame v tomto kontexte pojmy vizuálny vs. písaný alebo vizuálny vs. slovný, tak sú jednotky a procesy viazané na obraz v polarizácii s písmom. V diverznej rozprave okolo pojmu *visual literacy* narážame na nemecký pojem *Bild*, ktorému v angličtine zodpovedajú dva pojmy – *picture* a *image*. *Picture* sa viaže na materiálny objekt, *image* sa opakuje pri nehmotných aspektoch, vzťahuje sa na obrazy v našom mentálnom lexikone. Pritom materiálne obrazné stvárnenia a zobrazenia sú neoddeliteľné od mentálnych obrazov, evokujú kreovanie mentálnych obrazov. Mentálny obraz ale nemusí byť zakaždým spojený s určitým materiálnym obrazom (*picture*) (Kolečani Lenčová, 2017, s. 20 – 21).

Visual Literacy predstavuje široký interdisciplinárny koncept vo vzťahu k médiám každého druhu, čo vedie k relatívnej difúzii pri jej definovaní. Heinrich (1982, s. 62) chápe vizuálnu gramotnosť ako naučenú zručnosť, ktorá umožňuje človeku vizuálne informácie správne interpretovať a tiež vedieť sám vytvárať takéto správy/informácie. Oproti tomu Pettersson vo svojej definícii *visual literacy* (1993, s. 222) rozlišuje medzi sumou vizuálnych kompetentností, ktoré človek získa spracovaním vizuálneho podnetu spolu s predchádzajúcimi senzorickými

skúsenosťami, naučenou zručnosťou vedieť interpretovať komunikáciu s vizuálnymi symbolmi a pomocou nich vytvárať informácie (správy), ďalej zručnosťou vedieť obrazné (vizuálne) vyjadriť slovne a naopak a nakoniec zručnosťou spracovať a zhodnotiť informácie vo vizuálnych médiách. V tejto charakteristike sa opiera autor o mentálny lexikon recipienta a vníma vizuálnu gramotnosť ako zručnosť, ktorú je možné sprostredkovať a ktorá umožňuje recipientovi interpretovať vizuálne podnety, ako aj ich sám vytvárať. Petersson na jednej strane opisuje presne, ktoré čiastkové kompetencie sa očakávajú u človeka, pokiaľ ho máme vnímať ako osobu vyznačujúcu sa vizuálnou kompetenciou, no v edukačnom kontexte by sa žiadalo čiastkové kompetencie spojiť s metódami a formami na hodine v korelácii so stanovenými hlavnými a čiastkovými cieľmi hodiny. Šupšáková (2004, s. 10 – 11, 2010, s. 1) považuje vizuálne myslenie, vizuálne vnímanie, vizuálnu komunikáciu a nadobúdanie vizuálnych schopností učením sa za fundamentálne koncepty vizuálnej gramotnosti.

Uvedené koncepty *visual literacy* nie sú samozrejme jediné, v odbornom diskurze k pojmu vizuálna gramotnosť sa dá konštatovať pluralita prístupov. Opierajúc sa o vyššie uvedené charakteristiky vizuálnej gramotnosti, ako aj a Spoločný európsky referenčný rámec pre *visual literacy* (Wagner/Schönau, 2016) sme sformulovali nasledovnú charakteristiku *visual literacy*: „*Visual literacy je naučená schopnosť identifikovať vizuálne produkty alebo vizuálne informácie v rôznych médiách, vedieť im porozumieť, dokázať ich analyzovať, interpretovať, prípadne evalvovať a vedieť o nich s ostatnými komunikovať*“ (Kolečáni Lenčová, 2017, s. 22).

Vizuálna gramotnosť zohráva významnú rolu v mnohých odborných a tematických oblastiach (reklama, estetika, umenie, biológia, chémia, grafický dizajn, film etc.), pričom jednou z nich je vzdelávanie budúcich učiteľov, čiže aj učiteľov cudzích jazykov (Wagner/Schönau, 2016, s. 150). Do vyučovacieho procesu by sa to malo premietnuť vo forme efektívnejšieho využitia vizuálnych médií (obraz, fotografia, film etc.) s ich špecifickými vlastnosťami a formami stvárnenia, podmienenými ich charakteristikami. To si však v edukačnej praxi vyžaduje ich premyslené a systematické používanie pri poznaní a zohľadnení ich špecifik a využitím ich potenciálu. Len tak sa môžu stať vo vyučovacom procese proaktívnym médiom a môžu viesť k dosiahnutiu stanovených cieľov. Tieto skôr všeobecné tvrdenia musia nájsť svoje aplikačné transformácie v podobe rozpracovaných a overených efektívnych postupov na primerané dynamizovanie vyučovacej hodiny. Ak využijeme čo najviac z potenciálu konkrétneho vizuálneho média, umožníme žiakovi v adekvátnom kontexte pracovať s daným médiom efektívne. Pokiaľ sa nám podarí osloviť žiaka celostne (holisticky), podporíme u neho rozvoj kritického myslenia, spúšťajú sa kreatívne procesy a vytvárajú sa podmienky aj na jeho emocionálny rast. Dôležité je postupovať uvážene, neurýchľovať, naopak, skôr spomaľovať edukačný proces tak, aby sa vytvoril dostatočný časový priestor na vnímanie mechanizmov, cez ktoré dané vizuálne médium pôsobí, a tým zabezpečiť u žiaka zintenzívnenie jeho vnímania (Schoppe, 2013, s. 1).

Empirický výskum k dištančnej cudzojazyčnej edukácii na vysokých školách, analýza Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (GER 2020) z aspektu vizuálnej gramotnosti

V spojení s riešenou problematikou *visual literacy* sme spracovali vybrané dáta zamerané na využitie multimediality a multimodality virtuálneho prostredia z empirického výskumu k dištančnej výučbe medzi vysokoškolskými učiteľmi cudzích jazykov počas 1. vlny pandémie na Slovensku v letnom semestri (ďalej LS) 2019/2020 a z prieskumu medzi študentmi Katedry nemeckého jazyka a literatúry (ďalej KNJL) k blended-learningu v zimnom semestri (ďalej ZS) 2018/2019 a 2020/21.

U vysokoškolských učiteľov cudzích jazykov (169 respondentov) sa potvrdila nedostatočne rozvinutá metodická kompetencia v tvorbe, poznaní a využívaní digitálnych nástrojov a ich kombinácií. Učители nemali skúsenosť s dištančnou výučbou (68%), v prevažnej miere sa opierali o textové materiály, možnosti multimediality vo virtuálnom priestore nevyužili

optimálne. Porovnali sme digitálnu kompetenciu (ďalej DK) (3,46) a metodicko-didaktickú kompetenciu (ďalej MDK) (3,96). Učitelia s vyššou MDK a DK aplikovali do svojich hodín signifikantne viac sociálnych foriem a učebných materiálov vrátane multimediálnych. Počas dištančnej výučby 45% vyučujúcich vytvorilo multimediálne prostredie používaním krátkych videí a filmov, audionahrávok k učebniciam (23,7%), podcastov (14,2%), profesionálne spracovaných digitálnych učebných pomôcok (12,4% – aplikácie, interaktívne učebnice), vizuálne a interaktívne prvky absentovali. Dá sa konštatovať, že „*premýšľane zvolená kombinácia viacerých médií sa z pedagogicko-psychologického hľadiska považuje za výhodnú, pretože umožňuje vytváranie komplexných, lepšie sa fixujúcich mentálnych reprezentácií.*“ (Kováčová et al., 2020, s. 249). Ukázalo sa, že „*...didaktika cudzích jazykov, ktorá sa vyznačuje pluralitou metód, stratégií a uplatnením rôznych technológií sa musí viac otvoriť smerom k digitálnym technológiám... a až pandemická situácia potvrdila, že nemôže existovať paralelne svet digitálnych technológií a svet edukácie bez vzájomnej kooperácie a podpory*“ (Kolečani Lenčová et al., 2021, s. 237).

S cieľom získania vyváženého pohľadu na problematiku ponúkame zmapovanie postoja študentov KNJL v ZS 2018/2019 a ZS 2020/2021, ktoré potvrdilo nedostatočné terminologické zázemie (terminologické nepresnosti v rozlíšení sociálnych sietí a iných služieb alebo portálov, napr. možnosti použitia funkcionality platformy LMS Moodle). Na druhej strane sa však potvrdil obrat v používaní platformy Moodle – kým v roku 2018 platformu Moodle skôr nepoužívalo 82%, v roku 2020 došlo k posunu opačným smerom, až 83% respondentov Moodle používalo. Materiál v elektronickej podobe v roku 2018 študenti skôr nepoužívali (78%) a v roku 2020 skôr áno (79%). Taktiež sa konštatoval obrat v používaní podcastov a vodcastov. V roku 2018 až 74% respondentov tieto médiá nepoužívalo a v roku 2020 ich, naopak, 71% používalo. Dá sa konštatovať tendencia používať viac nové médiá a siete: Facebook 89% - 96%, Instagram 48% - 68%, smartfón ostal na rovnakej úrovni 93% - 93%, používanie laptopu sa mierne zvýšilo z 93% na 96% (Kolečani Lenčová, I./Tomášková, 2020, s. 93, 98). Výsledky naznačujú, že sa počas pandémie v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi začali intenzívnejšie používať internetové platformy (Facebook, Twitter, Google) a taktiež rôzne vizuálne či multimediálne formy, čo sa dá v kontexte podpory vizuálnej gramotnosti nadobudnutím určitej zručnosti pri práci s novými médiami hodnotiť pozitívne.

Analýza GER (2020) z aspektu vizuálnej gramotnosti poukázala na nasledovné skutočnosti: Explicitne sa pojem vizuálna gramotnosť nevyskytuje, uvádza sa funkcia vizuálnej podpory pri čítaní a počúvaní s porozumením; obrazovú stopu v audio-vizuálnych médiách vnímajú autori v deskriptoroch ako pomôcku pre porozumenie textom na úrovniach, na ktorých sú lingvistické znalosti menej rozvinuté. Pojem vizuálny (visuell) v rôznych spojeniach a kontextoch sme zaznamenali v hlavnom texte 79x, súvisiace pojmy médium 35x a modalita/modálny 33x, v zozname literatúry 3x (visuelle Unterstützung, visuelle Hilfen, visuelle Signale). Pojmy súvisiace priamo alebo nepriamo s vizuálnou gramotnosťou sa vyskytujú v prílohách 1, 2, 5, 6 a 8 ku GER a ich skórovanie je spracované v tabuľke 1.

Príloha	Pojem	Početnosť
1	1	visuelle Störungen (1x)
2	3	visuelle Hilfen (1x), Bilder (1x), Medien (1x)
5	5	visuell (24x), Bild (4x), Grafik(en) (14x), Graffiti (1x), Medien (7x)
6	1	visuell (1x)
8	1	visuell (7x)

Tabuľka 1 Pojmy vizuálna gramotnosť. Zdroj: <http://www.klett-sprachen.de/GER-Begleitband-Downloads>

Aktualizovaný GER (2020) preukazuje čiastočné zohľadnenie požiadavky na podporu a rozvoj vizuálnej gramotnosti, aj keď nie explicitne, nakoľko nerieši funkcie jednotlivých vizuálnych médií (uvedené sú len niektoré formy vizuálnych stvárnení), nezaobera sa multimodalitou ani multimedialitou.

Empirické výskumy poukázali na nedostatočné kvalifikačné predpoklady učiteľa (nízka vizuálna, multimodálna a multimedialná kompetencia), analýzou GER sa zistili hlavne deficity v tom, že aplikačné transformácie v podobe rozpracovaných postupov sa zameriavali prevažne na inštrumentálnu funkciu vizuálneho média. Jednoznačne prevládajúca vedomostno-deklaratívna paradigma a reprodukčné postupy neumožňujú študentom byť dostatočne aktívni, samostatní, niest' osobnú zodpovednosť a byť tvoriví. Bude potrebné realizovať technické školenia na prácu v digitálnom prostredí neboli metodicko-didakticky zamerané na vyučovanie cudzích jazykov.

Záver

Vizuálna, ako aj multimedialná gramotnosť sa ťažko dá nadobudnúť ex privata industria, je nevyhnutné ju integrovať do edukačného procesu vo vyučovaní cudzích jazykov. Taktiež je potrebné vytvorenie a integrovanie didaktických kurzov so zameraním na vizuálnu a multimedialnú kompetenciu v online prostredí do pregraduálneho štúdia cudzích jazykov (charakteristika online prostredia, poznanie existujúcich platforiem a nástrojov a ich funkcionalít, digitálnych učebných prostriedkov, zabezpečenie interaktivity). Facilitačný účinok na rozvoj vizuálnej gramotnosti by malo vytvorenie spoločnej elektronickej banky s otvoreným prístupom pre vyučujúcich cudzích jazykov naprieč edukačným systémom, do ktorej by mohli vkladať osvedčené postupy spolu s prílohami v podobe pracovných listov, dokumentácie z hodín a iného pomocného materiálu. Platforma ako otvorený systém bude zároveň diskusné fórum a bude ju možné kontinuálne rozširovať, upravovať a dopĺňať novými návrhmi zo strany učiteľov na všetkých stupňoch edukácie (Kolečani Lenčová et al., 2021, s. 238).

Za veľmi dôležitú považujeme intenzívnu a systematickú podporu rozvoja vizuálnej gramotnosti v multimedialnom a multimodálnom prostredí vysokoškolského vzdelávania budúcich učiteľov nemeckého jazyka (a všetkých ďalších cudzích jazykov) naprieč spektrom kurzov z lingvistiky a literatúry, rozšírenou ponukou výberových seminárov a tiež ponukou seminárov pre učiteľov z praxe. Komplexné spracovanie problematiky by sa žiadalo vo forme vysokoškolskej učebnice zameranej na rozvoj vizuálnej a multimedialnej gramotnosti. Absenciu vysokoškolskej učebnice k vizuálnej gramotnosti a vizuálnym médiám s ich špecifickými vlastnosťami a formami stvárnenia v prepojení s IKT rieši čiastočne monografia *Neue Wege im DaF-Unterricht* (2018)², zameraná na vybrané vizuálne médiá (umelecký obraz, fotografia, komiks, film) v úzkom prepojení s IKT na pozadí najnovších poznatkov referenčných disciplín. Metodické postupy využívajú multimedialnosť nových médií a otvorenosť umeleckých artefaktov s ich formatívnym vplyvom na komplexný rozvoj osobnosti študenta, ponúkajú interpretačnú slobodu, estetické zážitky a podnety na vlastnú kreatívnu (seba)realizáciu.

Uplatnením obrazu len v role podporného, inštrumentálneho média sa nedostatočne využíva jeho potenciál, čo nezodpovedá požiadavkám postkomunikatívnej výučby cudzích jazykov. Rozšírením edukačných zámerov cestou prepojenia vizuálnych a audiovizuálnych podnetov v online prostredí, ich synergickým pôsobením sa podporí vizuálna a mediálna gramotnosť.

Výsledky v oblasti teoretických analýz, empirických výskumov, ako aj aplikácií v praxi naznačujú ďalšie smerovanie v oblasti vizuálnej gramotnosti:

1. Zmiešaný resp. kvalitatívny výskum so zameraním na funkcionality jednotlivých vizuálnych médií a ich funkčnosť v edukačnej praxi.

² Monografia je výstupom z projektu KEGA 051UK-4/2016 *Prehĺbenie vyučovania kultúry a umenia v študijnom programe „nemecký jazyk a literatúra“ prostredníctvom blended-learningu*

2. Rozpracovanie intervenčného programu na rozvoj vizuálnej gramotnosti.
3. Systematická a kompetentná príprava budúcich učiteľov nemeckého jazyka.
4. Začlenenie digitálnej techniky s jej multimodálnou komunikáciou medzi ostatné nástroje do procesu výučby a štúdia.
5. Užšia medziodborová spolupráca (*visual literacy* ako prierezová téma, interdisciplinárny charakter).
6. Ontenzívny diskurz k danej problematike..

Humanistické koncepty, kulturologické a estetické prístupy v prepojení s IKT zapojením emocionálnej a afektívnej zložky s osobnými skúsenosťami učiaceho sa prinášajú do vyučovania pozitívnu zmenu. Inovatívne a interaktívne postupy na prácu s obrazovým materiálom pôsobia motivačne (hlavne na rozvoj produktívnych rečových zručností hovorenia a písania), podporujú rozvoj kritického myslenia a prispievajú k väčšej efektívnosti hodiny.

Zoznam citovanej literatúry

BARKOWSKI, H., KRUMM, H. J. 2010. *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.

Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lerne, lehren, beurteilen. Begleitband. 2020. Stuttgart: Klett. Dostupné na: <http://www.klett-sprachen.de/GER-Begleitband-Downloads>

GRETSCH, P., HOLZÄPFEL, L. 2016. *Lernen mit Visualisierungen*. Münster: Waxmann Verlag.

HALLET, W. 2013. Die Visualisierung des Fremdsprachenlernens. Funktionen von Bildern und visual literacy im Fremdsprachenunterricht. In: LIEBER, G. (Hrg.) 2013. *Lehren und Lernen mit Bildern. Ein Handbuch zur Bilddidaktik*. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, s. 213 – 224.

HALLET, W. 2015. Viewing Cultures: Kulturelles Sehen und Bildverstehen im Fremdsprachenunterricht. In: HECKE, C., SURKAMP, C. (Hrg.) 2015. *Bilder im Fremdsprachenunterricht*. Tübingen: Narr Verlag, s. 26 – 54.

HEINRICH, R. et al. 1982. *Instructional media and the new technologies of Instruction*. New York: John Wiley and Sons.

CHEN, E. V. 2014. Die Sprache der Dinge: Ästhetisches Lernen und Visual Literacy in der Ausbildung von DaF-Lehrenden – Über die Arbeit mit Bildern und Objekten. In: BERNSTEIN N., LERCHNER, Ch. 2014. *Ästhetisches Lernen im DaF-/DaZ-Unterricht*. Göttingen: Universitätsverlag.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2012. *Vizuálne médium vo výučbe cudzích jazykov. Vybrané kapitoly s praktickými ukážkami z nemeckého jazyka*. Banská Bystrica: FHV UMB.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2017. Visual literacy v cudzojazyčnej edukácii = Visual literacy in foreign language education. In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte 4* [elektronický zdroj]. Zvolen: Technická univerzita, s. 16 – 26 [CD-ROM].

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I., KOVÁČOVÁ, M., TOMÁŠKOVÁ, S. 2018. *Neue Wege im DaF-Unterricht: Bildende Kunst – Spielfilm – digitale Medien*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I. 2019. Visual Literacy und neue Medien im DaF-Unterricht. In: *Aussiger Beiträge: Germanistische Schriftenreihe aus Forschung und Lehre*, roč. 13. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 139 – 155.

KOLEČÁNI LENČOVÁ, I., TOMÁŠKOVÁ, S. 2020. Blended Learning und digitale Medien in der universitären Ausbildung = Blended learning and digital media in university education. In: *SZfG*, roč. 12, č. 2, s. 88 – 106.

KOLEČANI LENČOVÁ, I., KOVÁČOVÁ, M., TOMÁŠKOVÁ, S., MOLNÁROVÁ, E. 2021. Cudzojazyčná edukácia na vysokých školách a jej špecifiká vo vzťahu k vybraným aspektom dištančnej výučby = Foreign language education at universities and its specifics in relation to selected aspects of distance learning. In: *Philologia*, roč. 31, č. 1, s. 219 – 240.

KOVÁČOVÁ, M., JURKOVÁ, V., KOLEČANI LENČOVÁ, I., MOLNÁROVÁ, E., TOMÁŠKOVÁ, S. 2020. Dištančná cudzojazyčná edukácia na vysokých školách očami pedagógov. In: *Philologia*, roč. 30, č. 2, s. 237 – 254.

LOBINGER, K. 2012. *Visuelle Kommunikationsforschung: Medienbilder als Herausforderung für die Kommunikations- und Medienwissenschaft*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.

MOLNÁROVÁ, E. 2019. Komunikácia obrazu a textu vo vybraných učebniciach nemeckého jazyka. In: *Aplikované jazyky v univerzitnom kontexte 6*. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, s. 175 – 183.

PETTERSSON, R. 1993. Visual Literacy und Infologie. In: WEIDENMANN, B. et al. (Eds.) *Wissenserwerb mit Bildern: instruktionale Bilder in Printmedien, Film/Video und Computerprogrammen*. Huber, s. 215 – 235.

SEELS, B. 1993. Visual literacy. The definition Problem. In Moore, m., Dwyer, F. (Hg.), *Visual literacy: A Spectrum of Visual Learning*. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications, s. 97 – 112.

SCHOPPE, A. 2013. *Bildzugänge*. Seelze: Klett/Kallmeyer.

ŠUPŠÁKOVÁ, B. 2010. Vizualita, vizuálna kultúra a stratégie rozvíjania obrazotvornosti. [online] In: *ArtMediaEducation* 2010. [cit. 2022-07-22] Dostupné na internete: <http://www.arteducation.sk/publikacie-studie-clanky/detail/vizualita-vizualna-kultura-a-strategie-rozvijania-obrazotvornosti/studia/>

ŠUPŠÁKOVÁ, B. et al. 2004. *Vizuálna kultúra a umenie v škole*. Bratislava: DIGIT.

WAGNER, E., SCHÖNAU, D. (Eds.) 2016. *Cadre Européen Commun de Référence pour la Visual Literacy – Prototype, Common European Framework of Reference for Visual Literacy – Prototype, Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Visual Literacy – Prototyp*. Münster/New York: Waxmann.

Kontakt

Doc. PhDr. Ivica Kolečani Lenčová, PhD.

Univerzita Komenského

Pedagogická fakulta

Katedra nemeckého jazyka a literatúry

Račianska 58 Bratislava

Slovenská republika

Email: kolecani@fedu.uniba.sk

ĎURICOVÁ, A., ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. (eds.) 2021. *Od textu k prekladu XV – I. časť*. Praha: JTP. 101 strán. ISBN 978-80-7374-131-0.

Zborník *Od textu k prekladu XV. – časť I.* predstavuje ďalšiu publikáciu z radu rovnomenných knižných diel venovaných problematike odborného jazyka. Tlačový výstup pozostáva zo štrnástich príspevkov, ktoré predstavujú odborný jazyk v kontexte aktuálneho vedeckého poznania z rozličných aspektov. Zborníku dominuje predovšetkým problematika právneho jazyka s prienikom do rozličných sfér – lingvistickej, translatologickej či didaktickej.

Článok M. Benčekovej je venovaný výskumu frazeologických jednotiek vyskytujúcich sa v odbornom texte v spojitosti s kategóriou knižných frazém. Problematiku predstavuje prostredníctvom pohľadu na korpus odborných textov z oblasti politických vied a príbuzných odborov. A. Ďuricová zameriava svoj príspevok na predstavenie vybraných prekladateľských problémov a navrhnutie ich riešení na príklade konkrétneho textového typu – rozsudku. M. Imrichová nasmerováva prostredníctvom svojho príspevku pozornosť na slovenský právny štýl a vyjadruje sa k úpravám a/alebo zmenám právnej terminológie z lingvistického hľadiska. Ako ťažiskovú ponúka kategorizáciu rozlišujúcu medzi formálnou zmenou termínov, obsahovou zmenou alebo úpravou termínov a vznikom nových termínov. Príspevok M. Kásovej sa sústreďuje na predstavenie komparatívneho pohľadu vybraných termínov zo sociálnej oblasti s akcentáciou rolí materstva a otcovstva v právnych systémoch Nemecka, Rakúska, Švajčiarska ako aj Čiech a Slovenska. V popredí príspevku stoja najmä otázky dopadu vyjadrenia konkrétneho vybraného pojmu prostredníctvom jazyka na chápanie, resp. interpretáciu daného pojmu a na proces jeho translácie z/do iného jazyka. Aj H. Mazurová zacielfuje pozornosť na vzájomné prepojenie jazyka a práva. Jazyk pritom vníma jednak ako prostriedok komunikácie, jednak ako nástroj analýzy a riešenia teoretických problémov v oblasti práva. Ako východisko pre takéto vnímanie predstavuje koncepciu Hartovho chápania otvorenej textúry práva, ktorej predstavenie je jedným z ťažiskových bodov príspevku. Prienik translatologickej a didaktickej perspektívy dominuje článku P. Milošovičovej. Autorka v ňom predstavuje možnosti aplikácie interkultúrneho manažmentu a benefity jeho zaradenia ako predmetu do študijného programu určenému na vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov. Spoločný príspevok autoriek M. Némethovej a E. Monárovej sa zaoberá praktickými otázkami využitia informačných technológií vo vzdelávaní budúcich právnikov. Príspevok predstavuje inovatívne tendencie v takomto vzdelávaní (ako napr. forma klinického právnického vzdelávania, či implementácia predmetu týkajúceho sa právnej informatiky) v kontexte elektronizácie edukácie počas pandémie. L. Poľáková predstavuje – predovšetkým formou prekladovej analýzy vybraných odborných pojmov – otázku prekladu právnej terminológie z oblasti materstva v rámci jazykového páru *slovenčina – nemčina*. Vlastnej prekladovej analýze predchádzajú informácie týkajúce sa definovania pojmu materstva v Nemecku a na Slovensku v právnom kontexte. Príspevok J. Štefaňákovvej rozoberá problematiku rodovo vyvážených textov v nemeckom jazyku s akcentáciou odbornej oblasti práva. M. Štefková vo svojom príspevku ozrejmuje – prostredníctvom aktuálnych príkladov z vlastnej praxe – výzvy prekladu a tlmočenia v trestnom konaní v súčasnosti a v konforntácii vlastných skúseností z praxe s aktuálne platnými legislatívnymi ustanoveniami navrhuje zavedenie konkrétnych opatrení smerujúcich k profesionalizácii úradného prekladu na Slovensku. S. Tomášiková ponúka teoretické východiská pre preklad termínov zo sociálnej oblasti z nemeckého do slovenského jazyka, ktoré tvorili východisko pri zostavovaní trilingválneho paralelného nemecko-slovensko-českého slovníka s názvom *Matka a dieťa*, vydaného v roku 2021. Autorka sa pritom dotýka napr. pluricentrického aspektu nemčiny, stupňa príbuznosti východiskového a cieľového jazyka, ale aj stupňa príbuznosti porovnávaných systémov, a zároveň rozoberá špecifiká translácie odborného jazyka. B. Ulašín približuje procesy univerbizácie v slovenskom a v španielskom jazyku a vyhodnocuje ich špecifiká s ohľadom na konkrétny jazyk. Problematiku sprístupňuje čitateľovi prostredníctvom množstva konkrétnych príkladov. L. Vaňková dáva prostredníctvom svojho

článku do pozornosti čitateľa formy podpory univerzitného vzdelávania v oblasti odborných cudzích jazykov na Ostravskej univerzite v Ostrave a predstavuje *Centrum výskumu odborného jazyka*, ktoré funguje pri Filozofickej fakulte Ostravskej univerzity už od roku 2011. Príspevok autorky O. Wrede zasadzuje do translatologického kontextu otázku vzájomného prelínania sa odborných vedomostí z oblasti práva a poznania charakteristík konkrétneho textového žánru (prekladaného textu) z pohľadu jeho lingvistickej charakteristiky. O. Wrede bližšie rozvádza úlohu viacerých parciálnych kompetencií (ako napr. schopnosť vhodného štylistického uchopenia textu, nutnosť disponovania dostatočnou vedomostnou bázou s ohľadom na konkrétnu právnu oblasť, ale aj úlohu interkultúrnej kompetencie) a zdôrazňuje potrebu ich premietnutia do procesu moderného univerzitného vzdelávania budúcich tlmočníkov a/alebo prekladateľov.

Súbor príspevkov poskytuje pestrú mozaiku zaujímavých informácií o odborných jazykoch a aj tohtoročný zborník bude celkom iste pre čitateľa podnetný a prínosný.

Recenzentka

doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra jazykovedy a translatológie

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: zuzana.gasova@euba.sk

SLANČOVÁ, D., MERGEŠ, J., KLINGOVÁ, J., SOKOLOVÁ KIČURA, J. 2021. *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta. 464 s. ISBN 978-80-555-2892-2.

Súčasný jazykový výskum sa stále viac posúva do interdisciplinárnych oblastí, k aplikovaným vedám a najmä do sféry mediálnej komunikácie, ktorej dominujú nové médiá. Tradičné – printové – noviny a periodiká čoraz častejšie nájdeme aj v elektronickom variante. Žurnalistické žánre, kedysi výhradne prítomné iba v tlačenej podobe, sa preto dostávajú do online prostredia, v dôsledku čoho môže (ale nutne nemusí) dôjsť k ich modifikácii. Základné parametre, klasifikácia a charakteristika jednotlivých žánrov však ostáva zachovaná, resp. sa prirodzene vyvíja v dôsledku rozširovania a zamerania mediálneho trhu.

V roku 2021 prispeli do bohatej studnice publikácií venovaných problematike žurnalistických textov autori prešovskej lingvistickej školy. Kniha *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách* vyšla na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity ako spoločný autorský počin kolektívu vedeckých pracovníkov, pedagógov a jazykovedcov. Sú nimi Daniela Slančová, Jozef Mergeš, Jana Klingová a Jana Kičura Sokolová. Rozsiahle, vedecky prepracované, ale súčasne didakticky veľmi prístupné a kompozične prehľadné dielo zamerané primárne na študentov mediálnych, komunikačných a humanitných odborov vyšlo v kategórii vysokoškolskej učebnice. Ide o výsledok riešenia projektu KEGA 010PU-4/2020 *Interaktívna stylistika – analýzy a syntéza*. Autori si hneď v úvode stanovili cieľ, ktorý predznamenáva štruktúru publikácie a načrtáva perspektívy jej využitia v praxi. Je ním upriamenie pozornosti na základný prehľad najčastejších žánrov v súčasnej periodickej tlači, ich vzájomné vzťahy a súvislosti medzi nimi. Publikácia sa člení na päť veľkých kapitol, ktoré je nutné vnímať v úzkom prepojení a logickej následnosti budúcej a rozvíjajúcej informácie nevyhnutné na poznanie a pochopenie konkrétnych žánrov.

V prvej kapitole autori vstupujú do témy žurnalistiky základnou otázkou *Čo je to žurnalistika?* Nevyhnutne ju prepájajú s oblasťou komunikácie a poukazujú na jej najdôležitejšie funkcie od informačnej, zábavnej, socializačnej, aktivizačnej až po persuzívnu so všetkými ich charakteristickými atribútmi. Typológia periodík je ďalej konkretizovaná v zaužívanom dichotomickom náhľade odlišujúcim spravodajstvo a publicistiku. Keďže nemožno skúmať žurnalistiku bez pochopenia textu, druhá kapitola je venovaná jeho teoretickým východiskám, segmentácii a štyrom základným prístupom, pomocou ktorých možno text uchopiť a pracovať s ním. Ide o komunikačno-pragmatické, štruktúrne-kompozičné, kontextové a semiotické chápanie textu. Práve v kapitole o štruktúrne-kompozičnom uchopení textu venovali autori pozornosť jeho stylistickým aspektom, kompozičnému usporiadaniu i zviazanosti textu na úrovni kohézie i koherencie. Autori už v úvode publikácie upozorňujú, že k predkladanej problematike prístupujú z hľadiska historického vývinu, a súčasnej aj synchronnej dynamiky, pričom kladú dôraz na deskripciu a explikáciu. Tento prístup hodnotíme veľmi kladne, a to z viacerých dôvodov. Na jednej strane zreteľne poukazuje na vývin v jednotlivých oblastiach (jazyka, textológie, stylistiky, žurnalistiky, teórie žánrov) a zdôrazňuje posun, ku ktorému v nich došlo. Pozorný čitateľ vďaka tomu môže sledovať aktualizáciu i aktuálnosť tematiky v súčasných podmienkach. Ako príklad možno uviesť podkapitolu 2.4.2.4 *Textové stratégie*, kde namiesto tradičnej, ale stále pestrej terminológie hovoriacej o slohových postupoch v slovenskom jazyku, prístupujú k nim ako k textovým stratégiám. Sú vymedzené na základe konceptualizácie reality ako elementárnej referenčnosti (informačná stratégia), deskriptíva (opisnej stratégie), naratíva (rozprávacej stratégie) a explikatíva (výkladovej stratégie). Napriek zvolenej a vyargumentovanej terminológii autori odbočujú k exkurzu o terminologickom vývine zaužívanom v slovenských podmienkach od polovice 50. rokov. Približujú mistríkovsko-findrovskú koncepciu, prístup Dolníka a Bajzikovej, Paulíniho, Mlaceka aj Horeckého. Takýto postup, na druhej strane, podporuje aj didaktický rozmer publikácie, poukazujúc na kontinuitu jazykovedného výskumu a jeho vzájomné súvislosti.

Teoretickú časť publikácie dopĺňajú dve kapitoly venované žánrom. Prvá z nich predstavuje žáner ako zovšeobecnenú, abstraktnú modelovú štruktúru založenú na podobných tematických, funkčných, kompozičných, jazykových a formálnych znakoch. Taktiež približuje žáner z hľadiska jeho historického vývinu. V rámci základnej terminológie sa autori ďalej venujú žánrológii, žánrovým variantom, žánrovej kompetencii, norme či dynamike žánru a ďalším súvisiacim javom. Doplnkovo predkladajú teóriu komunikačného registra vo vzťahu k žánrom a problematike štýlu, pričom sústredia pozornosť najmä na štýl individuálny. Klasifikácia žánrov spracovaná v štvrtej kapitole načrtáva niekoľko existujúcich a popri sebe fungujúcich koncepcií. Medzi nimi možno spomenúť trichotomické delenie žánrov podľa J. Mistrika (na spravodajské, analytické a beletristické) alebo dichotomické členenie na spravodajstvo a publicistiku. Autori predkladajú aj ďalšie vnútorné členenie, ktoré z dichotómie vyplýva, a rovnako sa orientujú aj na teoretické aspekty žurnalistických žánrov v internetovom, televíznom či rozhlasovom prostredí. Didaktický rozmer učebnice je podporený orientačným vstupom na začiatku každej kapitoly, kde sú stručne predstavené dominantné body, témy a pojmy, ktorým sa kapitola bude venovať.

Druhá, rozsiahlejšia časť knihy zhrnutá v piatej kapitole s názvom *Encyklopédia písaných žurnalistických žánrov* tvorí praktickú časť učebnice. Obsahuje výber žurnalistických žánrov, medzi ktorými sú tradičné (komentár, recenzia, správa, úvaha), ale aj niektoré menej známe, ako napríklad nekrológ, portrét či v súčasnosti populárny editoriál, ktorý nahradil úvodník. Jednotlivé žánre sú koncipované podľa jednej schémy – zaradenie žánru (napr. fejtón – žáner beletristický, žáner publicistiky emocionálneho typu, žáner fejtónový), charakteristika a vývin, klasifikácia, funkcia a základné vlastnosti, ukážka, rozbor ukážky a na záver žánrové parametre. Jednotná koncepcia kapitol je z didaktického hľadiska prehľadná a orientácia v nich je rýchla a jednoduchá. Najpodstatnejšie prvky a vlastnosti sú v texte graficky zdôraznené. Ukážky sú aktuálne a doplnené zdrojovými údajmi umožňujúcimi ich vyhľadanie. Analýzy vybraných ukážok prepájajú predstavené teoretické poznatky a aplikujú ich na konkrétne texty, zdôrazňujúc príklady nachádzajúce sa v ukážkach. V súvislosti so žánrovými parametrami uvedenými na konci kapitoly ide o štruktúru, ktorá je logická a vzájomne usúvzťažnená. Čitateľ, resp. študent, postupne rozvíja svoje poznatky, dopĺňa ich a nepriamo získava aj metodické základy o výstavbe vedeckého textu od teoretického vstupu, cez analýzu, interpretáciu a syntézu až ku generalizácii. Súčasťou každého hesla predstavujúceho vybraný žáner je doplnujúci zoznam odporúčanej literatúry, ako aj odkaz na súvisiace žánre zaradené v rovnakých kategóriách, čo opäť podporuje učenie sa a uvažovanie v súvislostiach.

Vzhľadom na to, že publikácia je vybudovaná ako učebná pomôcka, nachádzame v nej množstvo prehľadných a funkčne ukotvených schém, tabuliek a ilustrácií vytvorených s cieľom názorne uchopiť abstraktné jazykové procesy pri tvorbe textu, ako aj početné a vzájomne prepojené vzťahy a klasifikácie žurnalistických žánrov. Komplexné mapy žurnalistických žánrov v tlačových médiách sú obsahom šiestej kapitoly.

Na záver možno konštatovať, že kolektívne dielo prešovských jazykovedcov je podnetným, čitateľsky inšpiratívnym, ale najmä mimoriadne praktickým príspevkom do lingvistickej i študijnej literatúry. Svojím bohatým obsahom, a súčasne hĺbkovou analýzou predkladanej problematiky uchopenej v aktuálnom kontexte, sa vymyká v posledných rokoch zaužívanému štandardu stručných skrípt v rozsahu 2 – 3 autorských hárkov. Som presvedčená, že publikácia si nájde čitateľskú základňu nielen v radoch študentov jazykových, mediálnych a humanitných odborov, ale aj medzi pedagógmi tak stredných, ako aj vysokých škôl, pre ktorých môže byť kniha vynikajúcou pomôckou.

Recenzentka:

Mgr. Patrícia Molnárová, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta, katedra slovenského jazyka a komunikácie
Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika
Email: patricia.molnaroa@umb.sk

GÓMEZ-PABLOS, B. 2021. *TEORÍA Y PRÁCTICA DE LA EXPRESIÓN E INTERACCIÓN ORALES EN ELE (NIVEL B1-B2)* Bratislava: Univerzita komenského.

Monografia od autorky Gómez-Pablos písaná v španielskom jazyku sa venuje ústnemu prejavu a interakcii v ústnej komunikácii na úrovni B1-B2 z hľadiska autonómneho prejavu a interakcie pri verbálnej komunikácii. Autorka nazera na problematiku z teoretického aj praktického pohľadu. Odborno-vedecká publikácia pozostáva z troch nosných kapitol teoretického charakteru, z časti zvanej „prílohy“ na pomedzí teórie a praxe a z čisto praktickej časti.

V rámci teoretickej časti publikácie v úvodných kapitolách predstavuje Spoločný európsky referenčný rámec pre jazykové znalosti (SERR) vo vzťahu k ústnemu prejavu a interakcii na úrovni B1-B2: popisuje a vysvetľuje jazykové aktivity podľa Spoločného európskeho referenčného rámca, škálu deskriptorov pre konkrétnu jazykovú zručnosť a úroveň, aktivity odporúčané na tejto úrovni pre ústny prejav a interakciu a kompetencie v rámci komunikačného procesu. Ďalej v teoretickom prehľade autorka Gómez-Pablos venuje pozornosť vybraným aspektom ústneho prejavu a interakcie, pričom sa zameriava predovšetkým na výslovnosť, okamžitosť a spontánnosť orálnej komunikácie, predávanie slova partnerovi v komunikačnom procese, štandardnú jazykovú normu a neverbálnu komunikáciu.

Po kapitolách čisto teoretického charakteru, ktoré dostatočne vyčerpávajúci spôsobom približujú čitateľovi podstatu orality nie len na hodinách cudzieho jazyka nasleduje rozsiahla kapitola, ktorá by sa dala považovať za prechodnú medzi teoretickou a praktickou časťou monografie. V nej autorka zameriava pozornosť na ústny prejav a interakciu priamo vo vyučovanom procese, teda v súvislosti s vyučovaním a učením sa španielskeho jazyka. Pojednáva o skupinovej dynamike a participácii študenta v tomto procese, a zároveň o rovnocennej roli učiteľa. Tak isto približuje konkrétne aktivity a materiály, s ktorými je vhodné pracovať na zdokonaľovaní ústneho prejavu na hodinách španielčiny ako cudzieho jazyka na úrovni B1-B2. V neposlednom rade venuje rovnakú pozornosť aj opravám, opravovaniu chýb v orálnej komunikácii a evaluácii takéhoto prejavu na hodinách. Autorka uzatvára túto časť svojej publikácie sériou príloh, v ktorých predkladá užitočné rady a tipy pre efektívnejší ústny prejav. Sústreď sa najmä na prezentačné zručnosti pri vystupovaní pred publikom, fenomén aplikovateľný nezávisle od jazyka či jazykovej úrovne hovoriaceho, zahŕňajúci jazykovú i mimojazykovú stránku prejavu. Z čisto jazykového hľadiska sa sústreď na tzv. spájacie výrazy, teda také slová a slovné spojenia, ktoré dodávajú jazykovému prejavu (tak ústnemu ako písomnému) kohéziu, štrukturujú ho a slúžia ako „návod“ k správnej interpretácii významu správ, ktoré komunikujeme a poukazujú na vzťahy medzi jednotlivými časťami textu (Zorraquino Portolés, 1999 in Gómez-Pablos, 2021). V rámci spomínanej časti príloh ponúka autorka knihy 40 tém, ktoré považuje a navrhuje ako vhodné na precvičovanie ústneho prejavu na hodinách, pričom všetky témy obsahovo zodpovedajú náročnosti pre úroveň B1-B2 podľa Spoločného európskeho referenčného rámca. V súvislosti s predchádzajúcou časťou knihy, kde sa Gómez-Pablos venuje opravovaniu chýb a evaluácii ústneho prejavu na hodinách je ladená aj príloha venovaná šablónam určeným na hodnotenie orálnej produkcie, uzatvárajúc poslednou z príloh o evaluácii orálnej produkcie na jazykových skúškach zo španielčiny ako cudzieho jazyka – tzv. DELE skúšok (Diploma del español como lengua extranjera).

Poslednou ťažiskovou časťou monografie je praktická časť. V nej autorka vypracovala 38 textov pre prácu s ústnym prejavom spolu s vhodnými úlohami a aktivitami ku každému článku podľa toho, na aké aspekty sú texty zamerané. Ide o adaptované texty z viacerých médií, ktoré Gómez-Pablos vhodne a cieľene adaptovala na požadovanú jazykovú úroveň a účel monografie.

Predkladaná monografia pracuje s veľkým množstvom zdrojov, vďaka ktorej sa jej autorke, Gómez-Pablos, podarilo poskytnúť čitateľovi detailný pohľad na problematiku orálneho diskurzu na hodinách cudzieho jazyka. Autorka diela pracuje predovšetkým s literatúrou písanou po španielsky, ale tiež aj po anglicky, odvoláva sa na publikácie a štúdie domácich (španielskych)

i zahraničných autorov. Použité zdroje sú aktuálne, čo svedčí o autorkinom širokom rozhľade a dobrej orientácii v danej problematike. Aktuálnosť a všestrannosť použitých zdrojov spolu s precízne spracovanou problematikou robia z publikácie *Teoría y práctica de la expresión e interacción orales en ELE (nivel B1-B2) (Teoría a prax ústneho prejavu a interakcie na hodinách španielčiny ako cudzieho jazyka (úroveň B1-B2))* kvalitné dielo na vysokej vedecko-odbornej úrovni.

Monografia prechádza od všeobecnejšieho ku konkrétnejšiemu, spája a prirodzene prepája odborný teoretický výklad skúmanej problematiky s praxou. Vďaka bohato spracovanej praktickej časti možno monografiu považovať za vhodný materiál nie len pre profesora, ale tiež aj pre študentov španielčiny, rovnako ako i pre študentov samoukov, ktorí ovládajú jazyk minimálne na úrovni B1, alebo pre akéhokoľvek čitateľa s vedeckým záujmom o ďalšie spracovanie danej problematiky.

Recenzentka

Mgr. Nina Mocková, PhD.
Katedra románskych a slovanských jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta aplikovaných jazykov
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
Slovenská republika
Email: nina.mockova@euba.sk